

DUGIR

HEJMAR 3, 1996, HER SÊ MEHAN CAREKÊ DERDÎKEVE

Gilles Deleuze

xwekuştina

feylesofê

vê serdemê

DUJIR

HEJMAR 5, 1996. HER SÊ MEJHAN ÇAREKÊ DERDIKEVE

KOVARA KURDÎ LI DERVEYÎ WELÊT
EV KOVAR LI GOR ALFABE, VEKÎT Û RÊZIMANA
MÎR CELADÊT BEDIRXANÎ DERDIKEVE

XWEDÎ

Kawa forlag

Berpirsyarê giştî

Dr. Saîd Mele

Birêvebirên kovarê

Ehmedê Huseynî
Zagrosê Faco
Yehyavê Yûsif

Mîzanpaj

Arîf Zêrevan

Berpirsyarê hunerî

S. Rêzanî

Abonetîya salane

150 SKR

Adres

DUJIR
Box 3437
165 33 Håsseløy
SWEDEN

Tel/Faks

40-608-38 39 34

Postgiro

692357 7

ISSN: 1400-5213

NAVEROK

- 3 Pêşgotin
- 5 Mecazatên Xwedê, *Selîm Berekat*
- 7 Torebûn *Yannis Ritsos; Ez û Şemal Sebrî Botanî*
- 8 «Pîştî Nietzsche çawa mirov dikare bibe feylesof?» *Ehmed Huseynî*
- 10 «Li Diji-Oedipe» dergehê jiyaneke bê faşîzm e *Michel Foucault*
- 15 Hemî mirov feylesof in! *Michael Hardt*
- 19 Çanda kurdî, rewşenbire kurd û pîrsa nasnameyê, *Hendrên*
- 22 Girê Mozan, *Marilyn Kelly-Buccellati & Georgia Buccellati*
- 30 Ala Midiyan, *Dilower Megerî*
- 31 Dîlbijokiyê xerab, *Zinarê Xamo*
- 35 Peyvên xewê, *Beroj Akreyî*
- 37 Uzunname - III, *Rezo Ose*
- 58 Dewleta Dostikî, *Fehadê Mustefa*
- 61 Pirtûka kulîlkan, *Mihemed Efif Huseynî*
- 65 Qamişlo, *Birahim Xalid*

Apec-Tryck

Pêşgotin

Hejmara *Dugirê ya siyemîn ji ronahiyê dibîne*. Hejmara siyemîn, di himbêza sersaleke nû de, sersalek ji sersalên kurdên mişext û penaber, li ber zixt û qolincên bêrikirina bêkurtayî bo cîgeh û şûnewar û bargehên zarokî û ciwanî û hemî bîranînen ku aniha di qermîçekên mêjî û dil de dest bi hilatîna xwe yê bêcîr dikin, û li ber dergêhên tîrsê, tîrsa ji her tîştî, tîrsa ji têkçûna cografya xewnê ku, bi têkçûneke dîrokî, careke dî, vî mîletî bê hiş û bê bîr bihêle, ronahiyê dibîne.

Ji bo çî *Dugir*, ji bo çî kovareke xwerû bi kurdî, ji bo çî wêje, ji bo çî çand, ji bo çî huner, ji bo çî peyv û ji bo çî bikaranîna zimanekî bedew, spehî, resen, hevîgirtî, û li beramberî herîfandîna hest û gîyanê zimanê me yê şêrîn; ji bo çî hewldana vejandîna çavkaniyan û çesîpandîna nasnameya dîrokî ya zimanê *Mem û Zînê*.

Zimanê ku ji me tê xwestin, zimanekî sade, hêsan, êşkere û zrojane ye, ne em zimanekî wisa dipejirînin û ne jî em xwe bi berpirsiyariya dîrokî ya dûbarekirin û kûrkirina zimanê devîkî di qada nivîsandîne de, gunehbar dikin. Bi kurtî, zimanê ku ji me tê xwestin dê neyê nivîsandin, û dê kes jî zimanê me jî tenegehîje. Pira di navbera me û xwendevanan de pira tenegehîştîne ye. Ev tenegehîştin nîşana herî balkêş a berfirehiya bîrîna zimanê me ye û kûrahiya bandora zimanên dagîrkeran e.

Di nava vê çendîn û xirecira rojnamegeriya kurdî de, ya ku jî alî ko-meleyan û partîyan û kesan ve derdiçe, mebest jî hejmareke siyemîn çî ye?

Ji hejmara pêşîn ve, *Dugirê* dixwest rêça xwe ya cihêreng û taybetmend biafirîne. Pirsan pêşkêş bike û guh nede bersivan.

Diya jî, di amadekirina vê hejmarê de, projeya hewldana dameziran-dîna çandeke pirsamêz, hem wek hişyariyeke rewşenbîrî û hem jî wek dahênanêke zimanî, ji bîra me neçûye.

Dugir xweş dizane ku ev serdem, di warê afirandin û dahê-nana peyva kurdî de, serdema têkçûn û tevlihevî û sextekarî û hilperikîn û xwepêşandana erzan e. Lewra *Dugir* di awirvedana xwe de, di pêkanîn û bidestxistina bahaneyên hebûn û jiyana xwe de, reş-

bîn e. Di vê reşbîniyê de, bi hişmendî û bi cegerdarî dixebite da ku hêjayî afirandina pirsan bit. Da ku bi cegerdariyeke rewşenbîrane li beramberî bersivên bê guman û yekalî û reha, raweste.

Dugir hewl dide.

Dugir ji bo sazîkirin û peydakirina felsefeya pirsê dê hewl bide.

Hetanî aniha bertekî (reakisyon) û helwestên rewşenbîr û xwendevanan em hogirî hêza berdeyamkirina *Dugirê* kirine.

Serê me bi nameyên pesindanê mezin nebû û tu carî jî dê mezin nebe. Herwiha em ji bertekiya nivîskarên ne-nivîskar ên ku tenê di rewşa zimanekî wek zimanê kurdî de dikarin nêçîrê di ava şelû de bikin, ku *Dugirê* bi çavên gumanê li rola wan temaşê dikir û dike, ne-tirsiyan.

Dugir çi ye?

Pencereyêke dilovan û şîn e, pencereyek e bi ser wêjeya kurdî de, ji bo dahênan û huner û peyva resen hatiye vekirin. Bi kurterûpelên xwe, bi abonetiya xwendevanan, dikare bibêje ku di meydana hişmendiya pirsyarê de, dest bi vekirina rêça xwe dike. Di vê xebatê de gelek xwendevanên zana û birtûj ji xwe re peyda kirine, û hê jî hewl dide ku xwendevanên sade yên ku hînî peyvên amadekirî û têrmên vala bûne, rizgar bike, wan biguhêzîne cîhana peyvê ya rastîn.

Ji destpêkê ve em dizanin ku em dê nikaribin bi darê Mûsayî deriyayê biqelêşin û werîsan bikin mar, lê em dê her û her bipirsîn:

Afirandin û dahênan kurdî çi ye?

Ev dahênan li kû ye?

Nivîskarî çi ye û kî nivîskar e?

Pirs li kû ye?

DUGIR

Mecazatên Xwedê

Wek mirovine ku di tirajîdya gerdûnê de bê temen bin, renckêşana yekemîn a şkestinên xortaniya me da ku em bi cîhanê mijûl nebin em hogirî stiranê dikirin. Stiran wek formeke ji formên mirina lêş: Tenê deng, guncîna nemir e, madam borîzana xwedayî dê Qiyametê bike dergehkek bo deqê dilovaniyê di pêşbirka giyan û behîştê de, bi hev re ber bi kamîlbûnên xwe ve. Em, ên ku bi xeyalan hatibûn agahdarkirin, xeyalên ku bi hişkî navrana realîteya jihevketî zeftkiribûn, renckêşana yekemîn em hînî xweveşrtina di stiranê de kiribûn; xweveşrtina di xelatên wan ên biçûk de û di nenasîyên wan de yên ji çolîstana vekirî dilovantir. Tî carî jî pêwîst nedikir ku em peyvên wan stiranê, têbigihêjin.

Me Nêrgîz, Dîlûb Komar, Mahîbal, Sîrabano, Sonal Dît, malbata Kabûr, malbata Rackomar û Dîvanand nas kirin.

Artîstine di çêşnê êşa ku nayê şrovekirin de bûn. Mîna temenên me yên sade ew jî sade bûn, Hemiyan bi dengê xwe yan jî bi dengê hineke dîtir distira; çînkî, berzexa di navbera giyanên me û dîmenê de deng bû. Em digiriyan. Şevîstana di hêwanên tarî yên sînemayê de; wê demê, gavên qedere ber bi dîmenê ve bûn: Rastiyê li ber destê bêhûdeyîya xwe gilî dikir.

Ew êşa ku bi kûrekûr li dorhêla temenên me digiriya; wê demê, serçavka artîstî, di berztirîn kêlîka sernişîvbûna wî ya ber bi pêkenîna dijwar de ku girî û kûrekûra şanoyê çepiklêdana ezêlî dagîr dikirin, li xwe dikir.

Her bizaveke ji bizavên artîstî em bi girî vedikirin, her reqşekê em bi girî vedikirin, her serkeftinekê, her têkçûnekê û her xweşîkbûnekê em bi girî vedikirin. Wisa, rûnişteken hêwanên Sînemayên bajarên me yên ku ji serpêhatiyên xwe ber bi serpêhatiyên Hidî ve direviyan,

diêşandin.

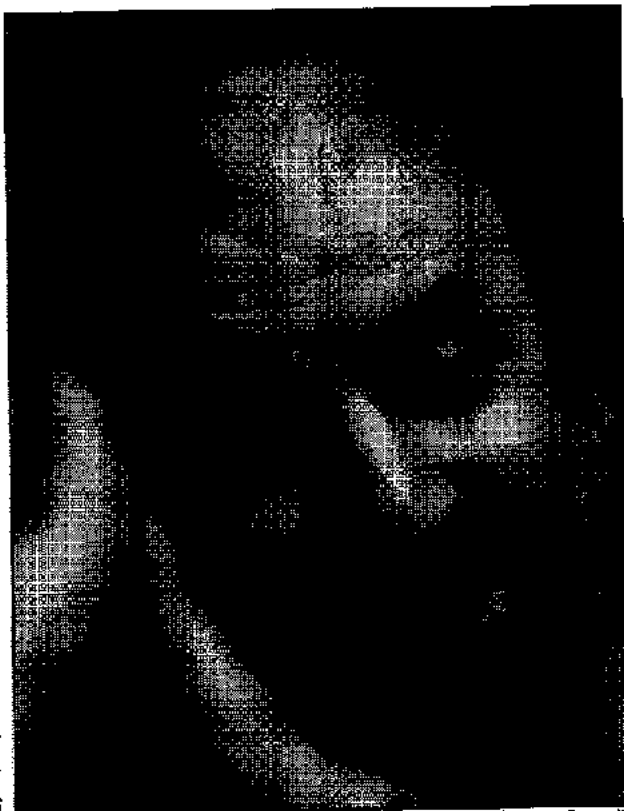
Artîstine ji Hindê, û stiranine Hindî, zimanekî ku em tênedigihîştin, lê bi sihra xwe yî nehênî û veşartî şarezayiyêke tund û hevgirî bû. Digel ku Selman Ruşdî navê Şamî Kabûr hilnagire jî, lê neviyê wê şarezayê ye, şarezaiya ku temenên me bi girî vekiribû, ne ku bi giraniya xwe, lê bi wê renckêşana ku mîna derbendê berhev dibû, renckêşana ku ji gemkirin û bindestîya bê ser û ber dihat, li vir, malbat û dibistan û Xwedê bi hev re dixebitîn da ku gemkirinê diwartir bikin. Jixwe yên ku bi çarenûsan dilûstin her û her Xwedê palpişta wan bû.

Ez bi xwe di xwendina xeybê de ne hosta me, lê di amadekirina vebêjiyê de xwe dispêrim dadperweriya giyanan, da ku dem li ser bingehên ji axê xwedan amadeyiyêke rewanbêjane be. Ku ne li ber destê Xwedê bit bila tu kes gilî neke.

Ji ber ku Xwedê jî di destnîşankirinê de berfireh e, radek e ji radeyên ne sînorkirî, pileyên gelemper î nenas-qirêj dike ku ev jî nexuyayîya sihrî ya hebûna wî ye, û di nexuyayîya sihrî ya hebûna Xwedê de, di pêvajoya "hesabê adil de" hertişt xwedanê hilibjartin û biryara xwe ye.

Lewra çavkaniya mirinê nakeve destê ti kesî, aniha, hemî bend û name hatin agahdarkirin, Islam wisa dibêje.

Ji xwe çarenûs jî "imtihanên xeybê ne"; xeyba ku bi navê Selman Ruşdî maf nedaye ti kesî. D

Selman Ruşdî

Torebûn

Di rûyê hetavê de, çavên xwe girtin,
Lîngê xwe berda nav deryayê.
Cara yekemîn bû ku derbirîna destên xwe dibîne,
Westaneke veşartî, berfireh wek azadiyê.
Cigir diçin û tèn
Diyariyan û baweriyê hildigirin,
sozên nasnav û talanên bê mînak didin.
Ew bi xwe bawer nake,
çavdêriya kevjalê ku bi kotekî
hildikişiya ser zixurekî dikir,
hêdî hêdî, bi tirs, lê bi awakî fermî,
mîna ku hildiperike ebediyetê
Wan bi xwe nizanîbûn ku
torebûna wî tenê behaneyek e.

YANNIS RITSOS

Ez û Şemal

Hilket li min şemalek
Can û cerg û dil birin
Piştî ez û dil malek
Ez û dil ji hev kirin
Dil bi şemalê mest bû
Şemal, bû şewq û şemal
Badeya eşqê hest bû
Hest bû zanîn û kemal
Dil dakete evîne
Ez bûme maka derda
Şemal bû gola xwîne
Dil girt û neberda

SEBRÎ BOTANÎ

»Piştî Nietzsche çawa mirov dikare bibe feylesof?«

Sergermtirîn feylesofên vê serdemê, ranyar û rewşenbîrê pîralî, rexnegir û lêkolîngerê hemî zanistiyên mirovî; hemdem û hevalbendê Michel Foucault û Guttari, di roja şemiyê de, 4-ê mijdarê (november) 1995, piştî êşkêşaneke dijwar, li Parisê, xwe ji pencereya mala xwe davêje erdê, xwe dukuje.

— Renge ev serdema me bibit serdemeke Deleuzeyî!, carekê Foucault bi xwe wisa gotibû..

Deleuzeyî di her 30 pirtûkên xwe de, hewldaye ku stûnên ramana felsefî bihejîne, ku zimanekî nû û dannasîneke nû bo felsefeyê biafirîne. Di berhemên xwe de, hişyarî û dahênan û Ipstimolojiya vê sedsalê ya felsefî, psîkolojî, sosyolojî, filolojî, wêjeyî û hunerî, berhev kiriye.

Herwiha di jiyana xwe de, wek çavdêrê bûyerên vê serdemê jî şahidkî bêhempa bû. Wek J. P. Sartre û Foucault li dijî destdirêjahiyên desthilatdariya siyasî û li dijî qirkirina miletên bindest û pelçiqandina azadiya mirovî, bi tundî radiwestiya.

Bê guman bi çûna Deleuze (1925–1995) dê cîhana felsefî ranyar û lêkolîngereki bêmînak winda bike. Deleuzeyê ku di bîr û baweriyên xwe de û di serencamên lêkolînên xwe de hewl dida ku têramandinê bi jiyane ve girêbide, ku sedema hebûnê di hebûnê bi xwe de ronî bike. Bi vî awayî "felsefe ji êrîşên kapîtalîzmê rizgar dikir û çiyetiya mirovên ku li bazarê sergerdan in, diparast" dida xuyanîkirin ku mirovê vê serdemê di bin barê nîrx û sinc û qezenc û renckêşana bazara libêralî de pişt şikest û bê armanc e.

Ansiklopediyên felsefî dinivîstin ku xebat û dahênanana Deleuze di sê qonaxên bingeîn re derbas dibin:

Qonaxa yekemîn pirtûkên wî yên li ser dîroka felsefeyê ne. Di van

pirtûkan de li ser Hume û F. Nietzsche (1844–1900) û Kant (1724–1804) û Bergson (1859–1941) û Spînoza, bi awakî cihê cihê, li ser bîr û baweriyên wan, berhem û deqên wan yên giring, dinivîsîne, bi şeweyekî cihêreng cihana wan a ramanî û felsefî ron dike. Deleuze bi xwe li ser van pirtûkan dibêje ku "ev pirtûk tabloyên ramanî ne, tiştên ku feylesof bi xwe gotibû dúbare nakim, lê tiştên veşartî yên ku negotibû û di gotinan de amade ne, şitove û zelal dikim".

Qonaxa diwemîn qonaxa aferandina hevbeş a li gel zanyarê psîkolojî Féliks Gottari ye. Ev qonax di sala 1972an bi pirtûka *Li dijî-Oedipe* dest pê dike û bi pîrsa "felsefê çî ye" di sala 1991ê de bi dawî tê. Ev hevkarî û hevbeşiya nivîsandina pirtûkan; di warê felsefê de; wek bûyer û diyardeyê seyr û ekzotîk dihat dîtin, Deleuzeyî digot:

"Em ne wek du kesan bi hev re xebitîn lê wek du rûbaran."

Wisa li rada salên dirêj herdû feylesofan bi hev re li ser felsefê, siyasetê, dewletê, desthilatê, zanistê, wêje û hunerê dinivîsandin.

Di qonaxa sêyemîn de, Deleuze wek dahênerê bîrûbaweriyên, gernameya xwe ya felsefî berdewam dike. Dide xuyanîkirin ku erka bingehîn a felsefê û bahanên hebûna wê, afirandina bîr û baweriyên e: "Felsefê ne peywendî û têrmandin e, dahênan e, û di xurista xwe de şoreşgêrane ye. Mercê bingehîn ê felsefeyê ew e ku xwedî pêwistî û seyrbûn be, madam bersiva pîrsîne rastîn dide gerek bikaribe wê pêwistî û seyrbûnê bi dest xîne."

Di ramana xwe de Deleuze li beramberî dabeşkirinên dibistanî radiwestiya. Berhemên xwe bi navê yekîtiya ku pîraliyê bi kar tîne, dida nasîn. Hergav vê pîrsa bingehîn naveroka wan bi hevdu ve girêdide: "Çawan piştî Nietzsche tu dikarî bibî feylesof?"

Di warê wêjeyî (edebî) de, Doloz, dûr û dirêj li ser rol û erk û çiyetî û çawayiya nivîsandin û aferandinê, radiweste.

Li gor baweriyên wî, gerek wêje di hundirê zimên de zimanekî dî bifirîne. Zimanekî ku di çêsnê sergêjahiya sîhrî de be da ku bikaribe ziman bi xwe ji zuhabûn û ji çarçewên hişk rizgar bike. Nivîsandin ne ew e ku tenê mirov bihêle peyv û wişe bistirên, gerek mirov hewl bide ku ziman biherifîne, bihejîne, bilukumîne.

Gerek nivîsandin terazûn û qanûnên zimên bişikîne, wan bigindirîne da ku bibin sermestiyê sîhrî û xweşik. D

»Li Dijî-Oedipe« dergehê jiyanêke bê faşîzm e

Li Ewropayê, di salên 1945–1965-an de, rêçêke tendûristane bo têramandinê (têfikirînê), şeweyekî destnîşankirî bo gotara(xîtaba) siyasî, û sincine (exlaqîne) destnîşankirî bo yê rewşenbîr, hatibûn peydakirin. Bivê nevē, gerek mirov peywendiyêke gur û germ ligel Marks girêbida, û gerek nehišta ku ramanên wî mişext bibin û ji Sigmund Freud bi dûr bikevin, gerek rêxistinên rêber bi rêzgirtineke pir bilind çareser bikira. Ev hersê merc di warê mijûlbûna mirovan de; mijûlbûna bi nivîsandinê û mijûlbûna bi gotina beşekî ji rastiyê, çî li ser xwe û çî li ser serdema xwe be, dihatin pejirandin.

Pişt re pênc salên bi lez, xwîn germ, pênc salên ji kêfxweşî û mamikan, bi ser Ewropayê de hatin. Li ber dergehên vê cîhana me, bê guman, Vietnam wek yekemîn kulma ku li bin guhê desthilatdariya damezirênkar diket, radiwestiya. Lê li vir, di nav paşila me de û li ber çavên me, çî çêdibû? Têvliheviyek ji siyaseta şoreşgêrî ya li dijî gemkirinê? Ceng jî li ser du eniyan dadayîye: Xwînmijîya komelayane û gemkirina psîkolojane? Hilperikîn û bi hêrs hilkişîna Libidoyê ya ku ji alî pevçûna di nabeza çînan de hatibû dirustkirin û amadekirin? Renge wisa be.

Ku çawan be jî, ev şirovekirina naskirî û dualî bûbû bahaneya ku bi alîkariya wê; bûyerên wan salan ronî dibûn.

Xewna ku di navbera şerê cîhanê yê yekemîn û derçûna faşîzmê de; bi çelengiya xwe qatên utopîk li Ewropayê – li Elmanyaya Vilhelm Rayş û li Fransaya surealîstan – sermest kiribû, ew xewn vegeriya da ku ji nû ve pizota wê rastiyê bi xwe, gur bike: Marks û Freud bi he-man gurbûnê hatibûn ronîkirin.

Lê, ma bi rastî tišta ku çê bûbû ev bû? Ma bi rastî jî pirs bi vejandina projeya otobî ya salên sihî ve, û vê carê di sewiyeta bikaranîna di-

rokî de, girêdayîbû? Yan jî bizavekê, berê xwe da berevajîya vê rewşê, berê xwe da nakokî û pevçûnên siyasî yên ku qet nema li gel nimûnedariya (nimûzeca) ku rewîsta Makîsî biryar li ser dabû, digunciyân? Yan jî berê xwe dan alî ezmûneya xwezayê (tecrûbeyî rexbetê) û teknîkên wê yên ku nema bi Froyid ve girêdayîbûn? Bê guman çend alên kevnar bilind bûbûn, lêbelê şer ji meydana xwe hat guheztin û di çend herêmên nû de bi cih bû.

"Li Dijî-Oedipe" yekemîn tişt û berya her tiştî berfirehiya meydana nixumandî, eşkere dike. Lê ji vêya bêtir û ji vêya gelectir, pêk tîne. Rûreşkirin û devavêtina pûtên pîrbûyî, tinazî û lîska bi Freud re jî, ve berhemê tar û mar nakin û giranbuhayîya wê jî qels nakin. Di bingeha xwe de, nav di me dide, me dehf dide ku em berê xwe bidin kûrahiyên dût, ên pir dût.

Xwendina pirtûka "Li Dijî-Oedipe" mîna çavkaniyeke teorî yî nû be, çewtî ye – ji xwe hûn wê teoriya bi navûdeng a ku her gav li ser dipeyivin û wê radighînin me, dinasin: teoriya pir alî ya ku dê bi awakî reha, gelemper û sozdar be û dê bersiva her tiştî bide, dibêjin ku "tu yê pir hewcedarî ve teoriyê be" bi taybetî di vê serdema ji hevketî de, serdema pisporiyê, serdema ku bê hevî maye.

Gerek di nav vê xirecira tirsnak a ramanên nû û bir û baweriyên têkperane (mîfacî) de: Gerek em li felsefeyê negerin, çinkî "Li Dijî-Oedipe" ne peykerekî çirusonkî ye. Di bawerîya min de çêtirîn xwendin bo "Li Dijî-Oedipe" ew e ku mirov bixwîne û wek "hunerekê" li hember raweste, mebesta min bi hunerê ew hunera –wek nimûneku di çêşnê "hunera erotîk" de ye, çunkî analîzkirina peywendîya arezûyê bi realîtê re û bi "alava" kapîtalîzmê re, bersiva pirsên berhest (mehsûs)pêşkêş dike, pirsên ku guh didin çawatiya tiştan bêtir ku guh bidin jiboçiyetiya wan. çawan arezû di gotarê (xîtabê) û di kirinê de, li tevî ramanê (fîkrê) dibê? çawan arezû dikare, bivê nevé, di hundirê çarçewa siyasî de xebatê bike, û di hundirê berdewamiya guhertina sistêma heyî "hunera erotîkî – hunera teoriyê– hunera siyasî" de, çawan dikare bi hêztir bibe?

Li vir, hersê dijminên ku pirtûka "Li Dijî-Oedipe" dixwaze li hemberî wan raweste, derdiçin.

Sê dijminên ku di hêzdariya xwe de ne wek hev in, û di tirsonekîya (xetera) xwe de ji hevûdû cihê ne, pirtûk jî bi alavîna cihêreng şerê wan dike.

I – Sofiyên siyasî, şoreşgêrên bêzar, terorîstên teoriyê, û ew kesên ku

dixwazin sistêma zêlal a siyasetê û gotara siyasetî biparêzin, û bîrokratiyên şoreşê û karmendên rastiyê.

2 - Teknikzanên arezûya belengaz - psîkoloji û sîmyotîkzan - ên ku dixwazin hemî rûdan û nîşanan binivîstînin û dixwazin sistêma arezûyê ya piralî di qanûna strûktûrê de û di psporiya dualî de, kurt bikin, biqurmiçînin.

3 - Dawî jî dijminê stratejî ye. Dijminê herî mezin e, ango faşîzim e. Ne hema tenê faşîzima dîrokî ye: Faşîzima Hitler û Mosolîni ye - ya

ku xweşik dizanibû dê çawan arezûya xelk û cemawerên xwe qezenc bike - Lê belê faşîzma ku di hundirê me de, ku di hundirê me tevan de bi cih bûye, û desthilatdariya xwe li ser aqil û dan û stendina me ya rojane dike. Faşîzma ku ji bo bi destxistina desthilatê, me sermest dike.

Pirtûka "Li Dijî-Oedipe" pirtûka zanistiya exlaqî ye - bila herdu nivîskarên wê li min negirin - Yekemîn pirtûk e ku li Fransayê di vî warî de hatiye nivîsandin û ji mêj ve me tiştekî wilo nedîtiye. "rengê ji bo vê yekê jî, serkeftina wê di nav xwendevanên taybetmend de, bi sînor nebû: Eger mirov li dijî Oedipe be, awayek ji awayên jiyanê ye, rengê ji rengên têramandin û jiyanê ye".

Gerek em çawan bixebitin da ku em nebin faşîst, bi taybetî hetanî wexta ku em ji xwe bawer dikin ku, em xebatkarine şoreşgêr in? çawan em dikarin aqil û hişê xwe, kirinên xwe, dilên xwe, û xweşiyên xwe ji faşîzmê rizgar bikin?

Nivîskarên sincî (exlaqî) yê fileh di nav qermiçekên giyan de li şopa lêş digeriyan. Lê Deleuze û Gottari pirê caran kêmtirîn şopên fa-

Michel Foucault

şizmê di lêş de destnîşan dikin.

Em dikarin bibêjin "piştî ku em silavên xwe, silavên pîrozbahiyêke biçûk, pêşkêşî San Franswa Dosal bikin" ku pirtûka li dijî Oedipe dergehê jiyaneke bê faşizm e.

Ev huner: Hunera jiyana berevajî hemî formên faşizmê, faşizma bi cî bûyî û ya ku xwe amade dike da ku bi cî bibe, li gel çend prensîbên bingehîn ên ku ez dê li jêr wan êşkere bikim, vê pirtûka giranbûha û bê mînak; dikin rêber û alava jiyana rojane:

— Xebata siyasî ji hemî formên yekalî û piralî yê paranoyayê rizgar bikin.

— Kirinê, ramanê, arezûyan bi, ji dayikbûyîne, û bi linikhevdanîne, û bi jihevcihêkirinê, bi hêztir bikin.

— Ji tîrmên kevînar ên dîlîtiyê, yê nêgetîv – çanûn, sînor, xesandin, psorî û valahî– yê ku her û her di ramana rojava de, wek formên desthilatê û wek şeweyên têgihîştina realîtê; bi pîrozmendî dihatin parastin, rizgar bibin. Pirhejmariyê û nakokiyê û pozîtîviyê biparêzin, li dijî wekhevî û yekfikirinê bi tundî rawestin.

— Bila tu carî neyê bîra we ku mirov, tiştê ku ji bo wê şer dike çiqasî bêkêr û kirêt be jî, gerek bêzar be ta ku bibe şoreşgêr. Peywendiya arezûyê bi realîtê re bi xwe xwedî hêzeke şoreşgêriyane ye; "ne ku rev û bazdana ber bi wekhevîbûyîne de".

— Tucarî ramanê nexebitînê da ku hûn nixê rastiyê bidin xebat û karên xwe yê siyasî. Herwiha çalakiya siyasî bi kar neynin da ku hûn ramanekê ji ramanan qels û lawaz bikin mîna ku bazar û bazirganî be. Xebata siyasî ji bo çesipandin û rehdaçikandin û kûrkirina ramanê bi kar binin.

— Tucarî avakirina "mafê" takekesan (ferdan) wek ku felsefeyê destnîşankiriyê ji siyasî nexwazin. Takekes berhemê desthilatdariyê ye. Pêdivî (wacib) jî "tunekirina forma takekesî ye". Gerek ne hema tenê komele peywendiya jîndar a yekbûna takekesan be, lê belê gerek bibe xebatkara herdemî a tunekirina forma takekesî.

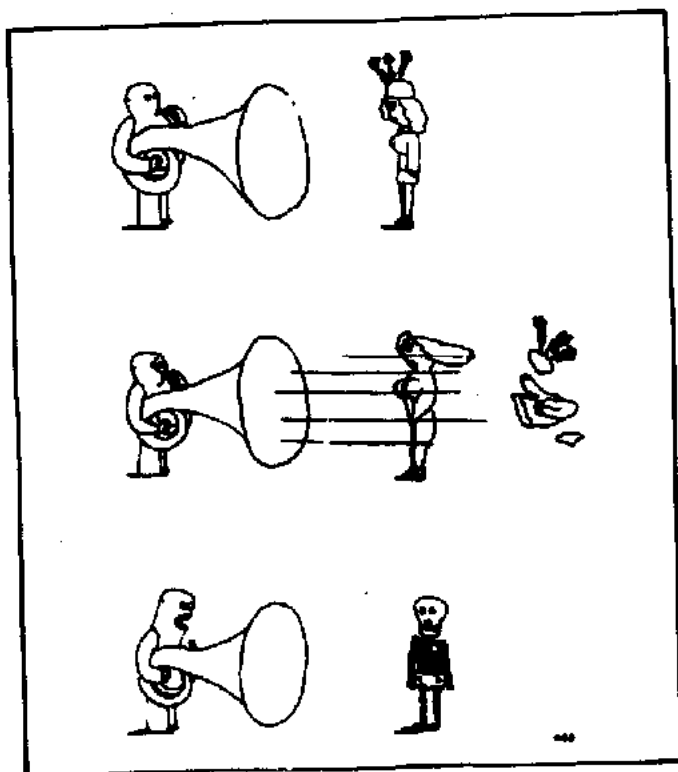
— Bi evîna desthilatdariyê sermest nebin.

Em dikarin ji wilo dûrtir herin û bibêjin ku Deleuze û Gottari pir kêr ji desthilatdariyê hez dikin, hewl dane ku kirinên desthilatdariyê yê ku bi gotara wan î taybetmend ve girêdayîye, bê alîgirî nîşan bidin. Piştî re rola lîsk û xapandinê berfireh ên ku di hemî rûpelên pirtûkê de bi cî bûne, têt. Lewra wergerandina pirtûkê ezmûneyeke (tecrûbeyeke) aloz e, pêdivîyî hêzdariyê ye. Lê pirs ne hema bi wan xefk û

dafên vedayî ve girêdayîye: Xefkên rewanbêjîyê (belaxetê), û xapandinên ku cilê ji bin lingê xwendevanan dikişînin da ku xwendevan agahdarî lîskan nebin. Da ku di dawî de wan wek piştgir û alîgirên doza dahêneran, qezenc bikin:

Xapandinên pirtûka "Li Diji-Oedipe" xapandinên tinaziyê ne: Bangên radestbûn û qewirandinê çiqasî pir in, bangên ji dest avêtina pirtûkê piştî bi dû xwe de girtin û asêkirina derî çiqasî pir in, gelek caran pirtûk me dehf dide gumana ku tenê ji bo lîsk û pêkenîne ye, hetanî di wan mijarên bingehîn de jî wisa dixuye: wek, bi peyketin û qewirandina hemî formên faşîzmê, formên hêzdar ên ku me dorpêç dikin û me dipelçiqînin hetanî formên bêkêr ên zordariya tal a jîyanên me yê rojane. **D**

* Ev deq cara pêşîn bi firansî di kovara *Gencîneyên wêjeyî* de, di hejmarê pêncan a sala 1988an de, hatiye belavkirin. Me jî ji erebî jî kovara nivîsandinên nûjen wergerandiye kurdî.

f

EISEFE

MICHAEL HARDT

Wergêr: EBDILSELAM NI'MAN

Hemî mirov feylesof in

Berhemên Gilles Deleuzeyî [1925–1995] baya jiyaneke nû di felsefeyê de weşand, lê belê ev bi awayekî welê çêbû ku dibene tam felsefîk be. Di hemî kariyerê jiyana xwe de wî pirseke bingehîn kir: Mirov çawa jiyaneke bextewar bijî? Çawa em dikarin di cihanê de kerbên dilbijîn bigihînin kêrteya herî bilind? Deleuzeyî dîroka felsefeyê (digel dîroka edebiyat, huner û sînemayê) wekî xelîtokekî hacetan bi kar anî, da ew bikare vê problemê fêm bike.

Di qunaxa pêşiyê ya kariyerê jiyana xwe ya di salên 50- û destpêka salên 60-yî de Deleuze nependî xebitî. Wî li Sorbonnê dixwend, digel ku piraniya wan feylesofên navdar yên fransî (yek ji wan Althusser, yekî din Foucault û yê din Derrida) li wê unîversîteya têrprestîj École Normale Supérieure-yê dixwendin. Deleuze ne endamê partiya komûnîst jî bû, herwekî ku piraniya xwendekarên hevdemên wî endam bûn. Bêguman Deleuze di hemiyê jiyana xwe de beşdarî rêxistinên cîda yên çep bû (raperîna xwendekaran ya gulana 1968-an, otonomîstên italî yên salên 70-yî û rêxistina Filistinê), lê wî xwe ji hemî têkiliyên rêxistinî bi partiyan re vedida. Ew bi dirba xwe ve çû, dirbeke welê ku hem têralî û hem jî yekalî bû.

Di dawiya dawî de gava ku Deleuze navdar bû, wî bi awayekî pir bi diqet xwe ji pozîsyona rastgoyê civata vekirî veda, [pozîsyoneke] welê ku feylesofên din yên fransî tovê wê avêtibûn. Ew pir nedigeriya, kêman caran hevpeyvîn qebûl dikirin û qebûl nedikir di TV-yê de derbikeve – ne ji ber ku ew pir şermoke bû an jî lê dixebitî ku kesayetîya xwe di mîsteryoma destnegihanê de veşêre, belkî pirtirîn ji ber ku wî bi çavekî kirêt li wê desthilata ku têt dayîn bo feylesofekî navdar dinêrî.

Berhemên Deleuzeyî yên destpêkê (berf 1968) piranî ji monografiyên li ser qehremanên girîng yên dîroka felsefî ya ewropî pêk tên, hinek ji wan Hume, Bergson, Nietzsche, Kant û Spinoza ne. (Paşê wî pirtûkek di heqê Leibnizî de jî li wê rista xwe zêde kir.) Di van pirtûkan de Deleuzeyî tagiriya şagirtekî ku lê dixebite disîplîna felsefeyê fêr bibe kir. Bi keşxeyî û awayekî pedagojîk yê zela wî ew tiştên giranbîha yên ku wî li nik her feylesofekî didîtin pêşkêş kir, û wî welê kir ku ramanên kevin bibin wekî yên jîndar û hevdem.

Lê belê her di eynî demê de wî avahiyê dîroka xwe ya felsefî jî çêkir. Vî awayê nivîsandina dîroka felsefeyê hişyariyek dida tradîsyona transsendental [tiştî ku li derveyî tixûbên têgihiştina hiş û bîran be] ya felsefî ku hingê di unîversîteyên fransî de serdest bû. Hîletê Deleuzeyî jî diyalektîka Hegel û îdealîzma Platonî diçû. Wî bawer dikir ku hizirîna transsendental di dawîya dawiyê de hemî tecrûbeyan di yekîtiyêke îdealîst (ya jî formên rûhanî) de dicivîne; [yekîtiyêke] welê ku hemî xweserî û cidayiyên dinyaya materyalîst inkar an jî biçûk dikir, nemaze laş û hestên me.

Ji lewra Deleuzeyî ji her feylesofekî ku ew li ser rawestayî bêjeyeke sereke bijart; bêjeyeke welê ku bikare arîkariya afirandina felsefeyêke materyalîst û pratîk bike. Li nik Humeyî wî fikira cemaet û federasyonê dît, li nik Bergsonî fikira cidayetiye dît. Nietzscheyî ramana erênî û piştrastiyê da wî, û Spinozayî mefhûmê şadî û bijandîne li nik wî bi pêş de bir. Her lêkolîneke felsefî-dîrokî ya Deleuzeyî bi serê xwe niqteyêke biriqdar e di tevkariyêke rebût de ku dîrokekê li ser felsefeya materyalîst, felsefeya hevpişkiyê, ava dike.

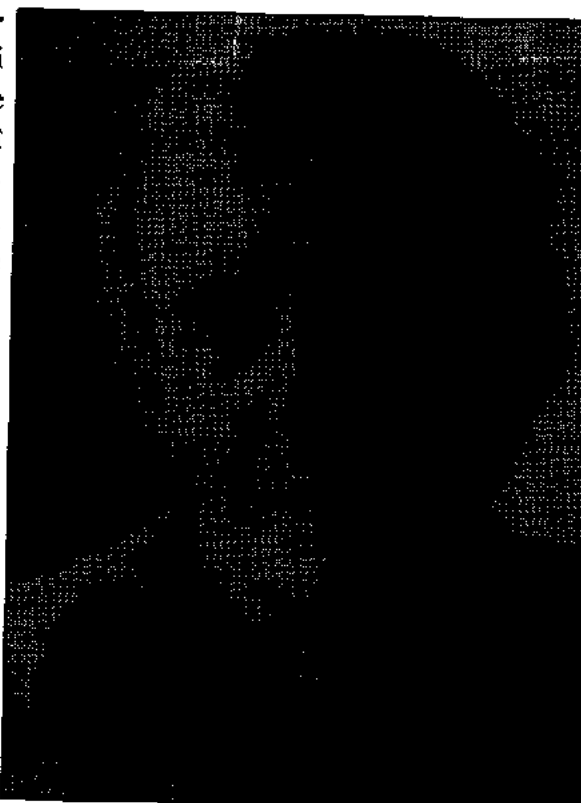
Sala 1969-an Deleuzeyî du pirtûk weşandin, ku tê de cara pêşiyê ramanên wî bi xwe derdikevin pêş, "Différence et répétition" û "Logique du sens". Ev herdu pirtûk sentezek yan jî belkî pirtir lêhûrbûnek bin jî hemî avahiyê wan niqteyên ku wî di pirtûkên xwe yên berê de pala xwe dabûyê. Niho wî ew îdeyên xwe ne tenê di warê felsefî de belkî herwiha di warê matematîkî, biyolojîk û psîkolojîk de kûr kirin û di eynî demê de wî ev îdeyên xwe bi tekstên edebî ve girê da; ji wan ya herî balkêş "Alice li Welatê Ecayêban" ya Lewis Carrollî bû.

Gava ku Deleuzeyî "Différence et répétition" (ko digel pirtûka di heqê Spinozayî de teza wî ya doktorayê pêk dianî) li Sorbonnê pêşkêş kir ew bi profesorekî xwe re rûbirûyê berberiyêke mezin bû. Wî [profesorî] idia dikir ku berhevoka Deleuzeyî ya bêserûber û ji warên cida

delîlek e ku berendamî xweseriya hizirîna felsefî jî bîr kiriye. Deleuzeyî xwe parast, bi nermahî û belgeyan wî izbat kir ku profesorî bi xwe ew fêrî rêzgirtina xweseriyên disîplîna felsefeyê kiriye.

Lê cardin jî di hemî niqteyên girîng de profesor xudanheq bû. Di heqê felsefeyê de mefhûmê Deleuzeyî ne tenê ew tradîsyona akademîk dihejand, herwiha ew ber bi aliyên pir dûr ve dixurimî.

Di salên şestiyî de nasîtiya Deleuzeyî bi du pêngavên bextewar re çêbû ku birh li kariyerê wî kir. Demekê kurt piştî derêxistina pirtûka wî ya di heqî Nietzscheyî, 1962, de wî Foucault nas kir, herwiha ew jî bi Nietzscheyî hati-bû qebûl kirin. Berhema Foucaultî di wê demê de li Fransayê pir dihat nas kirin. Foucaultî têkoşînên mezin jî bo derêxistina karê Deleuzeyî jî tarîstanê kir. Wî di hevpeyvîn û nivîsaran de barana pesinan bi ser Deleuzeyî de barand û ew bi navê mezintirîn feylesofê hevdem yê Fransayê bi nav kir.

Gilles Deleuze

Foucault tê gehîşt ku karê Deleuzeyî jî-nû-ve-zayîna formeke jibîr-bûyî yê felsefekirinê ye: "bi navê Deleuze birûskekê ya vedayî: hişeke nû mimkûn bûye; yanî niho mimkûn bûye ku mirov bihizire".

Deleuzeyî jî jî aliyê xwe ve çend nivîsar li ser Foucaultî nivîsandin. Piştî mirina Foucaultî, 1984, Deleuzeyî lêkolînek ku rohnîtirîn û kûrtirîn analîza li ser berhemên Foucaultî ye weşand.

Çend salckê piştî hingê Deleuzeyî psîkoanalîst û siyasetvanê aktîv Félix Guattari nas kir. Guattari di pratîka xwe ya klînikî de têkiliyên nexweşan yên azad û wekhev û metodên saxkirinê yên enteraktîv diceribandin. Wan herduyan hevaltiyek dan dest pê kirin, hevkarîyeke

intensîv bi hev re kirin ta ku Guattari di sala 1992-an de mir.

Bêguman Guattari bû ku ji bo Deleuzeyî mimkûn kir ku ew karê xwe yê felsefî-dîrokî ber bi pirsên civakî û siyasî ve fireh bike. Ji bilî vê Guattariyî rengêkî nû yê stîlistîk da pirtûkên ku wan bi hev re nivîsandibûn. Nesira Deleuzeyî ya req û zelal bi bançanên polemîk û termînolojiyêke tinazker û xweserane dihat nivîsandin.

[--]

Di dirba hemî jiyana xwe de Deleuzeyî xwe bi pirsên estetîkî ve jî mijûl kir. Ji nav gelek kesan wî di heqê Leopold von Sacher-Masoch, Pierre Klossowski, Walt Whitman, Herman Melville, Franz Kafka û Samuel Beckettî de nivîsand. Mihtemelen analîza wî ya edebî ya herî meşhur pirtûka wî ya li ser romana Marcel Proustî ya ku [Deleuze] tê de şopa teoriya nişandek û bîranînan dibîne ye.

[--]

Ka em cardin vegerin ser pîrsa profesori ya ji dema parastina [teza] Deleuzeyî li Sorbonnê. Ma qey Deleuzeyî tēkilî bi xweseriya hizirîna felsefî re wînda ne kiri bû?

Bi rastî jî Deleuzeyî bawer nedikir ku feylesofê bi desgehê ve girêdayî rewşeke awarte heye. Berevajiyê vê tēt bawer kirin ku wî [Deleuzeyî] keşif kiribû ku karê felsefî û vejyandin li hemî deran berdewam e, di edebiyatê de, di hunerê tabloçêkirinê de, di sînema û jiyana rojane de.

Deleuzeyî formûlasyona Gramsciyî mişexes kir: Hemî mēr û jin feylesof in. Rojêkê dikare welê diyar bibe ku ev pêkvegirêdana di navbera felsefe û jiyana rojane ya kar û afirandinê de, bibe diyariya herî girîng ya Deleuzeyî ji felsefeyê re. **D**

Gilles Deleuze piştî problemên xeter yê bēhnkişandinê, 4-ê çiriya-paşiyê 1995-an xwe bi avêtina ji pencereya daîreya xwe li Parîsê kuşt.

Ev nivîsar ji rojnameya bi swêdî *Dagens Nyheter*, 13/12 1995, hatiye girtin û wergerandin, û hinekê jî hatiye kurt kirin.

Çanda kurdî, rewşenbîrê kurd û pirsasnameyê

Ev lêkolîn me naçar dike ku em bi Ekkurtî li ser paşeroja struktûr û bingehên civata kurdewarî û li ser gorepan û rewşa giyanî û rewşenbîrî ya vê civatê rawestin.

Em tev pê dîzanin ku avahiya şaristanî ya civata me avahiyeke gundiyane ye, ta îro jî, struktûr û awayên têramandin û hizr û baweriyên me, di çarçewa vê şaristaniya gundiyane de berdewam in, reh-ajo ne. Hemî hêza me ya derveyîn û ya hundirîn jî bi vê şaristaniya gundiyane dilive. Bi sînorkirina vê hêzê û di vê pêvajoyê de jî, sewiyeta nasnameya çanda me têt destnîşankirin.

Eger di vê çarçewê de çend kes wek nimûneyên xwedan sewiyeteke çandeyî yî balkêş û cihêwaz (istisnayî) hebin jî, di hundirê sewiyeta giştî ya çanda me de, ew kes, biyanî û bêbandor in.

Lewra ew bîr û baweriyên ku barûdoxên (zirûfên) siyasî û dîrokî dikin bahane û sedemên bi şûndemayîn û astengên li ber pêşveçûna çanda kurdî ya ku xwe ferz dike, ew barûdox ji me tevan re eşkere ne, digel peydabûna çend bîr û baweriyên cihêreng di warê destnîşankirina as-

tengan de.

Di vê lêkolînê de, wek li ser rawestaneke bi lez, em dixwazin rola rewşenbîrê kurd di kûrkirin û alozkirina wan astengên siyasî û dîrokî de ronî bikin.

Rola rewşenbîrê kurd di vî warî de, wek gotareke reha (xîtabeke mutleq), rola çesipandina wan astengan e, çawan? Wexta ku rewşenbîrê kurd li tevî jibermayên ramana êlî û olî dibe, ev ramana ku îro bûye bareyê (haletê) siyasî, û bi bêagahî di hişê rewşenbîrê kurd de û di çanda wî de bi cih bûye, rola rewşenbîrê kurd di vê çarçewê de, astengê ber bi astengeke dîtir ve dibe.

Lewra em dibînin ku zimanê me; ji bo xwendina cihanê û ji bo xwendina zimanê me bi xwe jî, di vê astengê de, dorpêçkirî ye. Radestbûna (teslîmbûna) rewşenbîrê kurd li beramberî xwendin û danûstendina bi deqekî (têkst) ramanî yan felsefî yan jî deqekî wêjeyî, bi zimanê kurdî, ji ber vê yekê tê.

Sedema wê radestbûnê jî ew e, ku rewşenbîrê kurd zimanê xwe wek prosesê berdewam ji bo gotara siyasî û rojane û sade bi kar aniyê. Herwiha, ta îro, rew-

şenbîrên kurd bi giştî, destên xwe avêrine; tenê, wan deqên ku di sewiyeta çand û têgihîştina wan de bin. Ji xwe wergerandin, li cem rewşenbîrên me û di cihana çanda me de, hê jî wek bizaveke rewşenbîrî li meydana peyda nabe. Nebûna bizava wergerandinê hiştiye ku astenga zimanê me kûrtir bibe.

Serbarî vê struktûra paşmayî (abortî, zanistî, komelayetî) dîn, rola herî giring di vê paşmayîne de dilîze û bi çewtiyên rengvedana (reflection) xwe, hêdî hêdî, dibe desthilatek (sulta).

Lewra pirsgirêkên rewşenbîrî û zimanî, me naçar dikin ku em çend pirsên gumanhilgir, rû bi rû, pêşkêşî rewşenbîrên kurd ên roja îro bikin:

• E. Xanî bi hewldanên xwe yê mezî, bi helbestên xwe yê sofîyancî felsefîyanê, bi Mem û Zîna xwe, di nava wan barûdoxên çetin de, di civata nexwendewar û bi şûndemayî de, li bin perên Îmareta Botan, çawan karîbû sîma, giyan, hest û nestên wê komelê di nav rêz û bendên dastan û helbestên xwe de bi gewde bike, çawan dikarîbû wê kesayetîya gerdûnî bide nasnameya rewşenbîrî û bide zimanê kurdî?

• Elî Berdeşanî di serdema xwe de, çawan dikarîbû folklor û stiranên devîkî yê gelêrî diyarî zimên bike, çawan dikarîbû laşê xwe yê şêrî di laşê wan helbestên stiranamêz de bihilîne, û çêja wî laşî li ser zimanê giyanê me hetanî îro bi cî bike?

• Mehîwî bi perçe Îşraqatên xwe ku bi vî zimanî ne, çawan dikarîbû me, nişên îro, bibe nav laşê yekîtiya hebûnê (wihdet elwîcûd).

• Li vê tarawgehê (sergumgehê, menfa-yê), ku giyanên me yê tîbûyî tîna xwe bi helbestên dîrkerîna ji Hebîbe, helbestên namoamêz (Ixtîrab) ên Nalî dişkînin, gelo çima digel van ezmûneyên kûr û tevlihev ên jiyana tarawgehê, hetanî îro, li gor serdema Nalî, çima em di çanda xwe de pêrgî helbestekê yan deqekî peşanî nabînin ku bikaribin toza tarawgehê ji ser giyanên me dawêşînin?

Pirsên jorî û çend pirsên dîtir ên wekî wan, me datînin ser duryana gumanekê dualî, bi awakî ku vê lêkolînê ber bi afirandina gumanan û pirsên dudil de dehf didin.

Eger aniha em li nik sînorên ezmûneyên çanda navnetewî rawestînin, em dê pêrgî gelek ezmûnê (tecrûbe), bîr û baweriyên felsefî û ramanî û rexnekarî yê nûjen ku li hemberî ramanên ideolojî yê siyasî û olî radiwestînin, bibînin. Wan ezmûneyên navnetewî asoyên bêkutayî bo rewşenbîran û çandê vekirîne. Lê meydana hişyariya rewşenbîrê me ta îro jî, hê jî di warê çandeyî de bi wê cihana bê bizav ve girêdayîye.

Ji bilî çend rewşenbîr û çend deqên ku li ser tiliyên destekî tînan hejmartin, ku wek diyarde, di hundirê vê xelega reha û giştî ya çanda me de, biyanî ne, dîmena giştî wisa dixuye, çinkî çanda me bi xwe li ser struktûrên diyaloga hestên sade yê ku wek bersivdaneke reha, ji dîn û ji siyasê hatine, hatiye damezirandin. rewşenbîrê me jî da ku vê zemînê berfirehtir bike, hewl dide ku şeweyê nivîsandina xwe bi awakî sozamêz (atîfî) û stiranî pêk bîne da ku hestên sade yê xwendevanên xwe

bidiqdiqîne.

Lewra, li vir, pêwîst e em pîsekê ji rewşenbîrê xwe bikin:

Eger em rewşenbîrê kurd ji hişyarî û nasnameya wî ya siyasî û rêxistinî rût bikin, dê teorî, bîr û bawerî, rêberiyên felsefî û wêjeyî yên ku çanda rewşenbîrê me çêdikin, çi bin?

Eger rewşenbîrê Kurd bixwaze di warê rexneyê û zanistiyên psîkolojî û wêjeyî û rêbazên analîzê de lêgerîn û lêkolînê bike, ji derveyî bersiva siyasî û sadeyîyê û têkperîn (infial) û slogan û duruşmeyên ku di çanda me de kom bûne, dê kîjan teorî û biran (Burhan) alîkariya wî bikin?

Ezra Pawend (E. Pound) dibêje: "Eger em tiştine nû nedîn xelkê, tiştine ku pê nizanibin, dê tu carî meydana zanebûna wan berfirehtir nebe.

Necihêkirina gotara civakî ji ya çandeyî, bi serê xwe, beşek e ji astenga zimanî ya çanda me. Mebesta min ew e ku zimanê rewşenbîrê gerek ji zimanê civatê cihê be; çunkî xwegirêdana bi gotara civakî, di bingeha xwe de, xwegirêdana bi wê gotara xerzî û rimakî û kevneşopî ye, ku desthilatdariya bêbizav a civakî û siyasî ye. desthilatdariya ku di neagahiya giştî ya rewşenbîrê me de û di aqil û gorepana berdewamiya me de kom bûye.

Rewşenbîrê ku di vê çarçewê de perwerde bûne, li dijî pîrs û dahênana ku ji derveyî wê desthilatdariyê rên, radiwestin.

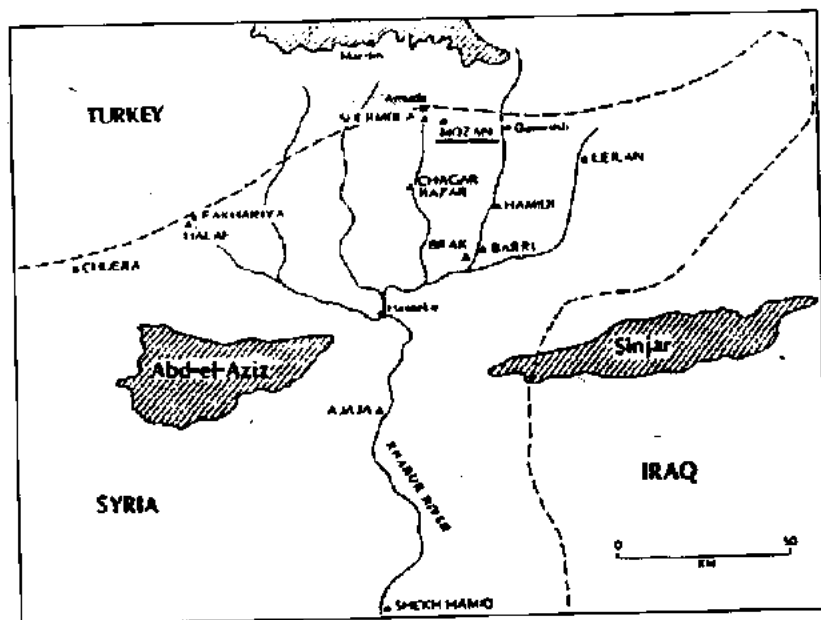
Lewra gotara me ya civakî bi rewşa me ya siyasî û dîrokî re xweş digunce û pîrs û gotara rewşenbîrê me jî di vê hêlê de berdewam dibe.

Di baweriya min de, mirov dikare rewşenbîrê Kurd bi giştî bi vî awayî bide nasîn. Lewra, lêpîrsîn û xwendin û destnîşankirina nasnameya rewşenbîrê kurd, çi li hundir û çi jî li derveyî welêt, giringtirin erk e, xemsariya di vî warî de dê kûrkirina asteng û pîrsgirêkan be; dê kûrkirina pîrsgirêka nasnameya rewşenbîrê Kurd be, ji alîkî ve, û dê kûrkirina wê desthilatiya ku me li jor nivîsandîye, ji alîkî din ve, be.

Lewra çi hewldan ku ji derveyî lîserrawestan û hûrlêtemaşekirin û rêgihîşin û analîzkirina û pîrsiyariya li hoker û sedemên astengên civakî û siyasî û dîrokî û aborî û olî, dest pê bike, dê vegera heman baweriyê, mebesta min baweriya gelpemper î reha û bêbizav e, dê rewşenbîrê jî ber bi tenhatiya xwe de vekêşe, ber bi tenhatiyê ve vekêşana rewşenbîrê jî, wek serencam (netîce), egoyistiyêke nexweş pê re peyda dike, îca vê carê li dijî pîrsên rapêrînxwaz û li dijî dahênan û afirandinê radiweste. Li beramberî yê dîtir heman astengê bi kar tîne. Evê bi xwe jî hiştiye ku hemî hewldanên dahênanê têkbiçin û di eynî wextê de jeografyaya çandeyî ya kevnar û genî bête parastin.

Bi vê pîvanê em dikarin taybetmendîya (xisûsiyeta) kesayetiya (sexsiyeta) taybet a rewşenbîrê xwe binasin, kesayetiya ku bi rehên xwe dighêje çonaxa desthilatdariya olî ya kevnar û palpişt a wê ya gundiyanê û dualîtiya bersiva siyasî ya efsanewî û xemgîn. □

Di hejmara çan de ev lêkolîn berdewam dibe.

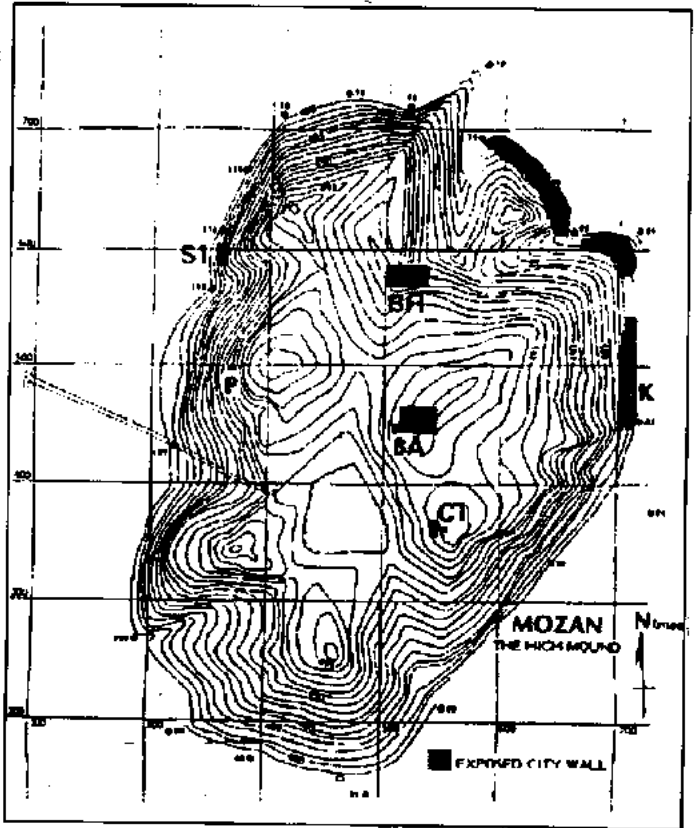
Girê Mozan

Cih

Vekolîna li Girê Mozan ji sala 1984an ve di bin birêvebiriya Marilyn Kelly-Buccellatî û Gîorgîo Buccellatî de berdewam dike. Xerîte piraniya cihê vekolinê diyar dike. Dirêjahiya girê bilind nêzîkî 600 metrî ye, bajar û derdora wî nêzîkî 1500 metrî ne û bilindahiya gir ji erdê 28 metr e. Li gor vê êdî ev cih di dema boşiya xwe de dibe yek ji mezintirîn cihan li tevahiya Sûriyê, di sê hezarê salên sisiysan de yê berî zayînê. Ji bilî mezînbûnê rasitiyke dinî balkêş, ya Girê Mozan heye, ew jî homojeniya radeya niştecihbûna wê ye: weke ku em dibînin, delîlên darîçav, yê niştecihbûnê vî cihî diyar dibin, ji serê gir bigire ta binê wî û ta derdorên derve yê bajarê jî, hê ji sê hezarên sisiysan ve yê berî bayînê.

Herêm

Dešta Xabûr li rojhilatê Sûriyê roleke sereke di pêşveçûna avakirina bajarvaniya kevn de leyistiye. Dibe ku di hin radeyan de bûbe hemberê bajarvaniya bilind, ya Sûmeran li dešta heryane li başûr. Çandîni yek ji faktorên vê pêşveçûnê ye. Herêm weke îro, di heyamên berê de jî bi xêr û bêr bû. Çandîniya bi avabaranê her û her têrê dikir û pêwist nedikir, ku cotkar zeviyên xwe avbidin. Bi saya vê axa bi bereket, bajarên nû peydebûn, û hê di destpêka dîroka şaristaniyê de ev bajar mezinbûn. Bajarên mezin weke Chuera, Birak, Mozan û Leylên şahidên diyar, yê vê yekê ne.

Mirov dikare bi ewlekarî bibêje, ku sedema sereke ya mezinbûna hêza bajarekî weke Girê Mozan, cihê bajêr bû. Ew cih kilîta bazirganiya di nav çiyayên Anatoliyayê de, ev çiyayên bi madenê sifir (û dibe ku bi pîlê jî) zengîn û di nav bajarvaniya mezin de, ya li başûr bû. Di vî warî de çiyayê Mêrdînê, yê di dûmenê Mozan de pir darîçav e, nişan e; hejmara mezin, ya tiştên bronzî, di vekolînên me de, dibe ku delîlên girîngiya Mozanê kevnare bin, çawa ku dergehê bazirganiya maden bû di dîroka Sûriyê ya kevn de.

Dîrok

Weke hîpotêza kar, em goman dikin ku Mozan digehê bajare kevnar Ûrkîş, yê ku li vê herêmê diket û ji mêj ve tê goman kirin, ku li cihê girê bajare Amûdê be. Ji dema ku me karîbû, em xwe bispêrine rastiya, ku girêdana Ûrkîş bi girê Amûdê ve şaş e, em dibînin ku hemû argumentên ji bona Amûdê û Ûrkîş hatibûn bikaranîn li ser Mozan (ku li nêzikî Amûdê girê herî mezin e, yê ji dema sê hezar salî ve b.z.) û Ûrkîş pêktên. Tevlî ku armanca vekolînên piştî ew bû, da diyar bikin, ku Mozan ne Ûrkîşa kevnare e, lê dîse ev cih û profilê navenda Hûriyên kevnare li hev tî: Hişkere ye ku Mo-

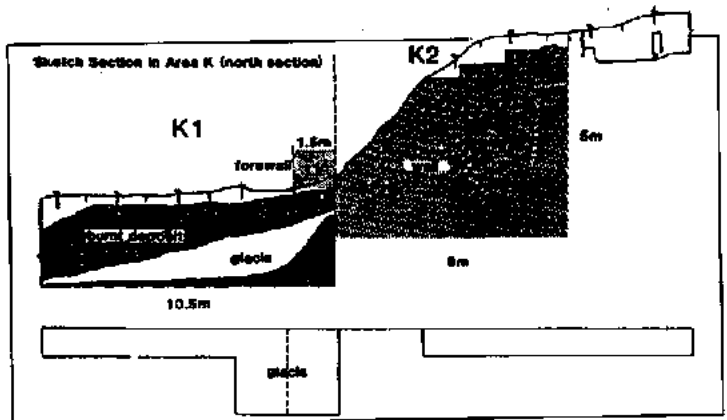
zan sê hezar salên b.z. gehabû radeya xweyî bilind, û du hezar sal b.z. melûl bûbû û dawî gişt di nivê du hezarsaliya b.z. de wêran bûbû.

Sê hezar salên b.z. heyama Ebla li rojava ye, û heyama Marî û Sûmeran li başûr e. Dibe ku rengê taybetî ji çanda wêyî materyalî (arkîtektûr û nemaze sîramîk) bi destpêka bajarvaniya Hûriyan ve girêdayî be, çaxê ku Ūrkîş weke navenda siyasî û olî, ya serêke dihate naskirin. Di hebûna bajarvaniya Hûriyan de, ya sê hezar salan b.z. de hinekî dîtînen cuda hene. Lêbelê dawîya dawî ku mirovên heyamên berê, yên li Mozan dijîn bigehine çî resenî jî, dîse rastî ew e, ku li vir bermayên bajarvaniya sûrî ya kevnar darîçav in.

5000 sal b.z.	Till Halaf
4000 sal b.z.	destpêka Birak û Leylên bandora Sûmeran
3000 sal b.z.	destpêka Mozan û Chuera
2500 sal b.z.	sûrha bajêrî hundur li Mozan serê girê Mozan pûtxana BA li Mozan
2300 sal b.z.	Akadan Birak bindestkirin
1800 sal b.z.	Heyama Xabûr: Herêma C1 li Mozan serê girê Marî û Leylên
1500 sal b.z.	Heyama nûzî: Herêma BH li Mozan wêranbûna Mozan

Sûrha bajêr

Di bingeha jêr de, girê bilind bi sûrheke mezin hatibû rapêçan. Me li du cihên gir, yên cuda vekolabû, herêma K û St. Mixabin, ku ew li ti deran bi mezinaya xwe, ya ku bêgoman di wextê xwe de çavên serdanvanan didagirt, nayê dîtîn.

Dîwarên sûrhê gelekî stûr bûn, ew ji kelpîçan hatibûn avakirin û dibe, ku bingeha wê gehabû latê (hê dive bi vekolanê were derxistin), û bircên zêrevaniyê jî li hawîrdor di sûrhê de hatibûn avakirin. Kaşekî bilindî lihevhatî ji nav bajarê nizim dirabû û digeha

binê sûrhê (çawa mirov bi rengekî ferehtir di kelehên heyama navîn de dibîne, weke li keleha bi nav û deng, ya Helebê); di dora vî girî de, dibe ku sengerekî ferehtî tijî av jî hebû, lê eger wilo be jî, hê em di vekolanên xwe de negehanê. Dereng, di dawiya sê hezar salên b.z. de, xwiya dike ku bajar tev dikeve bin rûdana jibîrkinê, ji wê jî hew erkê parastinê yê gir dimêne û senger bi ax û kevirên ji avayiyên bajêr, yên herîvî tê dagirtin. Di parçê, ku me kolayî de, me kavilê embarekê dît, ew ji cihêkî ji hundurê bajêr hatibû dagirtin û bi xitmeke giring hatibû muhrkirin, dibe ku xitma li ser derî be, dema wê jî ji nivê sê hezarê sisiyan yên b.z. ve ye (Destpêka Xanedaniya III).

Ji ber berdewamiya ferehbûna demografi, gerek e bihatana xwiyakirin, ku sûrtheke din di wê demê de li derbedrê bajêr hatibû avakirin: di vî warî de lêkolîn ne bi misogerî hatine piştrastkirin jî, lê ferehbûneke ku dora bajêr tev dorpêç dike, tê dîtîn. Di her radeyê de bêsîk e, ji lêkolînên me û ji lêgerînên li herêma derveyî bajêr, ku ew jî parçekî ava bû ji bajêr, û ku ew jî tevayiya girê bilind ji heyama sê hezarên sisiyan yên b.z. ve ye. Li herêmekê li derveyî bajêr, goristaneke hemdem hate dîtîn û tê de jî komeke giranbuha, ya firaxên ji sîramîk û bronz hatine dîtîn.

Peykertiraşiya hezarsalên sisiyan b.z.

Di cihêkî şewitû de, hema hinekî li pişt mihraba pûtxanê, me peykerê şêrekî dît. Peyker ji kevn bû û li gor delîlên stratûgrafi ew ji nivê hezar salên sisiyan yên b.z. ve ye. Peykerên şêran di embarên peykerên Sûmeran de têne dîtîn, yên ku adetên wan yên hunerî ji heyama şêrê me ne, lê stîlê wan ji hev cuda ye. Sûmeran şêr bi riheke darîçav dineqîşandin, ew rih bêhtir weke berstika cilên heyama navîn bû, û kêm weke pirça ber sînga şêran bû. Gelekî stîl didane çavên şêran, weke ku yên hunermend ti caran şêr nedîbin! Dibe ku şêrê me yî Mozan ne weke yê hevrikê xweyî başûr şahîk be, lê ew ji wan bêhtir weke şêrekî rastî ye. Neqşên pirça sînga şêrê Mozan, tevî ku hinekî gijol e jî, lê ew weke pirça rastî xwiyadike, lep bi xwe jî hatine neqîşandin. Bi gelemperî mirov yekser di şêrê Mozan de têkeliyê di nav spehîtiya hesan û jîndariyê de dibîne, ku ew rêkelî li derên din, di wê heyamê de kêm bû. Dibe ku bi tenê du şêrên ji Ūrkîş, yên niha li Metropolitan û Louvreyê ne dikarin bibin hempayê şêrê

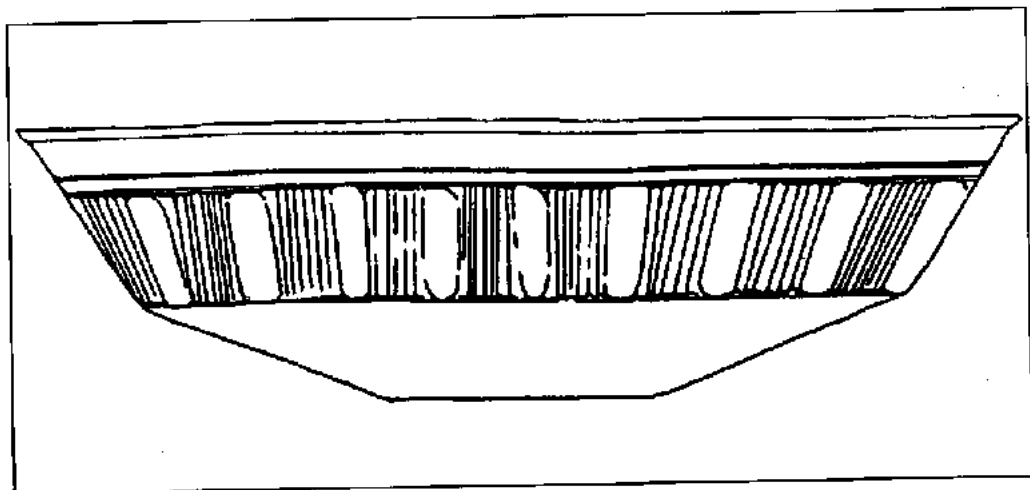
Mozan. Ev şêrên bronzi bi awayekî reyaltîr hatine neqîşandin û bi destên peykertîraşên jêhatîr hatine çêkirin, lê mirov di wan de şengî û jiyandariyê, weke ya di şêrê Mozan, dibîne.

Li herêma pûtixanê ferşekî kevirî hate dîtin, ew jî her dû aliyan ve neqîşandî bû. Li aliyekî wî abîdeyê bi serê xwe,

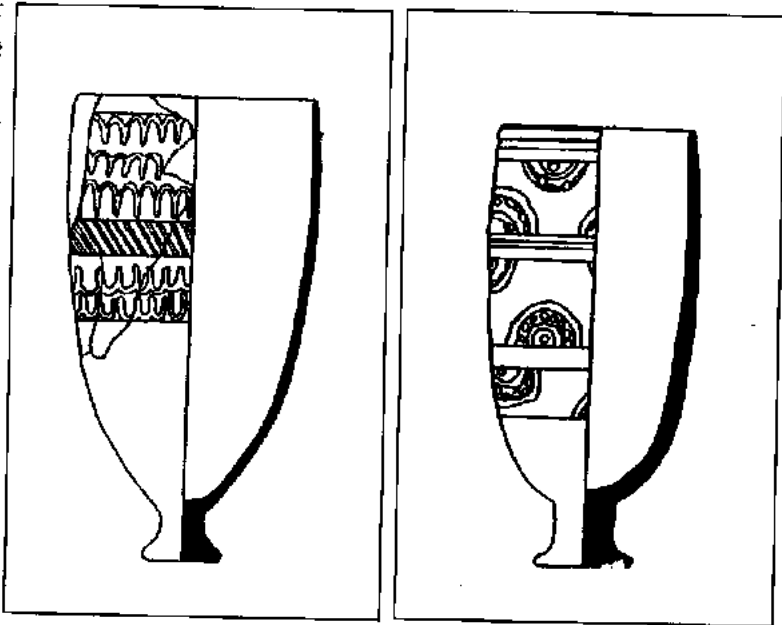
neqîşandineke neaderî hebû, ew komeke lawiran bû, hemû jî di haleta lebatê de bûn. Ev jî cudabûneke tûj di nav mijara lawirên xaçkirî de, yê jî aliyê hunermendên sîmerî li başûr dihatin neqîşandin. Li cem wan lawir jî ber teşeyê xwe giring dihatine dîtin, jî ber vê yekê jî wan ew bi awakî sîmetrî û gelekî bêlîv bi cih dikirin. Di ferşikê me de neqîş ne bi bang, lê bêhtir bi awakî xwezayî hatine çêkirin, ew jî dihêle mirov biheste, ku ew komek jî garana lawiran e.

Bi mijara xwe, aliyê din jî ferşik hê balkêştir e. Yekî cotkar, haletê wî li pey dewarên cot di dest de ye û kûçîkek di ser re hatiye danîn. Cotkar di dawiya dîmenekî de hatiye danîn û li pişt wî cihêkî ferehî vala hatiye hiştin. Ev herêma ferehî vala, xêzên qurçîkî, yê ber bi jêr de beldike. Tiştê din jî yê ku dihêle ew bêhtir dramatîkî be, lingê cotkarî jî erdê tê hildan e, ew weke ku jî qurçîkê hatibe. Ev berveçûna bi pêş de, bi ling, laş û serê cotkar ber bi pêş ve hê xurtir dibe û lebt di lingên dewêr de jî xwiyadîke. Dîmenê jî ferşikê Mozan bi levanîna xwe, gelekî jî hunerê hevrikê xwe li başûr pêşketîr e, yê ku li ber xwe nedidan lebatê bi awakî wilo dramatîkî bineqîşênin.

Seramîk

Dema sîramîkê pêşî ta yê dawî, ku li Mozan hatine dîtin bi tenê drêjayiya hezar û pênc sed salî dikişêne. Sîramîkên herî kevn (destpêka sê hezar salên b.z.) firaxên xweşikî rengê pirteqanî bûn, ew jî hudurû ve neqîşandî bûn (weke ku li jor tê dîtin). Ji ber ku cara pêşî Sir Mallowan ew li taqê kûr, yê pêncan li Nînewa dabûn naskirin, êdî navê Nînevîte V li wan hatibû kirin. Teşeyên pêşî, yê firaxên hatibûne çêkirin, cêr bûn û piyalayên piçûk bûn, ku dibe jî bona vexwarinê dihatin bikaranîn. Piştî re cêrên mezintir dihatin çêkirin, lêbelê êdî ew nema jî wê kîla baş bûn.

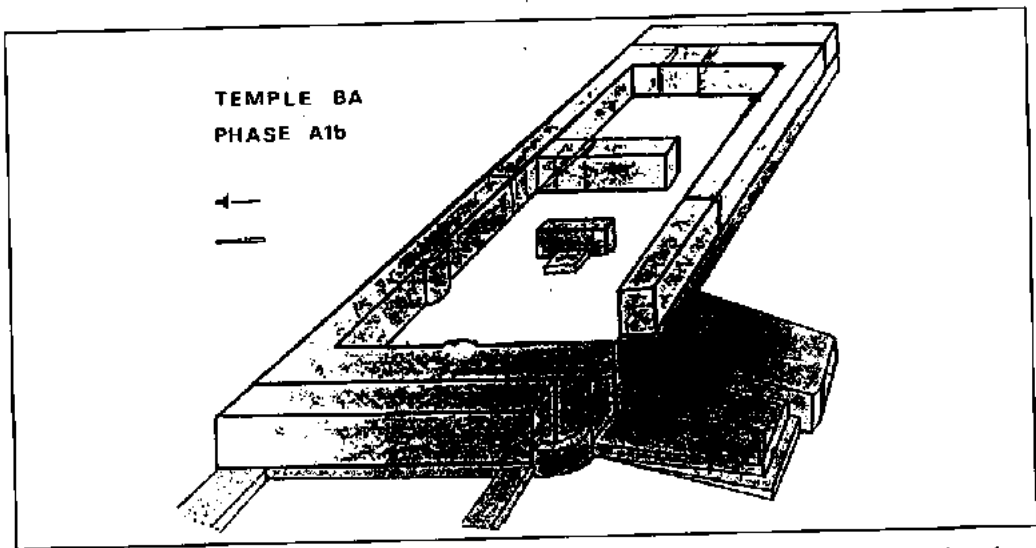

Di dema dawîya Nînevîte V de, berhemeke nû ji sîramîkên gelekî rind dihatê çêkirin, ew bi Firaxên madenî bi nav dibûn, jî ber ku bi şewtandina kîlê rengê alavên madenî bi wan diket. Firaxên madenî li vê herêma Xabûr hatine afirandin û pê bazirganî bi bakur û başûr re dihatê kirin. Firaxên bi vî rengî li herêmeke fereh têne dîtin. Textlêkî din jî sîramîk li herêmê bi ferehî tê dîtin, ku êdî navê Firaxên xabûrî lê bûye. Ew textlê digehe destpêka du hezar salên b.z., û jî ber kemberên ferehî jî rengên qaweyî û sorî tarî li dora firaxan, ew hesanî têne naskirin.

Di nav sîramîkên herî dawî de (jî nêzîkî sala 1500 b.z.) piyalên risimandî hene, yê bi navê Firaxên nûzî hatine naskirin û ew gelekî, çî li qesr û qûnaxan û çî li avayiyên cemawerî be, her li bareş û her li baxerbê Mozan jî peyde dibin. Ji ber ku ev heyama dawî ye, ya niştewaniya Mozan, êdî ew nema li herêma têne dîtin, lê teşeyên wan nazîk in û motîvên wan xweser in (li jor xwiya ne).

Pûtxana şêr (Pûtxana BA)

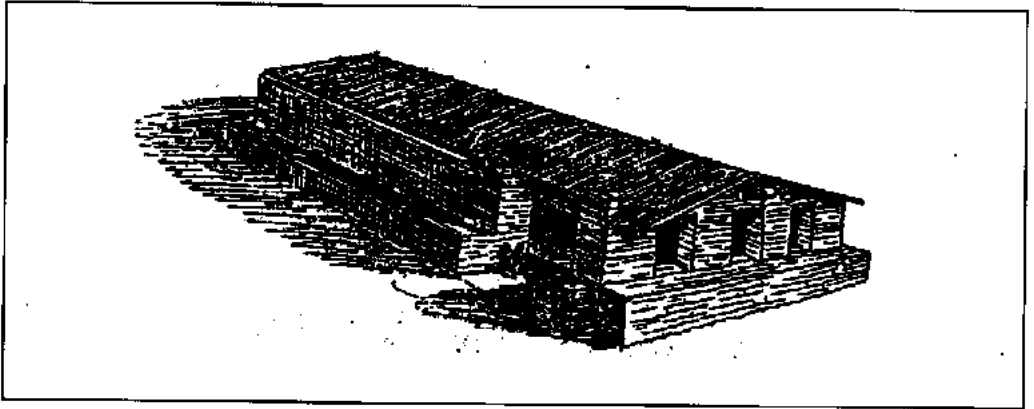
Avayiya sereke di gir de hate vekolan: emê nefermî navê " Pûtxana şêr" (nîşana fermî "pûtxana BA" ye) li gor peykerekî piçûk, yê şêr ku li cihêkî bel di hundurê avayiyê de hatibû dîtin, lê bikin. Fazên destpêkî, yê avakirinê (Faza A1a), ku hema bêje bi teva-

yî di vekolînan de hatiye vekirin, mirov dikare bigehênc nivê sê hezar salên b.z. (Destpêka Xanedaniya III di mijara Mezopotamiya de). Ew struktûreke mezin e (15 x 24,5 m), mirov ji başûr di ser rampeke bêdûzan re derbasî wê dibe. Serdananên derbasî eywanê dibûn divabû di rêke gelekî kûr ve herin, hingê bala wan diçû ber bi rexê rastê ve, li wir li cihêkî hinekî navendî, lateke mezinî (gîşt 1 x 1,5 m) stûnî hatibû danîn. Xwelî di kortikeke di serê wê de hate dîtin, û cokek jê diherikî nav çêrekî ku di erda xênî de hatibû çandin. Tê gomankirin, ku ew masa pêşkêşkirina goriyan ji xwedê re bû.

Guhertina modelê berê bû sedema avakirina du dîwaran li pey hev, û ber bi dawiya vê eywanê ve. Dîwarê pêşî zirav bû û ji kevir bû, ew yekser li pişt masa goriyan bû, û yê mezin ji kelpîçan bû, û nêzikî dîwarê paş bû. Ev dîwar di şûna perda pişt şanoyê de bûn (faza A1b, li planê binere!). Peykerê şêr nêzik li banî di nav kavilê dîwêr de hate vedîtin, û dibe ew di pûtxanê de di nav koma peykerên, ku nûnciya payebilindiya xwedê dikirin be. Herdû dîwarên dirêj, yên pûtxanê nêzikî 1,6 metrî stûr in, û herdu-yên kin du caran ji wilo stûrtir in. Dîwar ji kelpîçan hatine avakirin û bingeha wan gehaye latê. Berazên pala dîwaran û bircên anîşkan avayiyê bi hêz dikirin û ev hemû didine xwiya kirin, ku dive di asoyê heyama kevnare de, ew be cihê desthilatdariya bingehî li herêma. Nêzikî 100 parçên bronzi li herêma pûtxanê hatine dîtin.

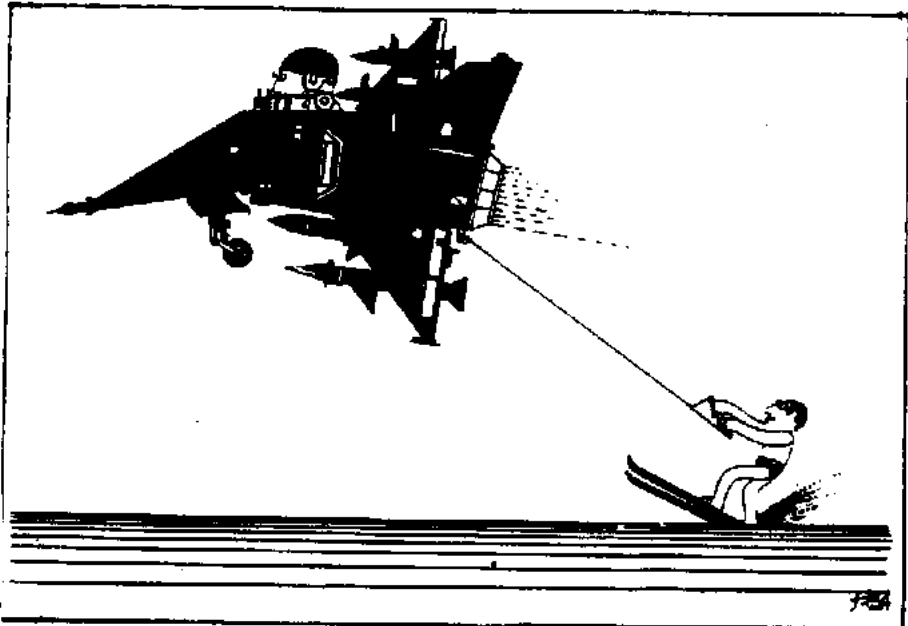
Erê, ne bi gerdê xwe, lê Mozan "Pûtxana şêr" li Sûriyê ji wê heyamê ji yên herî mezin e, ferehiya wê gîşt weke, avayiya Pûtxana D li Ebla û Aussenbau û Steinau I li Chuera ye (dibe ku ew ji weke pûtxanên tîpên atîs bêne hijmartin). Lê di wextê ku pûtxana Ebla li gor stûrbûna dîwarên xwe ji hundurû ve gelekî zirav bû, avayiyên Mozan (dibe ku Chuera jî) ji hundurû ve gelekî fereh bûn (gîşt 9 m fereh). Ev kêşeya avakirina banê xênî derdixe meydanê. Ji nû ve avakirina avayiyê, li gor lêkolînan kûrî

endazyarî, dipejirênin, ku dibe formeke destpêkî, ya banên sêçikî hatibe bikaranîn (çawa li jor tê dîtin).

Sê fazên din, yê avakirîna hatîna naskirin, ya dawî ji heyama Xabûr ve ye (nêzîkî 1800 b.z.). Vê yekê kir ku danîna avayîyan bi awakî radîkal were guhertin, dibe ku bi rastî ev be sedema ku êdî ew hê ji dawîya sê hezar salên b.z. ve, hew weke pûtxanê hatibe bikaranîn.

Di vekolînên bi sînora de, çend sruktûrên piçûk li herêma bakur û rojhilatê pûtxanê hatîna dîtin, dibe ku, ew bi erkê xwe bi pûtxanê ve girêdayî bin û dibe, ku ne wilo be jî. Li cihêkî ji wan, ew ferşîkê bi dîmenê cot û cotkar neqîşandî, û yê garana dilivî hatîna dîtin. **D**

Ala Mîdiyan

Ey pêximberê AHORA yê pîrozmend

Ji asîtankên deştan ta banê gerdûn

Ji bilî ala ku me ji boyî hetavê li ser

[kupîtka ZAGROS daçikandiye, tu yê nebînî.

Li vir, dê baskên wê, bi bagera rexên zemîna

[ku me dagîrkiribû bêtin libakirin,

dê netewe serên xwe li ber bitewînin,

[neteweyên ku em navên wan nasnakin,

lê ew me ji ber babelîska bazan dinasin,

Bazên; ku aso nixumandibûn,

da ku li ser kaviên Aşûr ên ku

li ber simên êrişa me tar û nar bûbûn, raperin.

Ey pêximberê AHORA!

Tenê,

em radestiya xwe

li beramberî Xwedayê te eşkere dikin,

parastina wî ji me re pêdivî ye,

lewra

dê bi dadana şevê li ser Olimp û

bi rijandina denên me yê bi ser

Gîtara bedewiya Igrîkiyan de, barê me giran neke.

Bi navê AHORA dê jin-keşeyên Dîlfiyê xwe biçemînin

û da ku

werzên wan ên (lehnet lê hatî) bibişkin,

em dê heft serdestên xwedî rûmet bikin bi qurbanên inirîna wî.

Lê ev giş; dê negihîştta kutayîya xwe ku ne

ji ber gernameya serfiraziyê bûya
Gernameya ku ji serîşivbûna me yî bahozane dest pê kir
şahinşahiyên tirsyayî talan dikir
Jinên xwe davên bin lingê mêraniya me
Me guh nedida denên zêr û gencîneyên perestgehan
û ne jî me guh dida qîzên qîz da ku
bejnên serkeftinên me bi gulên bixemilînin..
Afsana Xwedanên wan ên tirsyayî
Pût û peykerên ku bi zingezinga qazmeyan diherifin,
zingîna serbilandahiya li erdê
li esmanan rengvedida.
Hemî babetên Xwedanan bi lerz
zigînî werdigirtin, gişan
dergehên razên xwe li ber keştiya hetavê vedikirin
Bi kotekî, xwe li pêşiya AHORA Xwedanê şivanan, diçemandin
û li ser zemînê jî
ala wî, ya bi tenha, wek bazekî
xwe li ser ZAGROS li ba dikir.

Dilbijokiyeke xerab*

Di hejmarê *Nûdemê* ya dawî de (hej. 15) li ser şeş nivîskarên "Sovyetî" yên dema Stalîn (O. Mandelstam, V. Mayakovskî, M. Tsvetaya, Gorkî, Î. Babel, Î. Meyerhold) "nivîseke" Suleyman Demir heye. Gava, meriv zeftî û çewtiyên zimên bide alîkî, nivîs ji alî înfomasyonê ve gelekî dewlemend e. Bi taybetî li ser terora rejîma Stalîn ya li hember nivîskar û kesên muxalif muxalifên rejîmê), gelek agahdariyên nuh û neînsanî tê de hene ku gava meriv dixwîne meriv ji ber însaniyeta xwe fedî dike. Îcar ji ber ku ev agahdarî hemû belge û raporên arşîva polis in, (KGB) lema jî bê-tir tesîrê li meriv dikin. Ya din, kesên li xwe mukur tîn jî ne kesên muxalif in, ew xwedî û parêzgerê sistemê bi xwe ne. Ev yek jî tesîr û baweriya bi nivîsê zêdetir dike.

Bi weşandina nivîseke wiha bêguman Suleyman Demir karekî pîrr baş û hêja kiriye. Lê li alî din tiştêkî xerab û nebaş jî kiriye ku rabûye nivîsa xelkê kiriye ya xwe. Bi gotineke din, nivîs ji wergerandiyê kurdî û wek nivîskarê nivîsê îmza xwe avêtiye binî. Xwezî wiha nekira. Helbet ji alî ehlaqî ve ne raste ku meriv rabe li ked

û xebata xelkê xwedî derkeve û bike malê xwe. Bi ya min ya rast ew bû ku divê wî ne wek nivîskar, lê wek wergerê navê xwe li binê binivîsanda.

Ez dizanim gelek caran dilê meriv dibije hin berhemên lawên bavan, meriv dibêje xwezî ev ya min buya, ya jî min jî kanîbuya tiştê wiha bi mustewa binivîsanda. Ez dilbijokiyeke wiha baş fam dikim, ji ber ku hisekî însanî ye. Lê ev yek nayê wê maneyê ku her dilê tiştê meriv bijyayê merivê rabe bike yê xwe. Ger wiha be her kes dikane bibe nivîskar.

Nivîsa ku Suleyman Demir wek nivîskar îmza xwe avêtiye binî beşek jê ya Bengt Jangfeld û beşek jî ya Arkadij Waxberg e. Nivîs di kovara *Artes* (hej. 4/1994) de bi sernivîsa *Polisarkivet* (Nûçeyên ji arşîva Polis) hate weşandin. Swêdiya nivîsê bîst rûpel in.

Min "nivîsa"(!) Suleyman Demir û ya kovara *Artes* dan hember hev, tiştê min dît tiştêkî ecêb bû, bêtî çend gotinên pêşî û di nav re û hin agahdariyên ensiklopedîk yên li ser şexsan hemû nivîsa *Artes*'ê piştî tercumeyê bûye ya Suleyman Demir. Meriv naxwaze ji çavên xwe bawer bike. Lê nexwestin ya jî bawernekirin ne-

ricê naguherîne, nivîsên B. Jangfeld û A. Waxberg di *Nûdemê* de xwedî guheradine, bûne yên Suleyman Demir. Him jî teqriben bîst rûpel.

Ez tê nagihîştîm, însan çawa dikane li hember ked û xebata xelkê hewqasî bê-hurmetiyê bike? Ma ne neheqî ye ku meriv rabe xebata xelkê bike ya xwe? Ka xwedêgiravî em mirovên demokrat, adil û heqşînas bûn û xwedêgiravî me tecawuzî mafê xelkê nedikir? Wer xuyaye ku gava keys di destê me keve em jî dikanin wek gelek kesan devê tevî hawud daqultînin.

Tiştê Suleyman Demir kiriye tişteki pîr orjînal e; hetta dikanim bibêjim ku ji dunyayê der e. Wî him li alîkî nivîsa camêran kiriye ya xwe, yanî bi îmza xwe weşandiye û li aliyê din jî bi renegekî tevîhev gotiye nizanîm nivîs ne tercume ye û ne jî ya min e. Helbet ev tişt jî bi zanetî li bin guhê hev xistiye. Qey ji xwe re gotiye, gava rojekê yek rabe li min rexne bigre ezê bi van çend gotinan xwe biparêzim û bibêjim ku ji xwe di nivîsê de min gotibû. Lê bi ya min ev tedbîr jî bi tu hawî barê S. Demir sivik nake. Ji ber ku lixwemukurhatin ne sûc sivik dike û ne jî karakterê hedîsê diguherîne.

Wek tedbîr, li hember rexneyeke muhtemel tiştê S. Demir gotiye ev e:

– Divê ez bêjim ku min nivîs tercume nekirine, lê min ramanên nivîsan tercume kirine. Min ne hemû derxistine, min yên balkêş derxistine. Heta ku ji min hatiye, min raman û naveroka nivîsan neguhertiye. Loma jî ez nikanîm bêjim ev nivîs yên min in. Lê hinek tiştên ku min

berê di wî warî de zanibûn, ji bo ku bûyer baştir bêne famkirin, min xistine nav.

Nuha gava nivîs ne tercume be, mana xwe ew e ku ya te ye. Nabe nivîs him ne tercume be û him jî ne ya te be. Wê gavê ya kê ye? Û piştî ku ne ya te ye çima te bi navê xwe weşandiye? Û bi çi heqî?

Diyar e ku S. Demir ji bo bidestxistina argumentên maqûl xwe gelekî eşandiye, lema jî gotiye min ne nivîs lê ramanên wan tercume kirine. Lê ez bi xwe nizanîm "tercuma ramanên nivîsan" tê çi maneyê? Ne nivîs lê ramanên (fikrên) wan?! Axir li gor îddîayê em dikanin fahm bikin ku nivîs ne tercume ye. Lê ya xerab, di eynî paragrafê de ew bi xwe vê îddîa xwe pûç dike, dibêje "ez nikanîm bêjim ev nivîs yên min in."

De werin viya ji hev derxin, nivîs him ne tercume ye û him jî ne ya wî ye, lê di-san bûye ya wî, çimkî bi îmza wî hatiye weşandin. Nuha rastî ew e ku S. Demir kovar daye ber xwe, beşên kêfa wî jê re hatiye û ew girîng dîne û kanîbûye wergerîne, wergerandiye. Û beşên girîng nedîye ya jî tercuma wan zor bûya di ser re gav kiriye, wernegerandiye. Mesele hewqasî vekiriye.

Tiştêkî din yê ku meriv dibe dunya wiyalî ew e ku gava S. Demir dibêje, ji bo ku bûyer baştir bêne famkirin min hin tiştên xwe kirine nav. Bi rastî ez tê nagihîjim meriv çawa dikane hewqasî basî bifikire. Heval S. Demir piştî ku di vê mustewayê de bi edebiyatê mijûl dibe divê hin usûl, qaîde û prinsîpên "neqilkirinê" bizanibe. Helbet mafê meriv heye ku meriv ji xelkê neqil bike. Lê bi wî şertî ku

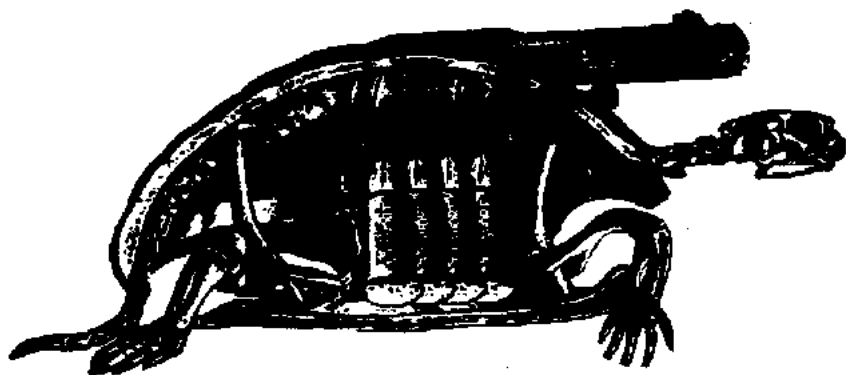
gava meriv ji nivîsekê tişteke girt, divê meriv bi zelaliyeke xweşik nîşan bide ku meriv çî û ji ku derê girtiye. Gava ne wiha be, wê gavê hemû kitêb û nivîsên dunyayê dikanin bibin yê mêriv. Hema dilê meriv kîjan nivîs eciband merivê çend gotinên xwe jî di nav ke û bike nivîsa xwe. Lê ne usûl wiha ye û ne jî kes wiha dike. Yan jî bi kêmasî bêyî me kurdan di civateke din de kes wiha nake.

Ne tenê ji alî huqûqî, her wisa ji alî exlaqî ve jî meriv mecbûr e ku tiştê jî xelkê girt bi hawakî xweşik destnîşan bike. Lê S. Demir tu mecbûriyeteke wiha his nekiriye, bi yek îşaratekê jî nedaye xuyakirin ku ka kîjan beşên nivîsê "yên wî" ne (!) jê û kîjan jî yê xelkê ne. Û dawiya dawî "yên wî" (!) jî û yê xelkê jî giş bûne yê wî. Esas tu tişteki wî yê muhîm di nav nivîsê de tune ye û nikane hebe jî. Ji ber ku S. Demir ne bi rûsî dizane û ne jî wek wan camêran çûye ketiye arşîva

KGB'ê û hemû belge û raporên polis tetkîk kirine. Bes xwediyên nivîsa swêdî ev kar kirine. Lê em qebûl bikin ku wî hin tişt lê zêde kirine, ma ne divê ev yek bihata diyarkirin. Ya ev herdu nivîskar sibe bibihîzin ku meqala wan di *Nûdemê* de bûye ya S. Demir, gelo S. Demirê jî wan re çî bibêje? Ez bi xwe meraq dikim.

Ji bo dana ber hev ez kopiya meqala li ser Îsaak Babel û ya Osîp Mandelstam dişînim. Gava hewce hat dîtin meriv dikane ji wan hin beşan biweşîne. ☐

*Min dixwest ku ev nivîs di *Nûdemê* de bê weşandin. Ji ber ku nivîsa min rexne kiriye di wir de hatibû weşandin. Lê berepersiyarê *Nûdemê* jî min hin guherandin xwest û min jî ew guherandin qebûl nekirin. Lema jî ez wê di *Dugirê* de diweşînim.

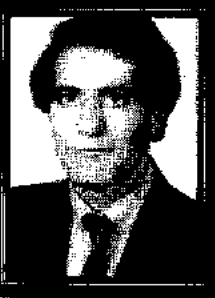
Peyvên xewê

Ji bo Farahnazê

Dengê tirumbêlekê hat • Ez rabûm • Min cigareyek hilgirt • Te xwe zîvirand • Bi dengê textî re min dizanî • Min çeqmaq vêxist • Hinarika memka te ya çepê diyar kir • Porê te lêva te û memka te veşartibû • Min viya bi hêdîkî porê te bi du tiliyan hilgirim • Te destê xwe danî ser çavê xwe: "Li vêderê cigarê mekêşe." • Dengê kenê çend ciwanan ji kuçya şevê hate guha • Min çeqmaq vemirand: "Serxweş in, bi şevê re hatin hetanî nîvê rê û dê biçin razên hetanî navqeda rojê." • Ez çûm li mitvexê rûniştim • Min cigareyek derxist • Min çeqmaq vêxist • Dengê tirumbêlekê hat • Dayika min got: "Min go belkî bavê te bit, meyt anîn û li heywanê danîn" • Min cigareyek vêxist: "Dengê anîna meytan tarîtiya şevê tarîtir nekir?" • Reyîna segan hatibû guha • Dayika min got: "Ma dixwazin van meytan di hewşê de veşêrin? • Ma ne baştîre ku li serê girekî yan jî li binê newalekê?"

Dema ez li mitvexê rûniştûbûm û min cigare dikêşa li bîra min nebû lê anîha ku dinivîsim hizir dikim: Ji bo hildana por ji ser hinarika memikeke razayî binê newalê çêtîre yan jî serê girî • Dengê tirumbêlekê hat • Dar û barên herdû aliyên rê serê xwe li ser milên hevûdû danîbûn • Dema cigareya min xelas bû di hizra min de bû ku diranên xwe bişom • Min bîna xwe ragirt • Dengê xewa te dihat • Li derve,, di navbera darçinarên herdû aliyên rîya terr a li pişt pencerê ba û baran bi hev re dibûrîn • Min got: "Binêre çend ciwan e." • Te serê xwe bilind kir: "Çi?" • Min got: "Ta û çiqulên wan gihiştine hev têkalyayî-

ne." • Te got: "Lê pir dereng, binêre, li ber têhna hêviya wan qîra cadê jî qelişiyê." • Min cigareyek derxist • Te got: "Xwe bide aliyekê tirumbêlek hat." • Tîrsê ez şiyar kirim, destê min girt û ez birim ber pencerê û bi du tiliyên min perde hilda • Dengê bavê min tariyatî qelaşt: "Eger ditîrsî here, eger natîrsî binive." • Şeva hewşa me pir bû ji bêhna pirtûkên şewitî • Dengê tirumbêlekê hat • Di dirêjahiya şevê de û di derzên tariyatîyê de meyt anîn • Meyt terr bûn • Bêhna hilma cilên zindiyên û bêhna birfna laşê terr ê miriyan dihat • Dayika min got: "bavê te got şîrê tîrs û lerzînê nede vî zarokê bê ziman!" Dengê tirumbêlekê hat • Min got: "Dayê ma destê xwe jê re bilind bikim?" • Got: "Kurê min eger min û te nebînin ji bo dîtina destê te jî kor dibin." Deng hat • Bû tirumbêl • Derbas bû û aliyek ji eba reş a dayika min kesk kir • Dûrî me rawestiya • Dayika min got: "Dev jê berde em siwar nabin." • Çirên paşîn ên tirumbêlê vêdiketin û vedimirîn • Te got: "Hizra çi dikî?" • Min got: "Belkî demeke dî..." • Te got: "Êdî dereng e!" • Ev bîranîn zer bûne yan jî baştir e ku em bibêjin qehweyî bûne, çinkî qehweyî rengê jibîrkirinê ye • Min got: "Lê anîha berf dibare." • Te got: "Sîwana porê xwe ji hîr nekim?" Min got: "Na..." • Lê wê roja ku ez hatim te bibînim berf dibarî, te cilên reş li xwekiribûn, û berçavka reş li ber çavê te sê xuşkên Şexov di destê min de xwê dabûn." • Te got: "Kê ji wan bêtir?" • Min got: "Nizanim, lê min divya çend peyvên ku di dilê min de bûne pizot û min dişewitînin ji te re bibêjim." • Te got: "Çima te negot?" • Min got: "Eger min gotiba te yê çi bersiv bidaba?" • Te got: "Da bibêjim eger alîkariya Şahzadeyî bikim û pizoran derbixim dê Şahzadeyî çi bide min?" • Min got: "Hergav berf em hizir bikin tişt diqewimin." • Te got: "Ev ne bersiva min e." Dengê tirumbêlekê hat • Min cigareya xwe vemirand • Heza dîtina hinarka memîka te û hilanîna por ji ser memîka razayî dilê min dizî • Ez hatim jûreyê • Min çeqmaq vêxist • Memîka te diyar nebû • Ez zivirîm û min çira vêxist • Tu li wir nebûyî • Min li nivînan nêrî • Şûna serê te li ser balgehê mabû • Li ser balgehê û di nav nivînan de li tayekî porê re geriyam • Min nedî • Min serê xwe li cihê serê te li ser balgehê danî • Bîn jê dihat • Bîna te • Dengê xewa te • Porê te • Dayika min • Hilma cilê zindiya • Birfna laşê meytan • Bîna axê • Baranê • Bîna dengê bavê min • Perdeyê • Tîrsê • Bîna hewşa pir ji pirtûkên şewitî... • Min cigareyek hilgirt • Min viya çeqmaq vêxim • Dengê tirumbêlekê hat. □

Uzunname – III

Romaniya romana "TU"-yê

Pivanên teorî di avakirin û nixkirina çanda cihanî de, şûna xwe bi tundî girtiye. Lewra, her nivîskar gerekî nasîn û pêkanîna van pîvanan, li gorî dibistanên çandeyî, dibe. Dibistanên rexneyî jî, li gorî van pîvanan, pergalen nixkirina her babetekî çandê hene. Roman jî beşê herî gewre ye ji êrtîşên rexnegiran re.

Ev jî ji wê hatiye, ku nivîskarê romanê dihingîve giştîya jiyane. Dêmek roman-nivîs, di çavên rexnegêr (xwêner) de lêkolînavanekî civakî ye, dîroknivîs e, filosof e, hozanekî zanistî ye, yan jî ev kes tev e. Lewra bexşanevan e.

Çi romana hebe, li gorî van dîtinan, li ser sê regezên bingehîn (yên realist) ava dibe. Ew jî dem, kes û war (cîh) in. Lê, kêsîmê hunerî û qilafetê romanê jî rola xwe, di avakirina heyber de, dileyizin. Piştî nasîn û pêkanîna van tiştan (regezan) pêdiviya nivîsandina romanê û naveroka wê dimîne. Ew jî ew e, ku xwêner

zanibe nivîskar çî dixwaze jê re bêje, çî pêş dîke, wî jî çî dût dîke û çî behweriyê dighîne xwêner. Ev tişt jî, di rêya şeweyê nivîskar re xwe diberdine bedena romanê û struktûra avakirina wê diyar dikin.

Lê mixabin ku çanda kurdî, nemaze beşê romanê, ji zanistiyên nûdemî dût e, û ne desthilat e ku karibe xwe nêzikî banên romana cihanî bike. Wîlo jî rexne di vê çerxê de digere. Yek ji sedemên bingehîn ji vê bişûndemayîne ew e, ku kurd di hemî warên siyasî, aborî, civakî, mirovanî û rewşenbîrî de bişûndemayî ne. Loma jî asoyên têgihîştina mirovê Kurd, bi gelemperî, pir nizm e. Vê yekê hiştiye, zirnivîskarên Kurd, weku darkê fisê (filîn, tapo) bi ser avê bikevin û li ser pêlan xwe bihejînin, tanî pêl wan rojekê bi ser rûyê wan de bavêjin ser sêlaka kenêr.

Rexna kurdî jî, îro roj, li dudilîkê rast tê. Ew jî ew e, ku heyberê kurdî nakeve ber pergalen ti pîvanan. Ji ber ku nivîskarê kurd hîna zimanê xwe, ne tenha xweş

nizane, lê pir qels dizane. Belê, nivîskarê kurd (bêgoman ez jî yek ji wan im) hîna di pêkanîna cînavan de şaş dibe, di navbera nêr û mê de xilmaş dibe, hevokên rast û durust ava nake û nizane pergalek rastnivîsê pêk bîne, lê nivîskar e!!!

Ji bo ku em pir dirêj nekin û berê tîrên we bi ser xwe de rast nekin, emê li nîrxkirina romana "Tu" ve gerin, û hewl bidin ku dîtînin xwe weku xwêner berçav bikin. Nîrxkirina me jî wê di warê avakirina romanê de be. Lewra, em xwe pêwîstî berçavkirina regezên avakirina romanê dibînin.

Forma axaftinê di romana "Tu" de

Gava mirov li bang, gazî û danûstandinê weku parçên axaftinê binêre, mirov pêwîstî nasîna alavên vê axaftinê dibe. Alavên, ku kurd di vî warî de pêk tînin, weku pêşdankên bangê (wa, lo, lo-lo, kuro, lê, lê-lê, keçê) têne berçavkirin. Navên nêr bi pêşdankên (wa, lo, lolo, kuro) ve têne girêdan û di veguhestinê de paşdanka (o) distînin. Navên mê jî bi pêşdankên (wa, lê, lê-lê, keçê) ve têne girêdan û di veguhestinê de paşdanka (ê) distînin.

Dêmek, pêşdanka "ya" ne di gazî, ne di bang û ne jî di axaftina kurdî de, weku alav, nayên pêkanîn, û bikaranîna wê dimîne formeke biyanî. Danerê romana "Tu" bi gazîya "ya kêzê" dest bi axaftina xwe dike û tevna kêsîmê romana xwe bi vê destpêkê dihûne. Wilo, birê pêşî bi "Tu" ya kêzê tê hûnandin: "tû ji kû derî hatî", "Tu sax bî", "Tu ne dîl î" û gelek "Tu" yên din. Lê, di birê didiwan de gih ev form dibe "tu" ya nivîskar: "Tu û he-

valên te...", gih jî dimîne ya kêzê: "Tu diçî, tu nabîni, tu dê bazdî..." R.33.

Daner di rûpelên 54-55 de vê formê xepaş dike û dîse li xwe vedigerîne: "Tu wekî kewroşkekî", "Tu li hember polîsê ku li tajîyan diçû", "Tu li ser zik..." û gelek "Tu" yên din pêk tîne. Lê, nivîskar di rûpelê 61 ê de forma bang û gaziyê di axaftina xwe de diguhere, gava ev form bi dapîr û kêza wî re dikeve yek çarçevê. Ji dapîra xwe dipirse: "Tu dê îşev jî werî ba min?" û ji kêzaxatîna xwe re dibêje: "Tu pê dizanî,..."

Nivîskar tevna heyberê xwe bi vî rengî dîneqîşîne, û bi "Tu dizanî" axaftina pismamê xwe, bi xwe re di zîndanê de bi rûpelin pir dirêj (124-130), dixemilîne. Lê, kela nava wî bi vê formê hînik nabe, loma dîse li xwe vedigere û bi xwe re diaxeve û dibêje: "Tu ji cihê xwe rabûyî", "Tu çûyî", "Tu hatî...", "Tu rûpela yekemîn qulipand" û gelek "Tu" yên din di rûpelên 131-138 an de pêk tîne. Wilo jî ji bîr nake, ku di rûpelê 187 an de "Tu di valahiyek pir fireh de...", "Tu dîsan... hişyar bûyî" û gelek hevokên (axaftinên) bi vî rengî biafirîne, da bi vê rewaniya bêserûber xwe bighîne dawîya romanê.

Bi vî şeweyî daner xwe di nav pêlên "Tu" ya kêzê, dapîr, pismam û "Apo" yên xwe de wînda dike, û nema zane avjeniyê bike. Loma axaftinên xwe û qehremanên romana xwe bi cînavê "Tu" ve girêdide, tanî cînavên "Ez" û "Tu" li ba wî di bin yek pergalek re derbas dibin, û bi yek rolê dirabin. Êdî, mirov dikare cînavê "Ez" bi cînavê "Tu" yan jî kesên şûngirên wan, bi hev biguhere, bê ku şeweyê

avakirina romanê bê guherrin.

Ne tenha wilo, lê daner axaftina qehremanên romana xwe bi şeweyekî hevpeyvîniyî xav û qels jî ava dike.

Di rûpelê 41 ê de, gava "Komîsêr" û polîsên pê re bi "pihêt" li deriyê daner dixin, daner wan nîv seetê li ber derî dihêle (dem jî zivistan e û şev bi baran e), da dêya xwe bi hatina wan agadar bike û jê re bêje: "Ez behwer im polîsin li derî dixin", "Her kesî dibin, ez behwer im, ew dê min jî bibin". "Lê qaxû mekin piştî çend rojan dê min berdin". Li vê axaftinê naraweste, lê ji dêya xwe dixwaze da "hinek van deran bide hev".

Daner hatina polîsan bê şik dihêle, gava "bi tirkî li ser wan qûriya" û bi fermanî dengê xwe gihande wan "De bisekinîn, me dengê derî bihîst, ez im têml...".

Di rûpelê 42 an de bi ser ku daner komîsar bi deng, bi reng û qilafet nas dike, "Lê rast, hûn kê ne?" jî wan dipirse. Hingê, komîsar bêçare dimîne, û xwe bi "Ez ez im", "Ev jî hevalên min in" dide nasîn.

Bi vê rûdaryê daner nahêle komîsar û polîsên pê re, yên ku piştî "seet 2.43" sibihê nîv seetê li ber derî di bin baranê de mayî, ji kirasên xwe dernakevin, lê dihêle ku "peyvîna wî (ya komîsar), normal" bimîne, da rê bi gotina "De baş e, ez dê bi we re werim" bide xwe. Qey daner nizanê, yan jî xwe nebihîstî dike, ku avakirina vê hevoka dawî di forma bersivdana lavakirinekê de tê, û bi merbendiyekê ve (şert) tê girêdan!. Wilo jî, bi vê avakirinê, polîsan bihnferêh û mirovan berçav dike. Ji ber ew polîsê serdest (gurên inqî-

laba Everin), ku berê sibihê bi "pihêt" li deriyê tawankarekî bixe û erkên wî bisermalêdegirtin be, wê axaftina wî ne "normal" be, û wê vê hevpeyvîna dirêj, di bin baranê de, li ber derî, neke. "Û wê agadarkirina tawankar bi gotina "tû pê ne hesiyayî çi guherrin bûne?" R.43 neke barê xwe û pêwîstiya wê nabîne.

Daner komîsarê xwe di rûpelê 49 an de diberde nava pirtûkxana xwe û diwana Lorka dixe nav destên wî, pê dide xwendin û dihêle "we qet li ser ezmên marên zer dîtine?" di rûpelê 50 î de bêje. Daner vê pirsê jî nav lêvên komîsar derdixe, da rê jî xwe re veke û bi fermanî şiretekê lê bike û bêje "Mîrze komîsêr de bes e! Ev çend jî nabe, tu ne mecbûr î, ku ji bo her tiştekî bipeyivî, bawerîya xwe bibêjî". R. 50.

Bi vî rengî daner perda evrayiyê (qudsiyetê) berdide ser axaftinên di malê de û wan "normal" berçav dike. Lê, ku dighe derve ba "jîpê" ev perda evrayiyê diqete, loma komîsar yekser fermanê dide polîsên xwe "De zû lê siwar bin, vî segbavî pir wextê me girt". R. 54. Yan jî "segbav hîn dipeyivi!... Lê bidin... Lêdin". R. 55.

Êdî, bi guneh û bê guneh daner her gav û her kêlî lêdanê dixwe!. Ev şeweyê axaftinê, di rûpelê 92 an de, tê guherrin û bi rengêkî hîn xavtir ava dibe, gava daner "Di ser Hakîm de qûriya" û bi "hêrs" jê re got, "Çawan dibe? Çawan tu bêî tu pirs û pirsyarî biryara girtina min didî? Tu henek dikî, ne wisan?". Daner di romana xwe de dibêje, ku gelek zargotinên kurdî kom kiribûn. Lê diyar e ku ya dibêje (Henek li K. romiyan nabin) ne ni-

vîsiye. Gerek e daner, ew rewşenbîr û siyasiyê kurd xweş zanîba, ku ev ne henek in, lê henek pê kirin in. Loma jî "Hakîm" bersiveke sar dixê destê danerê romana "Tu" de, gava dibêje "Naxêr, rast e. Ji îro û pê de tu girtî yî" R. 93. Lê berxwedan jiyana e. Loma, tawankarê li hember "Hakîm" hewl dide, ku hakimê xwe bi yasayên dewleta Tirkî naskirin bide, gava jê re dibêje "Ev kir û kirdeyên te, li gorî qanûnên we jî şaş in". Hakim jî bi xwînsarî lê vedigerîne "Fermo derkeve, bila xwedê bi te re be". r.93.

Danerê romana "Tu" di gerînek û di nav pêlên axaftinê de gêj dibe, tanî xwe di şeweyê axaftinê de – dighîne pêpelûkeke herî nizim, gava pirsêke zarokî ji "hevalê kêleka xwe" di zîndanê de dike, "Keko, ev nan çima wisan hişk e?". R. 131.

Bi vî awayî astengên danûstandinê di romana "Tu" de bê jimar in. Lê daner xwas di ser stirî, xîp û keleman re baz dide, bê ku êş û janê hest bike.

Dem di romana "Tu" de

Dema romanî, li gorî pergalên romannivîsê, dibe du beş. Beşek bi dema buhûrî ve tê girêdan, ku têbîrên nivîskar in, û xwe di rêya nava wî ve dide der. Beşek jî bi dema niha ve tê girêdan, û bi bûyerên ku dibine bingehen tevna avakirinê tê pêçan. Ew jî pelandinên derveyî nava wî ne. Dema nivîsandin, xwendin û axaftinê jî dibe parek ji vî beşî, û li ser dema romanê tê hesabkirin.

Lê, nivîskarê me dema avakirina romana "Tu" ne bi huşyarî, li serpêhatî, têbîr

û bûyerên romanê belav dike. Loma di navbera dema buhûrî û ya niha de tar û mar dibe. Êdî dema real û ya monoloj li ba wî nayên sînorkirin. Wilo jî ne guh dide nivîsandinê, ne ya xwendinê û ne jî ya axaftinê. Loma, ne tenha xwe tar û mar dike, lê xwêner jî bi xwe re şaş dike, tanî dema xwendina romanê li ba wî vedizîle û dirêj dibe. Nivîskarê romana "Tu", di rûpelê 39 an de, demeke kenarkirî dide dest xwêner. Belê, "Dema derfeyê we yê derva pihet lêket... saet 2.43 bû". Lê mixabin, ku daner nikare vê dema xwe bi bûyerên romanê re çareser bike, gava 16 rûpelan bi xumandina polîsan li malê didagire bê ku li wan bibe sibeh. Wilo, demê ji ba xwe dirawestîne, bûyerê real divezîline û qul qewêrên malê tevan bi polîsan re xum dike. Ne tenha wilo, lê bi wan re dikeve guftûgoyên jar û pûç de, da bi xwêner bide zanîn ku "Rilke, Conrad, Joyce, Tolstoy, Dickens, Mann, Kawawîs, Lawrence, Faulkner, Gary, Hayyam, Derwîş, Woolf û yên din..." govend li pirtûkxana wî girêdabûn. Êdî, vê dema vezîlandî, ne ji xwe re, ne jî ji xwêner re dike problêm. Lê dîse baş e ku navên nivîskarên li pirtûkxana Melekî ya Stockholmê tev nenivîsîn!

Li vê yekê jî naraweste, lê "Komîsêr" dixê nav pirtûkan û dihêle yek bi yek rahêje wan û pel bi pel wan biqulipîne. Dilê nivîskarê me wilo jî hînîk nabe, tanî dihêle ku "Mîrze komîsar" pirtûkeke "Lorca" bixwîne û "Rêzên şîirê ji hev..." bixîne. Wilo jî "Çexov" dixê nav destên mîrziyê xwe de, da wî li ser "nîzama bolşevîkî ..." û "serekê sor Lenîn..." bi xivî-

ne. Nivîskarê me, bi vê xwînsariyê, reşmê li demê dixê û wê gem dike, da xwe bi armanca xwe bighîne, da helbesteke "bi destnivîsa..." kurdî di nav destên komîsêr xîne û kêfa wî li xwe bîne, da çarê ji negirtina xwe re nehêle. Lê, bi dilaramî doza komîsêr bi xwendina vê helbestê bi cih nayîne, û "tika dikim, niha ne wexta van tiştan e" lê vedigerîne. Êdî, piştî axaftîneke dûdirêj bi dê, xwîşk û birayên xwe re, dema bûyer bi fermana xwe çareser dike, gava ji polîsan re dibêje "Fermo em herin". Bi ser vê tevî de hîna dem dimîne "şeva tarî û bêkes", lê dêya wî ji bir nake di vê şeva bi baran de "wê ava satila ku di destan de bû li pey" birijîne!!!

Nivîskarê me, di rûpelê III an de, xwe û bûyerên romanê ji terz û endazên kenarkirina dema girtîxanê azad dike. Wilo, ew û pismamê xwe "Li dora masê he-ta saet 23.30 ê şevê rûniştin, paşê rabûn". Lê ne rabûn da bikevin xewê de!. Belê, rabû da 8 rûpelan ji romana xwe bi lebt, ger û tevgera xwe di zîndanê de dagire, bê ku guh bide pergalên pêkanîna demê di avakirina heyber de, bê ku yasayên girtîxanê di sinorkirina dema bûyerê de rola xwe bileyize. Wilo jî, bê ku guh bide dema nivîsandin û xwendinê.

Bi vî awayî, ew û pismamê xwe gereke zîdannasîn dikin û "ji qoxîşa divemîn dest pê" dikin. Pismamê wî "qoxîşan" û fesal û awayê jîyanê di wan de, "avdestxanê" û jimara parçên wê, "cihê xwe şûştinê" û awayê xweşûştinê, cihê "Kinc" şûştinê û pergalên Kincşûştinê, "aşxanê" û pergalên kar û xwarinê tê de, û dawî "be-xçê" girtîxanê ji mihvanê xwe re pesin di-

de, da pişt re wî bibe ser textê xwe û "pî-jamên" xwe, "destmalê", "derpî", "kiras" û "şimikan" jî dide wî û berê wî bi şûn de dide, da here xwe bişo. Mihvan jî (girtiyê nû, nivîskarê romanê) nemerdfî nake û berê xwe dide "avdestxanê". Li wir dirûne û "avdesta xwe" dike. Pişt re diçe, xwe û kincên xwe dişo. Wilo, dema bûyerê diraweste, lê ev bûyera real berde-wam dibê, da ji nû ve girtiyê me (daner) vegere ber sobê û xwe ziwa bike!. Li wir demeke dirêj dirûne û silavên girtiyên vedigerîne. Piştî vê tevî bûyer berdewan dike, da du polîsên nobedar û sê kesên girtî bike dost û heval û wan li dora soba "aşxanê" bide rûnandin, û wilo jî yekî girtî bîne şevbuhêrka xwe, da bikevin girtî-goyên jîyanî de. Bi vî rengî, dem bê rol û bê çare dimîne, lê bûyer bi gotina "li min bibore, xewa min têt..." nema berdewan dibê!!

Ev bûyer bi demeke real ve tê girêdan, ne bi dema monolojê ve. Dêmek, li gorî vê avakirinê, gerek e roj li qehremanê romanê (daner) derkeve, eger roj ji çerxa xwe derneketibe!. Bi vî rengî jî peyva "zîndanê" bê wate dimîne û avakirina bûyerê, di romanê de, bê sîd xwe belû dike.

Mîrov dikare bê fedîbûn bêje, ku têbîrên nivîskarê me, di romanê de, aso û banê têgihîştinên wî berçav dikin. Ew têgihîştinên ku dem rola xwe di avakirina wan de naleyize. Loma roman, di gelek waran de, xwe ji avakirineke realîzmî berfantaziyê ve dikşîne. Qehremanê romana "Tu" (daner) zaroktiya xwe, di rûpelên 60-61 ê de, bi bîra xwe tîne, û wan xew-

nên ku di wan de "mîsas, şûr, mîrtal, tîr û kevanê "xwe" li ser piştê hespê" xwe "yê merd" dikirin, tîne ber çavên xwe, da bikeve "nav koma cinawir, pîrhevok, şeytan û fêşadan" û bêje ku "Min zora wan dibir,..., û ew ji welatê xwe dûr dixistin".

Bi vî rengî ne tenha rol ji dema real re namîne, lê roman bi şêweyekî fantazî xwe ber bi avakirineke çewt de dikşîne. Wîlo, dem di formûlekirina WELÊT û pîrhevokan de, li ba daner, dibe yek. Gelo, zaroka ku şer bi "Cinawiran re bike", "welatê" xwe di çi çarçeva têgihîştinê de dinase?. Erê, têgihîştina wata bêjeya "WELAT" bi pêşketina demê ve tê girêdan. Ew pêşketina ku zarokê ji warê nebîreweriyê diguhêze warê bîreweriyê. Dêmek, gerek e dem wê zarokê mezin bike da "welat" şûna xwe di hişê wê de bi wata xwe ya durust bistîne. Eger zarok, di demê de zarok bimîne, bila welatê wê jî mala wê, gundê wê, tara wê bimîne. Hînga dem şûna xwe bi rewani di heyber de digre û rîsê tevna avakirina romanê rast û çê tê hûnandin.

Daner "Apo" yê xwe, weku qehremanekî romanê, jîr, zane û bêhempa berçav dike. Wî di sala 1972 an de (sala zîndan- kirina daner) 70 ê salî dide nasîn (di r. 145 de jî 73 ê salî ye). Rengê wê avakirinê, çi demane be, çi kesane be, di romanê de rewşeke normal distîne, gava di mercên avakirineke durust de bimeşe. Lê, mixabin ku nivîskarê me, di rûpelê 139 an de dema serpêhatiya xwe (1972) tevî dema têbîran dike, û di vê şaşiyê de kirasekî bê bestik li têgihîştinên xwe yên civakî, siyasî û dîrokî dike. Belê, ne bêbextiyê bi

xwe dike, lê bi peptûkî xwe diberde nava demê. Ji ber da "Apo" yê xwe di çav xwêner de nîrxdar û bîrkêş bide pêş, dihêle ku "wî 50 sal bi dewleta Tirkî re şer kiriye" jî "Apo" re bibe ala kurdewariyê, bibe nişana têgihîştin û mafnasiya mirovan. Wîlo, daner "Apo" yê xwe bi xama xwe, ne bi hişê xwe, ava dike, tanî xwe di gerîneka dema avakirina romanê de wer dike, û tê de sergom diçe.

Belê, salbûna "Apo" di demeke normal de dibe 1902 (sala 1972 temenê wî 70 sal bû). Lê, daner li vê yekê naraweste, gava jiyana xwe û ya "Apo" di demeke dîrokî de, bi hevoka "50 sal... şer kiriye" kenar dike. Êdî, eger "Apo" bi zikmakî jî ketibe şer de, salbûna wî dibe 1882 (ji ber serhildana Agrî - 1932 - di dema "Apo" de ya dawî bû) [Serhildanên Sasûsnê, Dêrsimê jî xwe gihandine salên 1936 û 1937an]. Li gorî vê pîvanê, salbûna daner jî ne 1953 dimîne, lê dibe 1933 (ji ber ku "Apo" bi 51 salê jî daner mezintire). Dêmek, nivîskarê romana "Tu", berî bê dinê bi bîst salan girtiyê zîndanê bû!! Ev rengê bêser- rûberiya demê di romanê de, eger ne bi gêlîti û xepebûna daner ve girêdayî be, jî fantazy a jî derbas dibe!!

Kes di romana "Tu" de

Kesên ku daner heyberê romana "Tu" bi wan dihûncê pir in. Rolên wan di avakirina romanê de cuda ne, û erkên wan jî di lêkirina bûyeran de başçe ne. Wîlo, qehremanên romana "Tu" gel, girtiyên girtî- xanê, desthilatên Mîriya Tirkî, daner û kêzaxtûnê ne. Ew jî li du celebên par ve dibin. Celebek bindest e, lê di dîtinên

daner de, betxwedanê dike û roleke postîv di avakirina heyber de dileyize. Yek jî serdeste rola negatîv bi xwe digre. Daner jî, li gorî jîrbûn û zanebûna xwe, wan bi lebt û tevger dike, û heyberê xwe bi dîtîn û livandina wan ava dike û hewl dide ku vê avakirinê bi pergalên romanî bi kiras bike. Lê, tanî çî pileyê xwe bi armanca xwe dighîne, dimîne ji behweriyên xwêner re. Me jî di vî warî de, weku xwênerêkî, nerînek heye. Nerîna me jî bi kurtî ew e, ku daner bi dev û lêvên xwe qehremanên romanê ava dike, û rola demê di vê avakirinê de nahêle. Loma qehremanên romanê di bin yek pileya têgihîştinê re derbas dibin. Erê nav pir in, lê zîlan her dimêne kesek. Ew jî daner e. Ji bo em vê nerîna xwe jî bi rewanî raxin, emê axaftineke rû li rû bi kesên romana "Tu" re vekin.

Daner

Daner di rêya bûyer û serpehatiyên xwe re, di rêya dîtîn û têgihîştinên xwe re û di rêya behwerî û ramanên xwe re dibê zîlana berhemê xwe. Loma, rola kesê zîlanger, di romana "Tu" de bi xwe digre. Wilo, xwe dike padîşah, û qehremanên romanê ji xwe re dike navmalî. Êdî xwe desthilat dibîne, ku wan li gorî bîr û behweriyên xwe bilivîne, li gorî dîtîn û têgihîştinên xwe bi axifîne û li gorî asoyên hiş û ramanên xwe bi lebt, tevger û piş bike. Belê, Kurdan gotiye : "Etar ji xurcika xwe xeber dide". Vêce gelo, çî di xurcika M. Uzun de heye, ku ji xwêneran re, li ser mafûra romana "Tu", diraxe?. Bersiva vê pirsê jî bi giştiya lêkolînê re belê dibê.

Bo vê yekê jî gerek e em şevkê li civata romana "Tu" rûnin û kesên wê jî ji nêzîk ve nas bikin. Nivîskarê me, berî her kesî, qehremanê bêhempa ye di romana xwe de, û kesên romanê wek alavên dûmahîya xwe li dora xwe dicivîne. Wilo, daner di rêya rêbîran re dergehê romana "Tu" ji Kêzaxtûna xwe re vedike, da xwênerê xwe bi şeweyê avakirina romanê serwest bike.

M. Uzun xwênerê xwe bi çewtiyeke gewre di derheqê folklorê kurdî de serwest dike, gava di rûpelê heştan de (8) kêzaxtûna xwe bi "Heywaneke bi xof, gemarî û xirab" pesin dike. Belê, qey daner nizane, yan jî hest nake, ku (Kêza Kêzaxtûn, xwedya şimka reqreqûn, xwedya şara pitpitûn, xwedya krasê geretûn...) di vî pesnê folklorî de, bi xeml û spehîtaya xwe navdar e, û ne tenha di çav zarokan de, lê wilo jî di çav mezinan de xweşik, paqij û dilovan e!!

Xatûna kêzikan jî, di folklorê kurdî de, kêzika zêrîn e. Ev kêzik pir xweşik û paqij e (perên wê qesebok in û warê wê darika Tehliyê ye), loma bi zarokê şejinxweş e. Dilovaniya wê jî ji mijûliya zarokê pê re hatiye gava wê li ser piştê dideyne û bi teptipandin (Kêzika zêrîn qoplanî moplanî...) bi awazekî şêrîn jê re dibêje û doza xwequlipandinê lê dike. Hinga kêzê perên zêrîn vedike û xwe di ser serê xwe re gêr dike. Loma "Kêzaxtûn" ê di hişê zarokê de wêneyekî pir delal dimîne.

M. Uzun ji derdên îşkencê û tenhabûna li zîndanê dixwaze kul û êşên xwe ji hevalbendekî re bêje. Loma "kêzikeke biçûk û reş" R.218 dike hevalzîndana xwe.

Lê, di zîndanê de jî vê hevalê cêrî dibîne, gava "qesra" wê dibe ew "dembolê mîzê" yê ku "ji bîhnê firnikên bîvila (daner) xetimi" R. 36.

Wilo, daner xwe desthilar dibîne, ku hevalzîndana xwe di zîndanê de bixe zîndanê. Erê, daner dibe (qelsê bi ser de ketî), gava bi ser dîlîtiya xwe de û di cihê dîlîtiyê de moreke bêgunch dike dîla xwe. Ma ka mirovaniya ji vê payebilindtir?!

Kêzê

Çawa be, kêzê dimîne ew mora ku avakirina hunerî ya romana "Tu" pê ve tê girêdan û, bi daner re, dibe hevalpişka zîlana romanê, gava dibe alava wî di hûnandina monolojê de. Lê, ev kêza dîl, ya ku di "dembolê mîzê" de hatî zîndankirin, dijraberiyeke beloq dixê wê avakirina hunerî de. Wilo, çîka huner bi vê avakirinê divemire û tox û sar dibe, ji ber ku monoloj li ba her mirovekî wilo jî li ba her danerekî, ew axaftina dîrî akamên pêlêkirin û perçiqandina serdestiyê ye, loma bi rola axaftina herî serbest û serfiraz dirabe, û dibe neynika hemî dîtin û behweriyên ku bê tirs û kontrol têne raxistin.

Gelo, ji wê girantir heye, ku mirov di nava xwe de vemirî be, ku çîkek germî di nav wê tirafa nava mirov de ne mabe?! Ango, mirov bi xwebîr û behweriyên xwe bixe rîka (rekih) dîlîtiyê û derî li wan dade. Ne tenha wilo, lê bi ser de jî, pesnê xwedîlkirinê bide?!

Bi vî rengî nivîskarê romana "Tu" ne tenha weku kes (gewd) di warê beolojî de dîl dikeve, lê weku can jî (monoloj - kê-

zê) xwe bi qeyd û bendên dîlîtiyê girêdide, gava bi vî şeweyî rola "Kêzê" di avakirina hunerî ya romanê de çareser dike. Li vir pîrsek tê meydane. Ew jî ewe, ku bê hebûna vê hevalpişka daner di zîlana heyber de, wê çawa roman, bi vî şeweyî, hatiba avakirin?. Bersiv jî pir asane. Lê, emê bersiva xwe di deryê ramanên romana "Tu" de berçav bikin.

Apo

M. Uzun rola wî kesê di xebat, bûyer û serpêhatiyên dîrokê de piçpiçî dispêre "Apo" yê xwe. Loma, wî weku kesekî bîrkêş, nîrxdar, cengbaz û şehlewend ava dike. Erê, nivîskar qehremanê romanê bi xama xwe ava dike. Lê, gelo xwêner jî vî qehremanî weku daner dibîne?.

Da em gelekî dîr neçin, û di nav rê û şivîlkên mêjûyê de, di nav wan rûpelên zer û kevnar de xwe wînda nekin, emê xwe û we hinekî vehesînin.

Dibêjin, piştî keşayê dêra gundekî siryanî kal bû, yekî xort kete şûna wî de. Bi hatina keşayê xort re, gundiyan hin bi hin xwe ji dêrê vedan. Keşayê nû gilîhê xwe bi vê rewşê gihande ber destên yê kal. Kalo jî şîret li xorto kir û got :

— Tu gundiyan agadar bike, ku yekşema bê wê keşayê kevn wa'zan bike. Ezê di wa'zên xwe de, te bi wan şêrîn bikim, paşê gotinê bidim te. Lê, tu jî gulpekê vexwe, da bê fedî tu wa'zên xwe bikî.

Yekşem hat. Xorto bi ya kalo kir, lê ji gulpekê derbas kir. Wilo, piştî wa'zên xwe qedandin, limêja xwe kirin û ji hev bela bûn, keşayê xort ji yê kal pîrsî :

— Wa'zên min çawa bûn?.

— Pir xweş te got. Ma te nedît, çawa dêra li devdevka mişt limêja xwe bi kêf û şahî kirin.

— Ti şaşî bi min re derbas nebûn?

— Hebûn lê ne yên gotinê ne.

— Çi bûn?... Da ez di pêş de wan ve-negerînim.

— Tenha sê şaşiyên biçûk bûn.

— Çi bûn?

— Ya pêşî, xwedê Îsayê Nûranî li Bêt Lehim daye, ne li Bêt Mirî[Navê gundê keşayê xort e], weku te gotî. Ya didiwa, Îsayê Nûranî kurê Mêrema Bêguneh e, ne kurê dêlika Mêremê ye, weku te gotî. Ya sisiya jî, Îsayê Nûranî gotiye werin ba min, da ez gunehên we xîş bikin, ne yê neyê ba min ezê di dêya wan...m, weku te gotî.

Şaşiyên daner jî, di avakirina "Apo" yê wî de, ne yên gotinê ne, pir biçûk in. Ji ber ku:

1. "Apo" "Qet tirkî nizane" R.122, lê ew e "Kesê ku cara yekemîn li Tirkîyê elfaba kurdî nivîsand... R. 122".

Emê vê şaşiya biçûk bi du pirsan bisipêrin xwêner. Ya pêşî:

— Gelo, ev qehremanê di dîroka kurdî siyasî û wêjeyî de navdar kî ye, ku sala 1972 an bi M. Uzun re hatî zîndankirin?!

Pirsa din jî:

— Gelo, mirovê ti zimanên cîhanî, û wilo jî yê mîriya xwe bi xwendin û nivîsandin nizanibe, çawa bi vê gêlîtiya xwe dikare "elfaba" ya zimanekî deyne?!

2. "Apo", ev rewşenbîrê gewre, di rêya M. Uzun re (weku wergêr) giftûgoyê bi "Sosyologê Tirk" re vedike û ji wergêrê xwe re dibêje "Ez tiştê Mamoste dibêje

baş fam nakim. Lê, Mamoste herçê dibêje rast e". R.159.

Ev behwerîpêanîna bi koranî (ji ber ku "Apo" ne zimanê "sosyoloj" dizane, ne jî berhemên wî bi ti zimanên din xwendine) nîşana çî ye li ba daner?! Li ba daner nîşana çî be, li ba xwêner dimîne ya gêlîti û saltgîrîyê.

3. Ev "Apo" yê ku "50 sal bi dewleta Tirkîyê re şer kiriye" bi dilpakîke bê sînor dibêje "Kumandar", "Lawo, xortên me berdî û çî cezayên wan hene, hemûyan bidî min". R.146.

Ma ev peyva xav û kclê gerek e ji devê cengbaz û rewşenbîrêkî weku "Apo" yê daner derkeve, eger ev axaftin ne ya daner be, ku bi dev û lêvên qehremanên romana xwe xeber dide?!!

Bi vî rengî "Apo" dibe ne ew kesê ku di demê de siqa bûyî, ne ew kesê ku demê ew ava kirî, lê dimîne ew qehremanê ku xama romannivîs, li gorî asoyên dîtin û rêgihîştinên xwe, ava kirî. Êdî "Apo" nabe bîrkêş, rewşenbîr û zîrekê gelê xwe, lê van pesnan tenha di çav nivîskar de distîne.

Sosyolog

M.Uzun civata qehremanên romana xwe bi anîna "sosyolog" êkî tirk xweş dike, da wî jî di çavên xwêner de biçûk diyar bike. Êdî, daner dibe serek û serkêşê vê civatê, û nema kesî tîne qama xwe. Leto [Letoyê şexoyê Nado, mitirb û komîkekî bi nav û deng bû; li herêma Cezîrê, li Tirbespiyê dirûniş] digot: bereketa her tiştî di destên Xwedê de ye, lê ya dêw di destên dêya min de ye.

Belê, çi ne di destên daner de be, rol û pesnên kesên romanê di destên daner de ne. Û di nav lepên wî de weku guloka hevîr in. Bixwaze wan pan dike, dirêj dike, hişk dike, nerm dike. Bixwaze wan dike nan, dike nanîk, dike kulorîk. Bixwaze wan dipiçe, wan xav dihêle, wan dike pato. Bixwaze jî şor dike, kelê dihêle, bê tam dike. Lê çawa bin, dimînin nanê mewlida romana "Tu", û di tenûra danerê wê de têne çêkirin.

Çilo, pepûkê "Sosyolog" ê tirk bûye piçek ji guloka hevîrê daner, êdî ev bextreşiya wî yel

Belê, bextreşiya wî ye, gava M. Uzun wî bivênevê dike, ku ji ser cihê xwe rabe û here "du dosiyên stûr..." R. 159 di bin çengê xwe de bîne, da behweriyên daner bi gotinên xwe, di pirsê kurdî de bîne.

Sosyologê tirk bi vê neçariyê "dosiya yekemîn" diqulipîne, da "statîstîkên" bi xêr û bêra Kurdistanê ve girêdayî pêş daner bike û jê re bêje "welatê we dewlemend e, lê bindest e". R.160.

Wilo, M. Uzun dihêle ku ev "Sosyologê tirk", yê ku ji ber nivîsandinên xwe, yê li ser pirsê kurdî, hatî girtin, pirtûkxana xwe (di nav de jî ew lêkolînên li ser pirsê kurdî) jî unîversîtê biguhêze girtîxanê. Li gor vê pîvanê, polîsan pirtûkên daner jî ne "dîl kirin", lê "di nav çarşefa sipî de". R. 51 jî pirtûkxana malê guhestin pirtûkxana girtîxanê!!

Hemberî avakirineke kesane bi vî rengî mirov lal dimîne, û tenha dikare di dilê xwe de bêje, ku ev zîndanên Tirkstanê ne, ne yê Stockholmê ne, da yê girtî desthilat be ku nivîsandinên xwe, yê li

ser wan hatî tawankirin, bi xwe re biguhêze pirtûkxana xwe di girtîxanê de!!

Daner bi vî awayê nedurust kesên romana xwe li gorî asoyên têgihîştinên xwe ava dike. Loma ev "Sosyologê" jî, zanyar û rewşenbîrê gewre jî, di çavên xwêner de, pepûk dimîne.

Pismam

Daner pêvî van kesan, di girtîxanê de, "Pismamê" xwe jî dike alavek, da bibe kopalê wî û xwe di rojên pêşî de bispêre ser. Wilo, bi "pismamê" xwe zîndanê xum dike, girtiyan nas dike, û pêwîstiyên xwe jî çek, text, pênivîs û defteran pêk tîne, bê ku ti rolên din bispêre vî kesê ku ew jî di ber pirsê kurdî de hatye zîndan-kirin.

Rola civakê di avakirina romana "Tu" de

Bi ser ku me ev sernav daniye jî, lê ne şûngirtiye. Ya rast ew e, rola daner di avakirina civaka kurdî de!! Ev seyrnîşan jî hatine danîn, ji ber ku daner kirasekî bê bestik li civaka kurdî dike, gava vê civakê weku dixwaze dihêrivîne, weku di hişê xwe de li hev tîne berçav dike û li gorî fantaziya xwe ava dike. Daner di rûpelê 13 an de dibêje, ku "Rûniştevanên bajêr hemû xwedî rezekî bûn" û "Her rez ji hezar an du hezar mewan pêk dihat". Bajar çiqasî biçûk be jî, li gorî normên şarvaniyê deh hezar (10 000) mal vedihevine. Eger serê malê (li bajarê M. Uzun) hezar û pêncsed mewan di zik hev de hebin, mewan bajarvaniyên daner dibine pazdeh milyon (15 000 000) mewan. Eger

hezar mêtê jî di her hektarekî de hebe, erda bi rez dibe pazdeh hezar (15 000) hektar. Ma nivîskarê me dikare vê panavê bînc ber çavên xwe, û di hişê xwe de sînor bike?! Ne tenha wilo, lê bajarê ku tenha bi werzvanîyê mijûl bibe, êdî ne bajar e. Dêmek ev civaka ku bi ti kardesttan ji werzvanîyê pê ve nizane civakeke gêl û kewden e (ji ber fabrîkên çêkirina şîranîyên ji tirî jî, weku daner dibêje "beraş in") !!! Ma civaka kurdî, bi kêmanî di bajaran de, ji dil wilo ye?! Eger wilo be, çawa nivîskarê me yê nozdeh salî, yê hîna xwendevanê lîsê, eger ne yê sinifekî kêmtir be, karîbû "Rilke, Conrad, Joyce, Tolstoy, Dickens, Mann, Kawawîs, Lawrence, Faulkner, Gary, Heyyam, Derwîş, Woolf û yên din...R. 49", wilo jî "Dostoyevskî, Hamîngway, Nerûda, Sarter, Lorca, Arif û yên din...R. 54.". Li xwe vehewîne? Ma buhar bi gulekê çê dibe, da M. Uzun xwe bi tehma xwe, bike gula bajarekî?!

Daner li vê berçavkirina civaka xwe naraweste, lê bi carekê re wê ji terz û endazên civaka kurdî derdixe, gava dibêje ku "rîsîpiyên bajêr" li "qehwexanên xwe" "qehwa" "tahl" divexwarin û "xweş bi domîne dilîstin" û "hostayên şetrencê bûn", tanî xwe dighîne "rîsîpiyên bajêr dîsan bi ayet û hedîsan zarok diloran-din". R. 16.

Eger mijûliyên rîsîpiyên civaka kurdî werzvanî ne damê, çêlê, nihberk, çarberk û sêberk jî bin, lê hewre ez nebehwerim, ku ji nivîskarê romana "Tu" pê ve kesek di civaka kurdî de vî erkê razandina zarokan bispêre rîsîpiyên Kurdan, nemaze lo-

randina zarokan bi ayet û hedîsan!!!

Daner dihingive civaka gundî jî, gava nûnerê vê civakê, li gorî pesnê wî, ew mirovê "Rûyê wî tijî, simbêlên wî gir. R. 88" di "cemsê" de bi xwe re dike rêwî û dihêle ku ew kesê "wekî dêwekî" welatê xwe di lepê xwe de veşêre. Dibêje ku "Di kefa destê xwe yê çepê de bi kurdî û bi tîpên mezin Welat nivîsibû" R. 88.

Hemî dîroknivîsên ku hingivîne welatê Kurdan û pîrsa kurdî, vî miletî bi merdî, mêrxasî, cegerdarî û mêranîyê pesin didin. Lê gelo tiştê di mista destê çepê de be, ne nîşana veşartin, bêziravî û tirsê ye, ne nîşana dudilî û bêhêvîtiyê ye, nemaze ku dest yê "dêwekî" be?!

Kurdan ticarî ne xwe ji ber welatê xwe veşartine, ne jî welatê xwe ji ber xwe veşartine. Lewra kurd bi wê nas in, ku tiştê di dilê wan de be li ser zimanê wan e. Ango, kurd di behweriyên xwe de, ne tenha bi ceger in, lê deqerû ne jî. Wilo, gava welatê kurdan li ser piştê destê rastê tê nivîsandin, dibe nîşana xweşkerkirineke dûrî tirsê. Vêce, çima ev dêwê kurd welatê xwe vedîşêre?!

Ma rev û xweveşartin ne biramak in?. Dêmek, danerê romana "Tu" vî nûnerî di xwe re dibîne, û wî weku psîkolojiya xwe ava dike, ne weku heyfina civaka kurdî, da êdî desthilat be ku ne tenha zimanê kurdî bêkêr bike, lê wilo jî mirovê kurd di nava wî de bihêrvîne. Eger ev yeka ji nezanî be jî, ji xwe kurdan gotiye: yê nezan ji yê zalim xirabtir e...

M. Uzun ne tenha civaka kurdî di dema xwe de bi vî pesnê berçav dike, lê li civaka kurdî kevnar jî, di rêya têbîrên

xwe re, vedigere, da serpêhatiya Mîr Miheme û Mîrê Amedê (bi ser ku me di dirokê de nexwendiyê ku rokê ji rojan Mîrê Amedê hebûn), bi dîtînen xwe, şirove dike.

Di rûpelê 141 ê de dibêje, ku "Mîr Miheme mirovekî hêja û gelperwer bû". Du nêriyên pezkoviyên dilovanî xwe dîtibûn, û "bîst salan" di çiyayên Botan de, ji tov re, xwedî kiribûn. Lê rojekê neçarî kuştina wan dibe, da stîrhên wan ji Mîrê Amedê re rêke. Da pê bide nasîn, ku pezkoviyên çiyayên Botan ji yên çiyayên Amedê mezintir û hêjatir in. Belê, qayîş û berberiya mîranî, bi vê xavî û saltgiriya xwe, dibe sedema gorîkirina herdû nêriyên delal û dilovan, herdû nêriyên tov.

M. Uzun, hemberî vê mirovaniya kêr û qels, "Mîr Miheme" yê xwe dike "Miheme beg" ê. Li vê yekê jî naraweste, gava piştî rûpelekî nişana Mîrîtiyê li Mîr vedigerîne, lê navê wî diguhere û dike "Mihemed".

Bi vê asanîbûnê bi nav û nişanên navdarên civaka kurdî kevnar dileyize û wan di şerê beranî de berçav dike!. Wîlo, nişana Mîranî ji "Mîr Miheme" dike, û wî "beg" ê rût û tazî dihêle! Bi rastî, gerek e daner ew ji begîti jî daxistiba, ji ber dilovanîya cinawiran pê re qels bû!. M. Uzun çî dixwaze bi vê bûyera dirêj bêje?!. Eger nêrî (ew bi xwe dibêje "Nêriyên tov") nişana dolvedanê bin, dêmek bi kuştina nêriyan dola qenc li çiyayên Kurdistanê hate birîn. Ma M. Uzun dixwaze dolveke baş ji Ewropa li Kurdistanê vegêrine!! Yan jî ji xwênerê xwe re dibêje ku kurd bi destên payebilindên xwe (Mîr

Miheme) mane bê dol û di pêşerojên dirokê de wê qir bibin!!.

Wîlo, M. Uzun civaka kurdî, di diroka kevn û nû de bi şeweyekî pasîv û bê hêvî diyar dike. Lewra, rola vê civakê di avakirina romana "Tu" de dimîne roleke jar, pepûk û bêkêr.

War (cih) di romana "Tu" de

War di romana "Tu" de rola xwe bi ferehî dileyize, lê mixabin ku bi çewtî di tevna heyber de berçav dibe. Wîlo, war di romanê de mal e, gund e, bajar e, zîndan e, "dembolê mîzê" ye û mista "dêwekî" kurd e.

Warê avakirina heyber, ji dîtina pêşî, welat e, bi ferehî û dirêjaya xwe ve. Zîndan jî parçek ji vî welatî ye, lê nişana serdestî û dîlîkirinê ye.

Vêce, gelo çima daner ev war bi çewtî di romanê de ava kiriye?. Da em vî berf jî pir dirêj nekin û nivîsandina romanê dubare nekin, emê nişanên vê panahiyê, li gorî şirovekirinên daner berçav bikin:

1. Daner hewl nade ku ji warê dîlîtiyê (zîndanê) xwe bikşîne warê serfiraziyê (welat), gava ji cihê îşkencê li girtûxanê vedigere û dibêje, ku "Pismam, mamoste û hevalên din yên girtî li dora te çiviabûn". R. 220. Êdî daner ne tenha xwe, lê qehremanên romana xwe tevan dispêre wê zîdana teng, bê ku hêviyên berxwedanê pê re bimînin gava dibêje "Te bi ken û girî serê xwe danî ser sînga Apo û tu wisan mayî..." R. 220.

Wîlo, welatê daner bi wê panaya xwe ve biçûk dibe, tanî dibe zîndan. Di wê zîndanê de jî serê xwe (organê hiş û ra-

manê) dispêre sînga wî kalê 70 salê (dîroka kevn) da bê kefteleft çîma xwe bi dilîtiyê bîne.

2. Welatê kêzê jî, bi wê mezinaya xwe dibe "dembolê mîzê". Dêmek war (cih) li kêzê jî biçûk dibe. Wilo daner ji ba xwîşika xwe (kêzê) derdikeve, lê wê di tarisraniya zîndana di zîndanê de (di "dembolê mîzê") bê ser û şop dihêle. Wilo, daner, bi vê reşbîniyê, war li ba xwe hin bi hin biçûk dike, tanî :

3. Welat, weku war şûna xwe di mista destê "dêwekî" kurd de dibîne!. Erê dêw ji hêlekê ve nîşana hêz, xurtî û mêraniyê ye, lê ji hêleke din ve jî nîşana nezanî, kewdentî û gêlîtiyê ye. Wilo, daner welatê xwe dispêre mista destê vî dewî, û xwe pêre dispêre reşbîniyeke bê sînor. Bê çawa daner kêzaxatûna folklorî bi wê spêhîtaya wê ve bi "Kêzikeke biçûk û reş" diguhere, wilo jî welatê xwe bi spêhîtaya wî ve bi zîdaneke bê hêvî diguhere.

Ramanên romana "Tu"

Armanca nivîskar ji berhemên wî ew e, da berê xwêner bide tiştekî ku nabîne, da behweriyên xwe bighîne wan kesên ku wî nanasin, da tozîkê ji ser wan durên temirandî vemale û bi behrîna wan xwênerê xwe agadar bike. Ev dîtinên daner di rêya heyber re têne berçavkirin, çî ev heyber rîstane be, çî jî beşxane be. Berçavkirina wan jî bi şeweyê nivîskar ve, di avakirina heyber de, tê girêdan, ku rastûrê, yan jî veşartî dighîne xwêner. Çî bi rengê komîdî be, trajîdî be, yan jî dramî û yê din be. Armanca wî, dawî dimîne, çavbelkirina xwêner li tiştekî ku bûye balkê-

şiya daner.

Roman jî, di vî warî de desthilat e ku berekî fereh bide ber xwe, eger romannivîs bi xwe serdestî avakirina romana xwe be û karibe behwerî û dîtinên xwe bi riştî ji xwêner re raxe.

Di vê çarçevê de, emê hewl bidin ku hin romanên danerê romana "Tu", li gorî dîtinên xwe, berçav bikin û bi kurtî li ser wan rawestin. Daner fermanê dide wê kêzika "biçûk û reş" ku "xwe necêşîne. Ne xwe biêşîne, ne jî min. Li vir, wekî xatûneke malan, li nik min bisekîne. Xatûna zîndana min be..., li vir, li ba kekê xwe bimîne." R. 33.

Ev xwîşk û biratiya kêzê û daner dostaniya Quling û Rovî tîne bîra mirov, biratiya kurd û serdestên wan, ji Tirk, Faris û Ereban tîne bala mirov. Belê, rola polîsên Tirk di zîndankirina daner de weku rola daner e di zîndankirina Kêzê de. Dêmek, li vir serdest û bindest belû dibin, êdî biratî li ku ma!!

Û da em li pîrsa xwe, ya bi kêzaxatûnê ve girêdayî, veşerin, emê sê rewşan berçav bikin :

1. Qehremanê romanê (daner) bi destên polîsan, ji zîndana mezin (welat) ketiye zîndana biçûk (zîndana mîriya Tirk). Li vir gûnçkar, di dîlkirina daner de, dewlet e.

2. Kêzika "biçûk û reş" ji welatê xwe (zîndana mîriya Tirk) bi destên daner ketiye zîndana biçûk ("dembolê mîzê"). Li vir gûnçkar di dîlkirina kêzê de, daner e.

3. Eger kêzaxatûna folklorî ji welatê xwe (ji wê serfiraziya nav darikên tehliyê), çî

bi destên leşkeran, çî li pey keskaya çekên wan, yan jî li pey rengên "jîp" ên wan, daner anîba zîndanê (zîdana mîriya Tirk) ba xwe, hinga serdest nedibû daner, lê dima mîriya Tirk, û daner û kêzê di bin yek pergala bêgunehiyê de, bi destên dîlkeran, dîl dibûn. Êdî kêzê dibû mihvana nivîskar û hevalzîdana wî.

Di vî warî de daner karîbû pê re mijûl bibe, pê re bipcyive, wê bi serbestî berde paşila xwe, û bi lebt û livandina wê re êş û jana xwe, wilo jî kul û derdên wê, pesin bide. Wîlo, kêzê û daner bi şûrekî diketin û zîdankirina wan dibû berpirsiyariya yek zorkerî. Lê mixabin ku M. Uzun romana xwe bi ramaniyeke din ava dike, gava xwe li serê "kêzê" dike şûna polîsekî Tirk û wê di zîndanê de dike zîndanê ("dembolê mîzê").

Zargotineke Erebi heye dibêje: ku te yê feqîr dît pêlêke, ti ji xwedayê wî ne bi rehîmtir î. Ramaniya M. Uzun jî di çerxa vê zargotinê de digere, gava xwe serdestî wê kêzika "biçûk û reş" dibîne, û namerdî nake ku moralê wê di zîdana xwe de biperçiqîne.

Daner li vê yekê naraweste, gava propaganda ji xwedanegirtinê re (xwedîkirinê) dike, û dibêje, "Tu dizanî, girtîxane unîversîtên civakî ne. Eger meriv bixwaze, dikare di girtîxanan de bibe hoste" R. 125, "Lê zordest nikarin têbigihên, ku girtîxane jî unîversîtê ne" R. 125. Dêmek, M. Uzun bi têgihîştinê kêza xwe rêkiribû unîversîtê!!

Ez di vê pirsê de xwe berpirsiyarê tevgera kurdî ya siyasî dibînim (bi hêvî me

ku siyasîyên Kurd, bi vê çewtiyê, li min zîst nebin), û weku berpirsiyarekî serkêş û bêhempa (di ber tevaya tevgerê de) xwe tavêjim pişt dergûşa M. Uzun, ku van ramanên xwe bi ti zimanên din belav neke (bila razên me di nav me de bîmînin), da desthilatên me ne rake ser lepan!! Ma ne em doza dibistanên seretayî bi zimanê kurdî ji zarokên xwe re dikin, bê ku haya serdestên me jê hebe ku unîversîtên me hene. Gidî vê gotinê bela nekin, da serdestên me dergehên van unîversîtan li ber me nedadin!! Em ketine dawa dê û bavên xwe de, bila weku sêwiyê danûk di dawê de li me neyê!!

Daner di rûpelê 126 an de jî vê behwerriyê berde wam dike, gava dibêje, ku "Girtîxane wekî keçeke nazdar e. Dema te ew xemiland, lê nihêrî, jê hez kir, hingê tu dikarî wê tê bigihêyî, nêzikî wê bibî".

Eger ev hevok ne ji avakirina Xavyêr bin jî, lê M. Uzun bi pesnekî wisa nabe klasîkekî Kurd, ji ber dem, war, merc û şeweyên zîdankirina Xavyêr û Uzun ji hev dûr in, eger em li ser taybetiyên hiş bal, bîrkêşî û têgihîştinên wan jî nerawestin.

M. Uzun ramaneke din, di warê xwe-avakirineke rewşenbîrî de, diyarî xwênere romana xwe dike. Ew jî ewe, ku "prinsîpekî" pir hêja û balkêş pêş xwêner dike, gava dibêje ku "xwendevanekî baş yê helbestan" R. 204 bû, û prinsîpê wî ew bû ku "Meriv divê helbestê carekê din, rêz bi rêz binivîse" R. 204.

Hevalekî min bi qerf digot: Bêkêriya me Ereban ji sê tiştan hatiye, ..., ya sisiya

ew e ku Um Kelsûm* miletê me bi şev şiyar dihişt, da bi roj bikeve xewê!!

Wilo jî M Uzun jî xwênerê Kurd, di rêya ramanên xwe re, dixwaze ku wextê xwe bi nivîsandina – kopîkirin – helbest û bexşanên çapkîrî derbas bike!!

Va ez aqilçelqekî wilo me, ku min romana daner pêk anî, û romana "Tu" jî nû ve nivîsand!! De dîse jî barê min jî yê M.Uzun siviktir e, ji ber bi kêmanî niha wî (li gorî "Prinîspê" xwe) dîwanên "Heyyam, Derwîş, Lorka, Arif û yên din" nivîsandine!!!

Kelevajiyên romana "Tu"

Bi ser ku hevîrtirşê romana "Tu" kelevajî ye, lê me tiştên herî kelê, bê tam û beloq dibin vî sernavî de civandin, da em şêweyê avakirina romanê jî vî beşî jî bêpar nehêlin.

1. Gava daner di rûpelê 55 an de (bêgoman ne di "jîpê" de) lêdanê dixwe, devê wî "dîsa bi tiştêkî ron û germ ve tijî dibû. Tahma wê şor bû".

Belê, bi lêdanê xwîn dirije dev. Rast e, ev xwîn bi tihna xwe germ e, lê bêgoman ne şor e. Eger xwîn şor ba, wê cihê drakola di mîtusa miletan de neba.

2. Di rûpelê 77 an de daner "di saloneke dirêj û teng de" dixwaze "xwediyê dengê zirav û kelgirî" nas bike. Dixwest "wê jinikê" bibîne. Lê tiştê dibîne "çarşêfêfe reş bû". "Dengê wê zirav, zar û zelal bû".

Bi ser vê tevî de daner vê "çarşêfê" jî piştî wê nas dike, "ku ew pîrejînek e"!

"Xwediyê dengê zirav" bi zayenda xwe nêr e (ji ber paşdanka zayenda mê 'ya'

ye). Lê, daner li ya xwe siwar dibe, da vî zayendê nêr bixesîne, û jî xwe re bike mêkew. Loma wî parçê cawê reş bi xûzbûna piştê weku pîrejin dinase, ne bi "dengê zirav, zar û zelal"!!

3. Daner di rûpelê 111 an de şîva roja pêşî jî zîndankirina xwe, wilo pesin dide: "mase bi nan, penêr, zeytûn, mast, şîr, hêk ve tijî bûn". "Piştîre çay hat".

Di rûpelê 130 de kêran jî bo "savar û nokên xeşandî" li ser masan belav dike. Di rûpelê 131 ê de jî "her roj savar didin" girtiyan, û tu nanê ku didin wan "bavêjî ber kûçikan, ew jî dê ne xwîn".

Ev hevok xwe bi xwe şirove dikin, û pêpêlûka miçiqandina kehniya xwarde-meniya girtiyan li gorî merdiya xama daner dihêlin!!

4. Daner di rûpelê 51 ê de xwe bi sedema destnivîsa xwe ya bi kurdî dide girtin. Di rûpelê 134 an de jî dibêje, "Ez divê xwendin û nivîsandina zimanê xwe zû, pir zû hîn bibim". Lê, di rûpelê 199 an de jî bîr nake, ku "di wextê xwe de, kitabeke hesabê xwendibû" û "çend beyt jî jiber kiribûn".

Daner dibêje ku girtîxan unîversîte ne, xwêner behwer nake! Ma daner ev "kitaba hesabê" ne li unîversîta xwe bi zimanê kurdî xwendiyê!

"Beytên" ku hîna li bîra daner in û di pirtûka wî de hatine raxistin 18 in. Her 18 cotemalîk bi kêş û rêzbandên kurdî ne. Dêmek, ev "kitaba hesabê" bi jimareke tenê ji bo daner hatibû çapkîrin!. Fantaziya xewnan jî bi vî rengî li hev nayê!! Na, Ezîz Çaçan [Kaleurdêk e, li bajarê Dêrikê dirûne. Mirovekî xwende ye, wilo

jî kurdî bi xwendin nizane.] di fantaziya de ji danerê romana "Tu" xurtire. Dibêje:

Sala 48 an şer giran e (şerê Felestinê). Em şikestine. Teyarên Cihûyan, weku başokê pey çûk bikeve, di ser me re dirêsin. Ji wan pelik bi ser me de weku baranê têne xwar, lê em şerê xwe betal nakin. Di nav re min destê xwe avête pelikekê. Di hişê we de çî tê de nivîsandî bû?. Ez benî, danîbûn: Ezîz Çaçan, em û dijminê xwe ketine pêşîra hev de, û tu mirovekî kurd î, ma ya te çî ye?!

5. Daner di rûpelê 74 an de dibêje, ku "demekê herçî zargotinên kurdî bin, li ser xebitibûyî û hinek ji stranên şînê berhev kiribûn...". Di rûpelê 134 an de jî dibêje: "Ez divê xwendin û nivîsandina zimanê xwe zû, pir zû hîn bibim". Dêmek, daner zimanê xwe, berî bê zîndankirin, bi xwendin û nivîsandin nizane. Êdî dimîne, ku zargotin û stiranên xwe bi zimanekî din civandibin û li ser wan xebitî be.

Li vir pêkenînokeke rûsî hate bîra min. Lê, ji ber ku Rûs pir sixêfoker in, ezê sixêfên wan ji wan re bihêlim û kirasekî kurdî li vê pêkenînokê bikim (ez vî mafê diziyê didime xwe) da hinekî bihna xwe fereh bikim. Ew jî wilo ye :

Dibêjin, hevoka (we serê me êşand) dane heft wergêran. Her wergêrek wê vê hevokê wergerîne zimanekî, da yê dawî wê li zimanê wê vegêrine. Gava hevok li zimanê xwe vegera, bûbû (me serê we êşand). Ya rast ew e, ku min serê we êşand. Piştî vê vehisandinê, ez dixwazim kulekê ji ser dilê xwe bifirînim, û pirsekê

ji danerê romana "Tu" bikim :

Ew zargitin û stiranên kurdî, yên ku te berî zîndankirinê dayî hev, bi çî zimanî te nivîsandibûn?. Bersiv çî be jî ne giring e, ji ber tu dixwazî "xwe zû, pir zû" hînî zimanê xwe bikî. Lê, hêviya min ew e, ku tu wan nivîsandinên folklorî ji zimanê ku pê hatî nivîsandin ne wergerîni kurdî (ji ber ku folklor weku hêka qitîkê zû disile), da nekevin wêraniya pê-kenînokê.

Halo, me lêkolîna xwe bi dawî anî. Bi vê bidawîanîne re jî, emê romanê û romannivîs bi du xalan nixr bikin :

1. Daner, tenha pesnekî fotografî ji qehremanên romana xwe re dide, tenha wan ji der ve dibîne û wan li gorî banê hunerîya xwe diaxivîne. Wîlo, ne bi hişekî torevanî ne jî bi dîtîneke rewşenbîrî dihingive kesên romana xwe, da karibe heyberê xwe bi şeweyekî bîrkêş ava bike.

2. Hişê nivîskar, bi bêserûberîya xwe, ne desthilat e, ku xwe derbasî nava qehremanên romana xwe bike û hestên wan pêş xwêner bike. Loma pesnê wî sere sere hatine, û danûstandîneke xav û xil li ser zimanê wan dike. Loma jî bûyer û serpêhatiyên jiyana xwe dike berhem ji romana xwe re. Bo vê yekê roman (weku heyber) û kesên wê (weku qehreman) dimînin dûmahîya kesîtiya nivîskar, û di destên wî de dibin alavên derkirina têgihîştinên wî, yên torevanî, civakî, zanistî û siyasî, û li gorî banê van têgihîştinan bi erkên xwe dirabin.

Ev herdu xal jî, xwe di rêya romana kesnameyî re belû dikin. Loma me ev romana kesnameyî bi "Uzunname" da nasîn û rexne kir.

Vêce, çima me ev barê giran hilgirt û romana "Tu" bi vê ferchiyê, weku nimûne di romana kurdî de, rexne kir?

Mixabin ku ev war ne warê min e. Ji ber xwendina min endazeyarî ye, û ji endazeyariyê jî ya petrolê ye. Û jî ber ez nizanim bersiva pirsê xwe bi kurdî rastûrê raxim, ezê di rêya serpehatîkê re berçav bikim.

Dibêjin, du xortan kazoz (sînalco) vedixwarin yek li hevalê xwe zivîrî û got:

— Ka ew kazozê berê, ku pozê mirov dişewitand û rondik jî çavan digindiran-din!

— Birako, kazoz ew kazoz e, lê namûs di pozê me de nemaye, da bişewite — yê din lê vegerand.

Ez qurbana wî spesyalîstê kurd im, ku rexna kurdî li ser bingihîn zanistî ava bike. De gava rexne bi erkên xwe rabe, wê heyberê kurdî jî spehî ava bibe.

Dawî dimîne ku spasiyeke gewre pêşkêşî nivîskarê romana "Tu" M. Uzun bikin, ku xwe kire nimûne ji rexna me re. Belê, ev rengê rexne ne tenha li ser romana "Tu" ava dibe, lê bihurîn berhemên kurdî berqef dika. **D**

Dawî

**Um Kelsûm: Dengbêja herî bi nav û deng e, li Misrê û li hemû welatên ereban.*

Çavkehnîyên lêkolînê :

1. Romana "TU". Mehmet Uzun. Stockholm 1984.
2. Ferhenga Kurdî nûjen A. S. A. Gewra-

nî — Emman 1985.

3. Rêbera rêzimanî E. R. Ekrawî ç. I 1980

4. Rêzimanê zimanê Kurdî bo kursê II Berhevkirina Zagrosê Haco — destnivîs.

5. Kurdsko — Russkiy frazeologîçeskîy slovari, M. Û Xamoyan, Êrtivan 1979

6. Grammatîka Kurdsîkîyê yazîka, K. K. Kurdoev, 1957

7. Nêmetîsko — Russkiy slovari — Moskva 1973

8. Al-Arabî, oktober 1993 r.150

9. Al-Arabî, January 1994 r. 71, r. 126

10. Nezeriyat elteelim - Dirase muqarene, Corc Um Xazdavwe axerîn, Alem elmeerrîfe, r 70, 1983

11. Elşefahiye we el kitabiye, Walter C. Onc, Alem elmeerrîfe, 182

12. El itîcah elqewmî fi elrîwaye, Dr. Mustafa Ebdilxênî, Alem elmeerrîfe, 188

13. Elmelheme we elrîwaye beyne Baxtîn we Lokaç, Mehmed Ebd Elwahid, Elmeerrîfe, 263, r. 157-165

14. Qîrae fi elwaqîiye el neqdiye, Morîs Cancî, Elmeerrîfe 272, r. 144-161

15. Dîrasat fi elqise elqesîre, Yûsîf Elşarûnî, Dîmeşq

16. 1989 Elqise fi el weten elerebî, Muh-sin Yûsîf, Terablus 1985

Bi şaşîti ev beşê li jêr ji lêkolîna Rezo ya li ser pirtûka M. Uzun, di hejmara 2-an ya *Dugirê de nehatibû çapkirin. Hun û lêkolînan li me ne-girin, spas!*

Uzunname II

Hevokên romana "Tu"-yê

Bêguman, milletê Kurd, di rojhilata navîn de, yek ji milletên herî kevnar e. Wilo jî zimanê kurdî, di vê herêmê de, yek ji zimanên herî kevnar e. Dêmek, bê çawa taybetiyên civak, jiyana û geografiya kurdî hebûn û hene, wê taybetiyên zimanê kurdî jî hebin û gerek e bimînin. Belê, ziman roleke pir girîng û heja, di warê hebûn û parastina gel de, leyistiyê û hîna dileyize. Lê, îro roj berdewamiya vê rola objektîv ji rewşenbîrên kurd tê xwestin. Ji ber êdî ne tenha maye, ku ziman gel biparêze, lê bû ye ku gel vêce ziman biparêze. Û ev yek jî, di behweriyên min de, bi forma avakirina rast û durust ve, bi mijûliyeke kurdî paqij ve, tê girêdan.

Ne dût e, ku behweriyên min, di vî warî de, ji behweriyên gelek nivîskar cuda bin. Lê çawa be gerek e rewşenbîrê Kurd, berî ku raje pênûsa xwe, karibe bi hişekî kurdî ji xwe re mijûl bibe (û ev problêma nivîskarên me ye), da karibe hevokeke kurdî paqij ava bike, û berhemên xwe bi zimanekî sivik û rewan bine-qîşîne, da karibe vî zimanî bi taybetiyên wî ve bi pêş ve bibe. Erê, tiştê herî giran

ew e, ku mirov bingehên zimanê xwe, bi nezani, biherivîne. Ango, xwe bispêre formên avakirinên biyanî û taybetiyên zimanê xwe dût bavêje.

Ne dût e, ku gelek bi seyr bipirsin: "Ma kî dikare dest bavêje bingehên zimanê xwe, û wan biherivîne?" Belê, ev pirseke durust e... ma "kî tiliha xwe dixê çavê xwe!". Lê dive em jibîr nekin, ku tiliha me bê hemdê me (ne bi daxwaza me) dikeve çavê me de. Çawa? Bi asanî... Ji ber me bi zimanê xwe ne xwendiyê, em fêrî avakirinên hevokên biyanî (çi yên serdestên me – di rêya dibistan, radyo, televizyon...ûyd. de –, çi ji yên kultûra cihanî) bûne. Bi kurtî, em bi hişê biyanî diramin, tanî em nema, çi yên me ne, çi ne yên me ne, ji hev derdixin. Wilo, em hin bi hin dûtî taybetiyên xwe (çi civakî bin, çi zimanî bin) dikevin.

Û da ez karibim behweriyên xwe bihtir bidin nasîn, ezê li ser avakirina hevoka kurdî rawestim (ne dût e ev babet, di pêş de, bibe derîkî lêkolînan) û danûstandinê, di warê fraziolojiya kurdî de, bi xwêner re vekim. Belê, ez li ser şeweyên sade û hevbend, di hevoka kurdî de, narawestim. Wilo jî, ez li ser beşên rêzimanî di avakirina hevokan de (hevoka navan, hevoka hevalkarî, hevoka saloxî, hevoka pirsiyarî, hevoka merbendî, hevoka fermanî... ûyd) narawestim. Lê, ezê li ser taybetiyeke din, di hevoka kurdî de, rawestim—taybetiya fraziolojî di avakirina heyber de.

Du beşên hevoka kurdî, di warê fraziolojî de, hene. Her beşek jî hin grûpên hevokên serbixwe himbêz dike.

1. Hevoka step (qesp)

Ev beşê hevokan guhertinê nawergirê, û nivîskar ne xwedî desthilat e ku hunerê xwe di guhertina wan de nîşan bike. Ji van hevokan: zargotinên kurdî, gotinên folklorî, cindîtîya gel... û y.d.

2. Hevoka pexox (fiş)

Ev beş jî; wan hevokên ku nivîskar desthilatî guhertina struktûra wan be, di bin baskên xwe de, dicivînin. Û nivîskar dikare, di rêya van guhertinan ve, hunerên xwe berçav bike. Ji van hevokan: Hevokên bi jiyana civakî, eborî, siyasî, zînasî... ûyd. ve girêdayî ne.

Rengên hevoka step

Hevoka step grûpeke pir mezin, di frasiolojia kurdî de, bi xwe ve girêdide:

a. Hevoka olî

Kurdan, li gorî civak û zimanê xwe, gelek hevokên olî afirandine. Ev hevok tenha di warê karên oldarî de têne pêkanîn:

Filan kes werd kişandin, filan kes dest û rûyê xwe buwart, filan kes destlimêj girt, filan kes destlimêja xwe şikand... ûyd.

Belê, werdkişandin ne leystika tizbiha ye, dest û rûbuwartin ne dest û rûşuştin e. Wîlo jî destlimêjšikandin ne avrijandin e, yan jî derketina derve ye. Ji ber ev pişk karekî serbixwe dide nasîn. Dêmek taybetiyeke hevoka olî heye, ku nivîskar ne desthilatê guhertina forma wê ye.

b. Hevoka dudil

Ev rengê hevokan danasîneke alîkar ji hê-

la nivîskar ve dixwaze. Çi ev danasîn di bedena heyber de be, çi jî rastûrê be. Weku:

Mûyên laşê filan kes bûne bist, filan kes depikên xwe li hev xistin, barê filan kes giran e... û y.d.

Grûpa van hevokan dudilikê, bi xwêner re, çêdike. Loma alîkarî ji hêla nivîskar ve gerek e, ji ber ku bi hêzên tirs û mêraniyê re mûyên lêş dibne bist. Levdana depikan dibe gelacî (fitne), û dibe pêkanîna karekî pelandî. Barê gora jî dibe ku pelandî be (maddî be), û dibe ku nepelandî be (me'newî be). Lê çawa be, nivîskar ne desthilatê destavêtina struktûra vê grûpa hevoka ye.

c. Hevoka bêbiheng

Hevoka bêbiheng dikeve warê avakirinê bêşûd de. Lê forma xwe di zimanê kurdî de bi rengê step standiye. Weku:

Nan û mast, taştîya bi rast. Nan û dew teştîya derew. şîr qeweta kîr... ûyd.

Ev grûpa hevokan bê bingeş hatiye avakirin, ji ber ku xwarina nan û mêt nabe taştîya herî çak, hêja û bi menaşe. Wîlo jî xwarina nan û dew ne mana xwîrînê ye. Û nabe tu bêjî. filan kes nan û şîr xwar û çû nav livîna xwe, dêmek mêranî jê diherike. Na... Lê vê grûpa hevokan, di zargotina kurdî de, cih girtiye. Ji hêlê ve, lihevhatineke fonetîkî diyar dike... ji hêla din ve, pêpelûkên çetiyê berçav dike.

d. Hevoka şirovekirî

Gelek gotinên (bêjeyên) kurdî hene, ku ew bi teka xwe hevokê, di nava xwe de,

ava dikin, û gerekî şirovekirinê nabin.
Weku:

filan kes ji şer pozfirkandî derket, filan kes çavşikestî bar kir, filan kes serdiberde di ber filan kes re derbas bû... û y.d.

Ev karnavên pozfirkandî, çavşikestî û serdiberde hevokên xwe şirove dikin û bûyerê berçav dikin.

e. Hevoka nenas

Ev grûpa hevokan bi herêmeke teng ve, bi grûpek gelsî biçûk ve hatine girêdan û li ba wan nas û cihgirtî ne. Ev grûpe li ser bingeheên serpêhatîkê, bûyereke, yan jî raweşekê hatine avakirin, û karakterê vê heremê û kesên wê, di nava xwe de, berçav dike, Weku: "bifire jî, bizin e!", "Meyzê, bê ew qurmê reş ne kera mey boz e!", "Apê Rîxo, navê havê te çi ye?"... û y.d.

Hevoka pêşî bi deşta şingalê ve girêdayî ye. Çawa du kes, ji dûr ve, reşekî dibînin. Yek dibêje, teyr e (balinde ye)— Yek jî dibêje, na bizin e. Piştî nêzîkî reşê xwe dibin, ew difire. Lê, yê gotî bizin e ji ya xwe danakeve û dibêje: "Bifire jî bizin e!".

Hevoka navê bi bûyereke gundê Darê ve (Bakurê Kurdistanê) girêdayî ye. Di vê bûyerê de, kera yekî gundî winda dibê. Piştî lêgereke dom, dibake gundîkî xwe, ku di newalê de ye: Meyzê, bê ew qurmê reş ne kera mey boz e!". Hevoka dawî bi deşta Cizîrê ve girêdayî ye. Di vê bûyerê de yek ji mihvanekî gund dipirse: navê te çi ye?".

f. Hevoka dengan

Ev grûpa hevokan bi hevbendîya du

dengan ava dibe, û avêtina dengêkî (yan jî guhertina wî) hevokê ji gurd dixê.
Weku:

Dim-dim, req-req, fiz-fiz, çîw-çîw... û y.d.

Gava mirov bêje: "Ew kî ye, dim-dim dike?", "bû req-reqa ewran", "bû fiz-fiza bê" û "bû çîw-çîwa çûkan", hevokeke gurdkirî ji nav lêvan derdixê. Lê, gava mirov "dim" ekê, "fiz" ekê û "çîw" ekê ji vê hevbendîyê rake, hevok şêjna xwe winda dike û bê wate dimîne.

g. Hevoka dupesin

Di vê grûpa hevokan de, hevbendîya du pesnan rola herî giring, di avakirin û wata hevokê de, dileyize. Û avêtina pesnekî, hevokê dihêrivîne. Weku: şûr û rût, xil û xav, dîn û mîn (dîno-mîno), hûr û mûr... û y.d.

Ji ber kesê "şûr", ew kesê şahîk e. Lê kesê "şûr û rût", ew kesê tişteki wî nebe. Wilo jî, kesê "dîn", ew kesê ku hiş û sewdan bi der dabin. Lê kesê "dîno-mîno", ew kesê ku xwe bi xwe li dîntîyê rast dike, da xwe ji raweşeke neçar, ji davekê xelas bike.

Gotinên step (qesp)

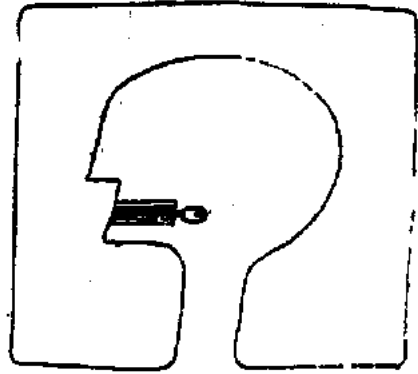
Piştî vê yekê, dimîne ez li ser gotinên step di hevoka kurdî de rawestim û girîngiya wan, di hevokê de berçav bikim.

Gotinên step dikevîne hevokên step û pexox de û struktûra avakirina wan bi xwe ve girêdidin. Guhertina van gotinan hevokê dihêrivîne, û hevok, wê çaxê, namîne hevokê kurdî. Weku nimûne:

1. Di hevoka step de

"Şûr simbêlê wî nabire", "pisîk nanê wî dixwe", "golikê paçixwer e"...ûyd.

Şûr, pisîk û golik gotinên step in di van hevokên step de. Dêmek, guhertina van gotinan rola hêrivandina struktûra hevokê dileyize. Belê, eger em şûna "şûr" meqes deynin, şûna "pisîkê" keftar deynin û şûna "golik" hesp deynin, wê ev hevok bibine çi?. Bi kurtî, wê bihêrivin û bêşûd bimînin.

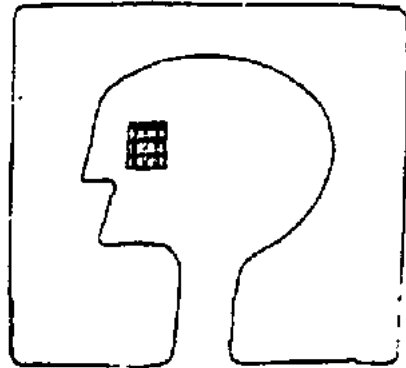
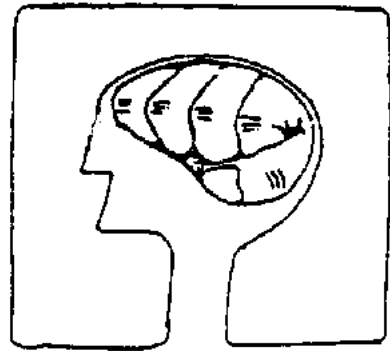
2. Di hevoka pexox de

"Memo bistek goşt xiste tenûrê", "Kebaniya malê kelek kutilk keland", "Zîne dewlek av kişand"...ûyd.

Goşt, kutilk û av gotinên step in di van hevokên pexox de. Dêmek, bi guhartina van gotinan wata hevokan jî tê guhertin. Lê kirde û lêker, di van hevokên pexox de, dikevîne bin barê guhertinê bê ku hevok wata xwe wînda bike. Ango, bi guhertina kirde û lêker re, hevok durîst dimîne. Wîlo:

(Min, te, wî, me, we, wan) goşt (biraşt, bi dar ve kir, çêkir...), (Min, te....., wan) kutilk (dagirtin, nimandin, di ber avê de kirin...), (Min, te, ..., wan) av (anî, rijand, rejand...) **D**

*Ev sernavekî beşê teorî ye ji lêkolîna romana M.Uzun re.

STEFAN SCHABENHECK

Dewleta Dostikî – Ronîkirina çend aliyên şaristanî –

Dewleta Dostikî (Merwanî) p.z. di sala 982-an de hatiye damezirandin.

Damezrênerê vê dewletê Badê Dostikî bû (r). Bad jî, di wexta xwe de, bi mêranî û cegerdarî û birtûjî û şarezaiyê hatibû naskirin. Ibin Elesî di pirtûka xwe de ya bi navê (Elkamil Fi El-tarî) de dibêje ku xilîfeyê Ebasiyan (Udid El-dewle) wexta bi Badê Dostikî re civiya, bi dizî ji wezîrê xwe re gotiye ku ev zilam mirovan ditirsîne. Wa dixuye ku Bad bi xwe jî di çavên xelîfê de hin tişt xwendibûn, lewra şiya ligel siwar û leşkerên xwe ji qesrê birve û xwe ji tora xelîfê û leşkerên wî rizgar bike.

Piştî wê dest bi avakirina dewleta xwe ya di çêsnê stiraneke kurdî de, dike.

Di destpêkê de êrişa xwe dibe ser Ardîş (2) û yeko yeko piştî hinartina nameyan, keleh û bajarên kurdan dergehên xwe bê xwîn rijandin li ber wî vedikin. Bi vî awayî navûdengê Bad belav dibe û dewletên cîran ji tîrsa xwe re, bi taybetî dewleta Biweyhî û xîlafeta Ebasî dest amadekirina hêz û betalyanên xwe dikin da ku

li beramberî destkeftin û berfirehkirina dewlata wî rawestin. Gelek caran hewl dane ku wî bikujin. Di êrişa xwe ya li ser Mûsilê de, Bad vê carê bi rastî têt kuştin.

Rawestana li ser şexsiyeta Bad pêdiviyê lêkolîneke taybetî ye digel ku jiyana wî tarî û di çavkaniyên dîrokî de ne ewqasî zelal e.

Navê wî Husênê Ebdulahê Dostikî ye û jî kurdên Harbextî ye, ji mîrên Botan e.

Piştî Mirina Bad, Ebasiyan û Biweyhiyan û romê wa texmîn kirin ku êdî ji tîrsnakiya dewleta dostikiyan xelas bûn, lê belê berevajî gumana wan, cîgir û mîratgirên Badî, bi taybetî Ebû Elî kurê Merwanî, di demeke kurt de şiya bajarên xwe ji nû ve asê bike û hêza xwe jî careke di berhev û tundtir bike.

Ibnû Kesîrê Dîmeşqî vê yekê bêtir zelal dike: "xelîfeyê Fatimiyan şandeyeke giranbuha digel diyarî û entîkeyan hinartibû cem Mîr Ebû Elî û hebûa dewletê pejiwandibû, herwilo xelîfeyê Ebasiyan û Imperatorê pizantiyan jî her yekî ji milê

xwe ve daxwaza hevalbendî û sînorbendî-yeke hêja jê dixwestin”.

Firehbûna Dewleta Dostikî

Destnîşankirîna firehî û zemîna ku dewlwt li ser ava bûbû, hinekî aloz e. Lê eger em navçe û herêmên di bin destê dewletê de bi sînor bikin rege em bikaribin di vî warî de wêneyekê di hişê xwe de ji berfirehiya wê dewletê re dirust bikin (3).

Miyafarqîn (Paytext), Diyarbekir, Ardîş, Nîsêbîn, Mêrdîn, Reha (Urfa), Mûş, Wan, Hesên-kêf, Xerbûr, Botan, Qamişlo, Amûdê, Serêkaniyê û Dêrikê û Dirbêsiyê.

Diyar e ku hemî xaka kurdan neketibû bin destê Dostikiyan. Lewra ji bo ku em wêneya giştî ya vê dewletê bizanibin gerek nexşeya siyasî ya wê serdemê li ber dest be, gerek em bişên nakokiyên siyasî û hêzên leşkerî û rengên pevçnê, binasin, û em bikaribin çawatiya danûstendina Dostikiyan bi xwe bi wan rûdan û bûyeran re, têbigihêjin.

Dewleta Biweyhî û xîlafeta Ebasî wê wextê li Bexdayê bûn, û xîlafeta Fatimî jî li Misrê bû, di navbera wan de her û her li ser serkêsiya Misulmanan pevçûn rane-diwestiya. Li milê dî, Imperatotiya Bîzantî jî fileh diparastin û di navbera van hersê dewlatan de, berî hatina Selçûkiyan (4), pevçûna ji bo daqurtandina dewletên biçûk li dar bû.

Digel ku Mîrên Dostikiyan carcaran diyarî jî pîzantayê re, lê ne wek Hemedaniyên Helebê di şûna bacê de, dişandin. Herweha peywendiyên wan ên siyasî û

aborî wek ku çawan ligel Ebasiyan hebûn wisa jî ligel Fatimiyan berdewam bûn.

Vê siyaseta bê alîgirî hiştiye ku dewleta Dostikî, hem cihêkî taybetî di herêmê de ji xwe re qezenc bike û hem jî dewleta xwe ji şer û pevçûna bi cîranan re biparêze. Lewra wextekî pir hêja ji bo avakirin û pêşvebirina dewlwtê bi destxistibûn, bûbû penageha hemî perîşan û renckêşên navçeyê.

Di qûmistana dorhêlê de dewleta Dostikiyan ji ber geşbûn û lêewlbûnê bûbû bazargeha bikaranîna sermiyanên bazirganên herêmê, tenê li wê dewletê dikaribûn bê rêbir û pêxwas û bêyî tawankariyan bazirganiya xwe berdewam bikirana.

Ibnû Kesîr Eldîmeşqî di vî warî de wisa dibêje: "Ibn Elbehâ e bazirgan di rojekê de 500 Dînarên bîzantî qezenc dikir”.

Ibnulfariqî jî dibêje ku, Dewleta Dostikî li rada desthilata xwe sermiyanê tu kesî ji wan nedistend; ji bilî mirovekî bi navê (Ibn Elcurî) ku çek di mala wî de dîtibûn, wek nokerekî ji bo welatekî dî hati-bû nav wan dixebitî.

Dîroknasên ku li ser qonaxa dîrokî ya navçeyê radiwestin didin xuyanîkirin ku Nesir Eldewle - Ebû Elî bi vî nasnavê ku diyariya Xelîfeyê Ebasiyan bû dihat bi navkirin- Mîrê Dostikiyan, mirovekî siyasî, şareza û hişmendekî bê hempa bû.

Di têgihîştina hunera desthilatdariya dewletê de dûrbîn bû, lewra şiya gelê xwe di aşîrî û xweşiyê de bihêle. Li seranserî 53 ê salan bi hiştûjî danûstendin ligel dewlet û imperetorên herêmê dikir bêyî ku welatê xwe hogirî asteng û nakokiyên

siyasî bike. Herweha beşdarî çareserkirina pirsgirêkên di navbera dewletên navçeyê de, dibû.

Bi kurtî, Dewleta Dostikî, digel cegerdarî û hemî hêzdariya xwe jî, li dijî şer radiwestiya, bi awakî giranbuha li jiyana mirovên xwe temaşedikirin. Wexta ku êrîşên derve dihatin ser dewletê (Nesir El-dewle) wezîrê xwe û çend serleşker dihinartin meydana şer da ku raportekê li ser hêza dijmin û bihayê aborî yê serkeftinê amade bikin. Piştî raporê ferman da da wan û digor: "Ewqase pere bidin wan da ku bela xwe ji şer vekin". Bi vî awayî giyanên xelkê diparast. Elfariqî û Ibin Elesîr di vî warî de wisa dibêjin: "Nesir El-dewle da ku dewleta xwe ji şer biparêze pêncî hezar dînar dabû herdû serleşkerên Minxolîyan Ebû Qar û Nahîffî herwisa dabû Bedranê kurê Eqîl, Mîrê Ereban."

Dewleta Dostikî û hunera avahiyê

Jîbermayî û kaviil û şûnşopên hunera avahiyê yên dewleta Dostikiyan mirovan mit û mat dikin. Di wê wextê de, û di wê navçeya ku bi şer û pevçûnan mijûl bû, Dostikiyan berê xwe dabûn avakirina pêdiviyên jiyaneke xweş, hewl didan ku xwe ji ber pevçûnan bidin alî da ku xwe ji avakirina şaristaniya mirovane re û xwe ji avakirina welatekî bajarvanî û xweşkirina jiyana xelkên wî welatî re, vala bikin.

Ji nû ve tekûzkirina Keleha Amedê û ji nû ve tebûtkirina sûra wê û keleha Batmanê û sûrên Miyafarqîn û pirên asê li ser çemê Batmanê û kelehên Botan, tev, çend nimûne ne ji hunera avahiya Dosti-

kiyên ku navên xwe û navên avahîkar û hostayên kurd li ser wan kavilan kolandin.

Herwisa, Dostikiya bi awakî pir balkêş guh dabûn avakirina bazaran û kolanan û hew dabûn ku ava paqij li hemî bajêr belav bikin.

Bêguman hemî avahî û eywanên ku di wexta Dostikiyan de avadibûn, wek pîşê û hunereke spehî; bi taybetmendiya giyanê kurdan ve girêdayî bûn. Lewra ji yên herêmê û ji hunera avahiya Romanî pir cihê bûn. □

Berdewam dike

P ARÇEROMAN

MIHEMED EFÎF HUSEYNÎ
PIRTÛKA KULÛLKAN

Pirtûka kulûlkan

Ji kulûlkan hez dikim lê tu tiştî jî wan fam nakim. Renge hemî xelk wisa bin. Lê ez bi xwe wan wek xuşkên xwe dibînim. Serhişkiya min kulîlkeke tûj e ji kîmyaya damaran e. Lêvên min ên xweşik di çêşnê kulîlkeke nebişkiwî de ne. Dilê min digel dudiliya xwe di riha Apê min de dijene. Destên min jî mîna çequlên li ser keviya gola Sado; di qehwa sibe-hê de, dilerizin. Cîgehên min wek kulîl-kên bihîvên Mele Hesen in; Mele Hesen ê ku bi werz û rofî û çêlekên xwe sermest û dadayî bû. Biçûk bûm, kulîlka dayika xwe bûm, dayika ku li ser keviyên çewalan rûniştîye û bi valahiya xwe re digunce. Hermela dîwaran bûm, hermela ku bi demek kurt re digunciya... Şêrîne! Şêrîne!

"Ez nêrgîza Şaron im, sosîna geliyan, yara min di nav keçan de wek sosîna di nav stiriyan de ye. Yara min di nav lawan de wek sêva di nav dara tehtê de ye, dilê min bijiya rûniştina li bin siya wê û mêweya wê jî ji bo gewriya min şêrîne."

Şêrîne, berya ku kulîlka zer a penceşêrê (kanser) wê hilke; ez hînê kulîlkan kiribûm. Em li teniştê perjanên yasemînan radiwestiyan, leşkerên kevînar jî li teniştê

me radiwestiyan, jî kevîrê Ataturk hetanî wan perjanên ku mîna tarîstanê kûr bilind dibûn. Yasemînan serserîtiya xwe li ser perjanan girêdidan, evîn jî me re ron dikirin, lê tunebûna yasemînan di destnîvîsa Apê min de cihê daxê bû. Yasemînan nas nedikirin, hetanî roja mirîna wî ya sipî jî yasemînan nas nedikirin.

Balkonên Skandinavyayê, pencereyên xaniyên wê, êvarên zuhatiyê, çîrên wê yên di sedemên xwe de rewan in, kulîl-kên dilbijandina sêksî, kulîl-kên cejnan, kulîl-kên xatirxwestinê, kulîl-kên kêmasiyê, kulîl-kên ku di bagerê de xirecîrê dîkin, kulîl-kên dûr û têkper (ji nişkêve), berhest (mehsûs), dudil, her û her jî bo kulîlkan jî sozên xwe dereng mame. kulîl-k di tîlên Gîtarê de, kulîl-k di birîna min de; eger Damiyana dereng ma, û jî kulîlkan jî, Apê min; ximava (hibra) pirtûka xwe derxistibû, û bi kulîlka hinê; sipîbûna riha xwe; bi kesê gumanan çirandibû, destên hemî Bedirxaniyan zefkiribû û hestên Amûda di bakurê xwe de; şanî wan dikir. Di xwarina kulîl-kên xemgîn de û di li ser goristanan belavkirina wan de, zana bû. Wêneya wî bi dar-

bestan û bi zeyzefûna tenhatiyê têt çiran-
din. Bi cihkirina rewan a miriyan di kor-
talên Hesenê Gunreş de; Apê min diêşt-
ne. Bi matmayîn dike kurtepişt, destma-
leke biçûk derdixe, benên kerker (kefen)
vedike, û eniyên miriyan; mîna ku di nav
destên wî de kulîkine biçûk bin, mist di-
de:

— Ez dizanim ku xwêdan didin.

Di navbera sîberên xwe û tozê de gun-
cînekê durist dike, carcaran bi wan re di-
çû, dût diçû, li ser hemî kulîlkên Kurdis-
tanê difiriya.

— Ma xwene tu mêşahingiv î, de dev ji
vê adetê berd malava?

Besnê gazinek xwe dikir, lê Apê min
dibîşirî:

— Erê ez mêşahingiv im.

Rewşa wî rewşeke taybetî bû, rûtina
nû, û seerên ku jê re dihatin, seerên miri-
yan ji bo wî bûn, para wî bûn

— Ez tu tiştî ji bilî seeta wî naxwazim,
ma piştî mirinê dê çi bike jê?

— Lê seeta Hec Ebdî mala Apê min
wêrankiribû:

— Tu yê kînga bimirî lo?

— Wexta ku kulîlk li ser kevirên min
şîn bîn.

Kulîlk ne tenê li ser kevirên wî; lê li ser
dergûşa kurê Şevê (navê jînekê ye), li ser
asîtanka axur, li ser qeqeba kewê, li ser
minara mizgeftê ya bi ser hewşa wî de
çemyayî, li ser çaroxa wî, li ser katjimê-
rên sibeha wî wexta ku li ser keviran li
navên penaberan digeriya, şîn tîn.

— Bi çi zimanî?

Zimanê balendeyan, zimanê kulîlkan,
zimanê çarşemê, zimanê Şêx Seîd , ku li

ser pirê bi leşkeran dorpeçkirîye; wexta
ku radiweste da ku wêneya wî ya dawîn
bikişînin:

— Ey Qazî Muhemed! Bo çi destên te;
wek xaçekî; li ser hevdu ne, Destên xwe
ji hevdu vek... Bibişir... Piçekî wê xem-
gîniya giranbuha biparêz!

Pencereyên Iskandnavyayê, avgîra
(hewza) herçar masiyan, kezw xwe li ba
dike, barûd li jor e, çar masiyên rengin;
çar alî ne. Cegerxwîm dibêje ku herçar alî
aliyên kulîlkan in, berê xwe dide firosge-
heke gulên, li gel heftê saliya xwe; gurze-
ke gulên zer dikire, li ser kaxezeke biçûk
dinivîsîne/ Ji bo Olof Palmê /gurza gulên
bi dizî bi rengê zer dinuxumîne, ji Mîr-
royê derdiçe, di gavên xwe de seqemê har
dike, gurza gulên di bin yelekê xwe de
vedişêre, yelekê gulgulî yê di çesnê perde-
yên Kafafis de, bi lez, hêdî hêdî, Qamiş-
lokê û navên nû yên gundên kavilbûyî
yên Amûdê tîne bira xwe, navên kenokî
yên ku di arşifên nifûsê de hatibûn gu-
hertin û nivîsandin:

— Ew arşif defterên min bûn, min bi
xwe navên gundan di wan de nivîsandi-
bû,

— Kîjan gund ey Bedirxanîno?

— Gundên Cegerxwîn.

Gir navên xwe ji ber dikin, di qatên
xwe de kulîlkan xwe vedişêrin, di her qa-
tekê de celebek, û di pirtûka Apê min de;
gelek celebên seyr ji kulîlkan; û ji gîhayên
biçûk û germ; hatibûn ditin, wêneyên
gelek gulîlkan jî di pirtûkê de hatibûn bi
cih kirin. Rengê wê kulîlkê hêjayî Ehme-
dê Xanî ye, rengê wê kulîlkê jî li gel Lorka
digunce, û rengê pûngê li gel tevan di-

gunce, na...! Tenê li gel min digunce, ev reng tenê ji bo min hatiye çêkirin, ez dê rê nedim tu kesî ku wî rengê min dagîr bike.

Di buharê de; hemî zilam hildikişîn ser giran, bîncikandî ji gundekî ber bi gundekî dîtir ve diçin û li nameyên Şêx Seîd ên ku ji Apê min re hinartibûn, lê negihîştibûn, digerin. Tekelên piskelêtên wan cirîdê bi hev re dikin, qutyên tûtînê ji bêrîka hina dikevin, keseran dikişînin, pîf hişkahiya kulîlkên tiliyên xwe dikin, hildikişîn/ dadikevin, cigareyan dipêçin, bîna werisên kevnar dikişînin, zirav in, lê dikarin lingên Şêx Seîd li ber bayî bihejînin:

— Bi şimayê nixumandine.

Têla qalind a Gîrara sazbandê Ispanî, hûnandîye; lê bi dilovanî, bi tiliya xwe; sazê bi paniya pêlava Damyanayê re diguncîne, û Damyanayê jî porê xwe yê reş di nav destên min de vedike, guleke sor ji nav porê xwe derdixîne, kulîlkên biçûk û bişkojan hildike, wan davêje guldanka mişt av: Ev qeyikên min in, ez ji Xirnatayê me, ez jî gola Sado me, de were da ku ez vê serpêhatiyê ji te re bibêjim:

Hebû nebû rehme li dê û bavê min û te bû:

Bêrîf 100 kurdî ji alî leşkerên turk ve hatibûn xeniqandin, piştî ku ew xistibûn kîsên dev asê, ew avêtibûn Behra Wanê.

Wexta ku Şêrinê li dergehê min dixîne; kulîlka kindirê û kulîlka êvarê û wêneyên yên xeniqandî di neynikê de rengvedî-

din, di koşeyê neynikê de; guleke mezin, guleke zer û bişkivî, di çêsnê nexweşekî de , stûyê xwe bi ser ximava destê min de wexta ku dudiliya êrîşker dinivîstînim, diçemîne. Ji bo çi kulîlk? Kê bi van xuşkên spehî dest pê kiriye? Satilek ji sifir, di satilê de qefdên lezok ên kulîlkên xelmaşbûnê, hemî kulîlk mirovan xelmaş dikin, Damyanayê wisa dibêje, tûtina min kulîlk in, Sado dibêje û berdewam dike: Ez ne qaçaxiya tûtînê lê ya kulîlkên Torosî dikim.

— De fêrî cigarekêşanê bibin lao da ku di pîrbûna min de hûn cigareyan ji min re bipêçin.

Satilek sifir ji destên dayika min bo roviyan û bo kulîlkên havînê, satila Apê min jî bi ximava wî û bi helbestên wî yên efsanewî yên li ser navên kulîlkan, nîmandiye.

Min navê kulîlkan afirandine, hemî nav navên min in, milkên min in. Mafê te nîn e ey Cegerxwîn tu nêzîkî wan bibî, bi sîbera xwe re dipeyive. Bînteng dibe, bi lez ba dikişîne sînga xwe û bi herdû çavên xwe yên mişt hêsir bi pey rengên vê berbangê dikeve.

Amûdê di xewê de ye.. Dengê zîqezîqa tekelên erebanan ji dorhêla bajêr dibihîze, Renge (belkî) şandeyekî Şêx Seîd be.. Na, ev zîqezîq cihê ye! Vê carê nameyên wî pir derng mane. Nameya dawîn a ku jê wergirtibû, çend dilopên xwîna zuha li ser dixuyan, lewra ji wê wextê ve tirseke ne diyar hest dikir:

— Ma gelo ev xwîn e yan rengên kulîlkên Şêx Seîd in?

Tiliya xwe birîndar kir , û dilopên xwî-

na xwe bi ser kaxezeke dîtir de niqutan-
din.

— Xwîn ji Diyarbekrê hetanî riha min
dinuqute.

Name wek ku hebû, li ser rûpelekî ji
destnivîsa xwe çesipand, û hawirdorî na-
meyê bi kulîlkên sipî xemiland

Şêrnê bi xwe nizanibû kulîlk çi ne, ew
hildikirin û dixwarin, bi riha Apê min
dilîst û jê re digot: Evên ku li ser riha te
yî kesk mane çi ne?

— Kulîlk in... Kulîlk in Şêrna min!

Kulîlka yekemîn a ku min kiribû, ku-
lîlka sor a qurnefelê bû, min diyarî jina
hevalê xwe kir, şerm kir.. Kulîlka sor a
evîndaran bû. Ma gelo min jê hez dikir?
Lêvên wê di çêsnê du kulîlkên buhara
Amûdê de bûn. Min jê hez dikir, ne hez-
kirineke Irosî (îrotîk, cinsî), min ew dix-

west, min dixwest ku xuşka min bit, min
jê re go.

Lê ez ne xuşka te me, di pirsan de ez
keservedana kurdan im, ji min re got.

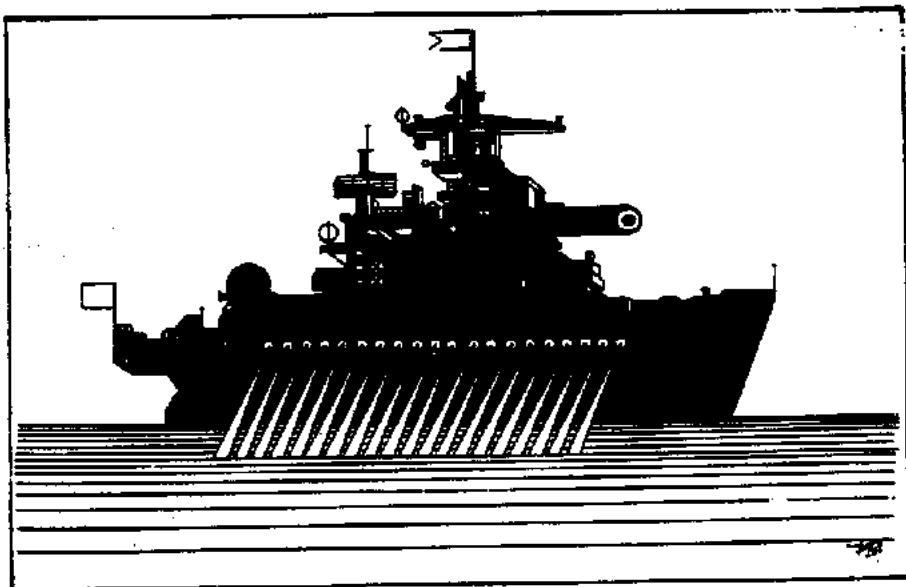
Kulîlk û jin hergîz (ebeden) xuşkên
min ên spehî ne, diya min jî xuşka min
e.. Dilovanî ji Göteborgê diherike, bi fi-
rişteyên bêdeng ronî dibe, firîşteyên ku ji
bilî xwelibakirinê tu tiştî nizanin, raperî-
na periyên wan ên aştxwaz dibihîzim,
perî û ba, ji nişkê ve, wek teriyên wan
masiyên di avgîra ebedî de, masiyên ku
bi oksijînê re xwe li ba dikin, serên xwe li
camê dixînin û derbasî xemgîniya xwe
dibin, li bin guhê hev dikevin:

— Çawan masî dikarin xemgîn bibin?

— Masiyên te kor in birazê!

— Masiyên te jî kor in Apo!

— Erê rast e lao! Lê ez dihêlim ku bibî-
nin.. Ez wan dikim ximavê (hibir) ji bo
xwendina koran. ☐

Qamişlo

Şevên te yên mişt çîrokên pîrhevokan, helkihelka sînoran, bî-
na barûdê û kurtepiştên fetisî, tena-tena, bi sergirani, li kolanên
bajêr belav dibin, mal bi mal digerin, bi xwe re mistên mewîjan û zer-
ikên şîr û mast, navên kuştî û girîyan, kîsikên tûtina qaçax, pelikên
qedexe û maçên qedexe, ji malekê dibine maleke dî, û bi dengê ner-
megijî çîrokên periyên, ên dêwan, ên jin revandin û talankirinê dibê-
jin da komên zarokan bi germa laşan di himbêza malên te de di xew
ve bibin.

Kolanên te yên bê ser û ber, her sibeh, bi reqereqa simê hespên Po-
latiyan silava hev divedin.

Sûka te hê ji bîr nekiriye çawa zarokan "Şawî" dixapandin, çawa he-
malan (barkêşan) bi dijawariya şerê çengalan pereyên rojê li hev par di-
kirin, çawa di qehwexaneyên te de xweşmêrên simbêl hinekirî bi yek
fişekê di xwîna heyfê de dihatin gevizandin.

Di hûçikên te de govendên periyên digerin, xêlê cinnan bi rê dike-
vin, sal û demsal tev dibûrin, babelîsokê har dilîzin û pêxemberekî
agirperest û sêwilek di asoyên teqn û çirava te de li şopa siwarên qe-
ralgeha çûn û nehatinê digere.

Qamişlo!

Şevên te yên mişt tevzînokên rojhilateke avis, şahid in çawan qerte-
mêrên te di berbanga berbangê de, tovê jiyanê bi lez û germebez disi-
partin germedeştên şengejinan, û berê xwe didan hogiriya şevê, tivin-
gê û çîyan da ku keçikaniya te tûşî başûrekî bê bext û bê bav nebe.

Tu keleha xwîniyên serhişk ên bakurekî kovî bûyî!

Tu bûka welatekî bê nav bûyî!

lêê! lê tu nabêjî ey Qamişloka min çi ocaxa deyûz tu hingavî?

Tu nabêjî ka tu di çi xewnê de bûyî, li kîjan esmanî bûyî, û li ber si-
ya textê kîjan Xwedayî bûyî, dema ku xurista bîncîkyayî ji tîrsa sîno-
ran, pelê payizê bi ser te de weşandin, û tu spartî bêbaviya siwarên re-

vokî yêñ çolistanên tozperest.

Tu, êdî, ne keleha xwîniyan î lê axurê pîsemêran î!

Tu, êdî, ne bûka welatekî bênav î lê heyirandiya welatekî bê şerm û bi nav î!

Îro qolinca tirsê ketiye hinavên te de, tu bûyî penaya dizan û bêkêran, kolanê te bi nivîşt û berbejn, berzûrî rivdiyê sîxurên xwenkuj dibin.

Bayê revê ketiye qeremên te de, wa pêşiya zaroyên te di oqyanosên sir û seqemê ve derket.

Xewnên sorgulî, di bihara zaroktiya xwe de, di xaçerêyên sal û demsalên te de ji rê dikevin, diçilmisin, zuha dibin û weke pelên payîzê li ber pêlên rewrewkê diçin, û bê xatir û bê oxir li kolanên rûsar ên paytextên dûr serê xwe dideynin û malavayiyê li jiyane dikin.

Bakurê te yî serhişk û pozbilind, bakurê malbatên xwîna zelal, îro di kolanên paytextên dûr de, bûye, başûrekî şermezar û parsek

Asoyên te bûne dergehên çûn û nehatinê, Cegerxwîn û Bavê felek çûn û nehatin, Behriyê delal, Şero, Hepsûno, Edra û Letoyê zirnevan çûn û nehatin.

Mecîdo û Melle bênav çûn û nehatin.

Ava Ceq-ceq, qiramên di navbira Hilêlî û Nisêbînê de û aşê Mehmeqeya çûn û nehatin.

Ma qey tu nabêjî kezî kurê, eger hat û Newafo jî rojekê ji rojan li tevî kom û koloz, şaşika sorbelek, şal û şapikê xerzanî û bedena ji nîşanan çû û nehat, dê kolanên te êdî çavên xwe bi dîtina çi qaremanî kil bikin.

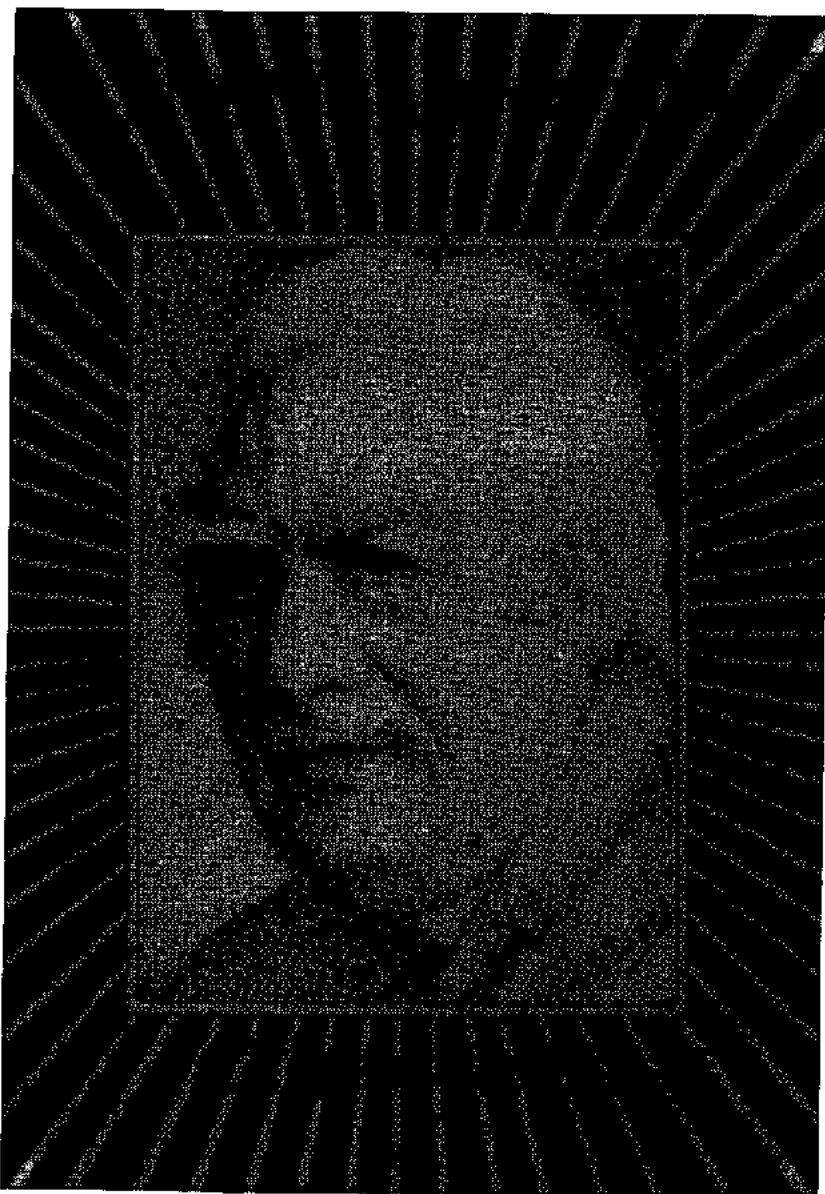
Qamişlo!

Di şevreşa cîhaneke bê ol de li te digirim da ku xwe bibînim, gazî te dikim da ku zaroktiyeke ji rengê tozê bînim bîra te.

Di şevreşa cîhaneke zikreş û rûreş de, ez li ser xewnên xwe digirîm, dûrî hilm û bîna kolanên te, li çolistanên befrînî li ser xaçerêyên deryan û oqyanosan, matmayî mame.

Îro, ji dûrahiya bakurekî bê bakur, bi tîrêjên gelawêjê, xaçekî li ser sînga te dineqîşînim, û toza kolanên te... Germa havîna te... Serhişkî û cirnexweşiya zarokên te û... û sergiraniya keçikên te, dikim nivîşt û bihnok û berbejn û bi xwe vedikim da ku li kolanên rûsar ên Skandnavyayê bê nav û bê reng nemînim. **D**

* Mecîdo û Melle bênav du kesên romana Selîm Berekat in, a bi navê *Hozanên taristanê*.

Jînenîgariya min
Cigerxwîn

**Navnîşana xwestinê: Weşanxaneya Apec
Box 3318, S-163 03 Spånga – Sweden**

DUGIR Kurdisk litteratur tidskrift

Box 3437, S-165 23 Hässelby -Sweden

Seydayê Mele Ehmedê Namî
1906–1975

Dilê me ji pola ye gurçik hesin
Ji bo tol û doza welat em bes in
Ji Namî me zanî ku em bibine yek
Dijîn serbilind al û ol û serek